

VÁZLATOK
AZ
ALKOTMÁNYO-
ZÁSI ELMÉLET
KÖRÉBŐL.

ÍRTA
TARAY ANDOR.

PEST, 1873.
A szerző tulajdona.

P E S T , 18-73.

Nyomatott Laufer Ignác kő-, könyvnyomda és műintézetében.

Főút 13. 87; a.

ELŐSZÓ.

A szellemi élet fejlesztésében századunk gazdagabb megelőzőinél; amidőn ezekben csak egyes tudományok, az életnek csak egyes részletei, és csak is egyes országokban haladtának időnként: ma az életnek összes viszonyaiban, minden tudományban, és nem csak minden valamennyire művelt európai országban, de minden világrészben oly változások vannak folyamatban, melyeknek következményeként az összes emberiségnek szelleme egy új áramlatba sodortathatik.

Tizenkilenc századon keresztül folyton tartott a hit, hogy az emberiség sorsa egy örök, és igazságos gondviselés által intéztetik. E hitnek őre, és ápolója, az egyház, volt legyen bármi felekezetű, mindenütt, és mindenkor az örök, és igazságos gondviselés létét hirdette, és e tekintetben mindenütt egyenlő alapon állott a népek irányában.

E hit a míg érvénnyel bír, képes az emberiséget egy magasabb felfogás erkölcsi céljának szolgálatában megtartani, habár a gyakorlati élet tényei a vallásos érzetnek feltevését, sokszor nem igazolják, sokszor megczáfolni látszanak is.

A vallásos hit, az emberi szív legnemesebb vágyának sejtelve, nem az emberi értelemnek alkotása, és épen ezért tudományos alapra nem fektethető, hanem megmarad dogma, és tekintély.

Századunknak fejlődése pedig főleg értelmi fejlődés, és hovatovább halad, alapjának tekintetéből mindinkább eltávozik a dogma, és tekintély elismerésétől, mint a melyek az értelem körén kivül esnek.

Belátható tehát, hogy az értelem, mely csak okot, és okozatot ismer, a dogma, és tekintély ellen élethál harcztot folytat önkéntelenül.

Az emberiség életének azon képletei tehát, melyek ugyan természetes alapon léteznek, és értelemszerűen szervezkednek, de egy erkölcsi célnak uralma alá vannak helyezve, azon perczben, a midőn az értelem a dogmát lerontja, elvesztik létüknek erkölcsi alapját.

Az emberiségi életnek ilyen képletei az államok is.

Egy örök, és igazságos gondviselés hitének hiányában az állam csak természeti, és értelmi alapon nyugszik, erkölcsi alapját nélkülözi.

Nem mintha nem volna — hiszen egy végtelen bölcseségnek, és mindenható jósnak működését a világ fenállása hirdeti — de a míg az állami életet a merő értelmiség intézi, addig nem lehet erkölcsi alapja, mert az értelmiség életkorén belül

csak az okosság világa van, mely az ok, és okozat közötti viszonynak ismerete által következetesen alkothatja épületét, de azt nem képes eszközölni, hogy az csak is az erkölcsi jóságnak háza — és ne az önzésnek, dicsvágnak, erőszaknak, és önkénynek erődje legyen.

Azon arányban tehát, melyben az értelmiség terjed, és a hit gyengül, szükségesnek látszik az erkölcsiség érdekeit egy új, a dogma, és tekintélyétől különböző alapról érvényesíteni, és ezen alap az emberiségnek fogalma.

Az örök igazság feltevéséből a dogma által képvisődik az egyénben az emberiségnek fogalma; a művelődés, a cultura által az államban az erkölcsiségnek fogalma.

Az erkölcsiség céljának öntudattal hódoló állami élet törvényeire vonatkoznak jelen alkotmányozási vázlatok, melyekkel saját hazájában az emberiség ügyének szolgálni óhajtott

Pest, február 1873.

A szerző.

TARTALOM.

	Oldal
I. Szabadelvűség, és elvszigorúság	1
II. Mikor kell szabadelvűség	12
III. Mikor természetes az elvszigorúság	21
IV. Az államiság fogalma	29
V. Az emberiség fogalma	37
VI. A fejlődésnek életkörei	46
VII. Alkotmányok	54
VIII. Monarchia	65
IX. Aristocrazia	76
X. Alkotmányos királyság	88
XI. Felsőház	100
XII. Király	111
XIII. A Cultura fogalma	122
XIV. A Cultura célja	129
XV. A Cultura iránya	133
XVI. A Cultura módszere	141
XVII. A Reform fogalma	153
XVIII. Köztársaság	165
XIX. Democratia	176
XX. Az aristocrazia hivatása	187

I.

Szabadelvűség, és elvszigorúság!

Sajátságos tünemény az államok fejlődésének történeti menetében, hogy egy bomlófélben lévő állami rendszernek ostromlása mindig a szabadelvűség alapjáról történik, és énpén addig tart, amíg a létezett rendszernek megbuktatása bekövetkezett, — azontúl az új államszervezetből megindult politikai életben a szabadelvűség jelszava eltűnik, és mások lépnek helyébe, melyek vagy az összes állami fejlődésnek egy bizonyos céljára, irányára — vagy egyes pártoknak törekvésére vonatkoznak, de rendszeren a gyakorlati élet által az államéletnek útjába helyezett valamely történeti tényre és cselekvényre, nem pedig merően elvre viszik át a nemzetek figyelmét.

Ekként szűnt meg Franciaországban a szabadelvűség az országos politikai fejlődést képviselő haladó pártnak jelszava lenni 1815-től fogva, Némethon déli országaiban 1830—1840 között, nálunk pedig 1848-ban azonnal, miután az alkotmánynak rendi természetű sajátsága állampolgárvá átváltozott.

Ha immár a szabadelvűségben egykoron oly varázsszó rejlett melynek hatásával évszázados sőt ezeréves alkotmányokat megdönteni lehetett; ha

most e hatalmas jelszó mintegy elhangzottnak, elfeledtnek látszik: nem feladata e ha nem is az államtanak, legalább az államtörténészetnek, az egykoron oly nagyra tartott jelszó varázserejének okát felderíteni, és a jövő fejlődésre nézve netalán értékesíthető valóját tisztába helyezni?

Kik a politikai jelszavakban csak a mindenkori helyzetnek divatfogásait vélik gondolhatni, azok nem mel felelhetnek a fentebbi kérdésre; de ki a történet mélyebb kutatása által azon meggyőződésre jutott, hogy egy merőben divatnak mondható politikai pártjelszó sohasem lehet képes egy nemzetnek történeti fejlődéséből alakult, s mintegy természetszerűleg kinőtt évszázados alkotmányát megdönteni: az aligha fogja tagadásba venni, hogy azon szabadelvűség, mely Európa valamennyi haladottabb államaiban oly meglepő, oly gyökeres átalakulásokat volt képes előidézni több mint politikai divatszó; sőt be kell ismernie, hogy az, ha telán nem is legszabatosabb kifejezése, ha talán éppen csak divatos elnevezése valamely dolognak — a dolog, melyet nem tökéletesen fejezett ki, mégis mélyei b alapon fekszik, mint egyes korszakok divatai, egyes politikai pártoknak jelszavai — t. i. a z állam i é l e t f e j l ő d é s é n e k t ö r v é n y é b e n .

Minden állami képlet egy, és ugyanazon alakulási ösztönből támad, mely nem egyéb, mint a vágy, menekülni, kibontakozni a természati állapotnak nyers vadságából, és megállandósítani a jónak, és célszerűnek felismert, és elfogadott rendszert. E rendszerben, mint burokban, két dolog rejlik, annak kettős

magvaként, u. ni. az államnak felvett c z é l j a, és e
 czélnak elfogadott, e s z k ö z e i. E két dolognak felér-
 tése, és akarása képezi az állampolgárnak liazafei é r -
 z e t é t, létesítésükre való törekvése, közremunkálása
 pedig az állampolgárnak kö t e l m é t. Ezen hazafiul
 érzelem, s kötelesség ö n t u d a t a a politikai erkölcs-
 tan nyelvén az, mit e l v s z i g o r í t s á g n a k neve-
 zünk; Lykurgus állam nevelési rendszere, és a
 római Patriciusok h a t a l o m t e r j e s z t é s i rend-
 szere, mint ezen államok czéljainak elfogadott eszközei
 a legerősebb elvszigorúsággal állandósítva képezték e
 két államnak politikai erkölcs t a n á t, egyes pol-
 gárban az e r é n y t. Így felfogva a polgári erény e l v -
 s z i g o r ú s á g, vagy a másik oldalról mondvá ugyan-
 azt: az elvszigorúság p o l g á r i e r é n y.

Látszik, hogy e szempontból tekintve az elv-
 szigorúság nem politikai divatszó, nem je[szava
 egyes történeti korszakoknak, hanem az állami élet
 fejlődésének azon törvényéből magyarázandó ki,
 hogy, „ha valamely czélt akarunk, annak
 eszközeit is akarnunk kell,“ — tehát a követ-
 kezetesség törvényének folyamánya az elvszigo-
 ruság, s miután ahoz értelem, mérs éklés, igazságosság
 és kitartás elkerülhetlenül szükségesek, ezekben pedig
 az emberi erénynek lényegét hitték lenni: követ-
 kezetesen ezen egyéni jellemvonásokat az állam ezél-
 jára alkalmazva, az elv s z i g o r ú s á g o t helyesen tart-
 hatták p o l g á r i e r é n y e k.

Az ó kornak legbámulandóbb férfiai ezen elvszi-
 gorúságban tüntették ki magukat; azon férfiú, ki
 mint az államhatalom kezelője saját gyermekét fejez-

teté le az állam czélja ellen elkövetett megrényletért: — és azon férfiú, ki önként áldozta magát kinos halálra ellenei kezében, csakhogy hazája ki ne kéküljön Carthagóval, melynek birtokával Rómát gyarapodni remélte, a legnagyobb római volt korában, és egyedül elvszigorúság által, és amennyiben Róma hatalma, csak ugyan világ uralommá lett: az elvszigorúság polgári erényének köszönte.

De Spárta is, Róma is eltűnt; mi okozta elmúlásukat? — a polgári erénynek, tehát az elvszigorúságnak megfogyatkozása; helyesen; de hát e megfogyatkozásnak mi volt, mi lehetett oka? — erre számtalan okokat hoznak fel a tudósok, és ha mindazokat elfogadjuk, miket Gibbon s Montesquien a római birodalom hanyatlása okául felhozott, még azon utolsó vágya szívünknek kielégíten maradhat. „hát e számtalan okoknak mi volt közös kútforrása? lehet-e e sok oknak egy főoka?“ igen. sőt felismerhető, ha a sok okot mint tényeket ismerjük fel — az egy okot mint az élet törvényét, melynek a tények csak jelensége, tüneténei.

Az életnek azon törvénye, melyből a történelem eddigi tanúsága szerint elpusztult országoknak hanyatlása egyedül magyarázható ki. a fejlődés. Mindenütt visszhangzik ma már egy világdivatnak új jelszava, melynek nem csupán szellemi, vagy erkölcsi jelentőségével biztatja magát az európai emberiség kölcsönösen a közös vállalatra, hanem melynek hol czége, hol örve alatt nyers erőszak is használatba vétetik oly államokban, melyeknek lihegő életerejét véle galvanizálhatni hiszik — és ez a haladás. Haladás és fejlődés

egy dologra vonatkozó külön két kifejezés; fejlődés azonban helyesebb azon élettörvénynek megfelelésére, mely szerint minden, mi a nap alatt létezik, maga földünk is, tengerével, növényzetével sőt emberiségével együtt örök változásnak folytonos jeleit mutatja; — e változásnak oka az élet, ezen életnek jele a változás, mely ha az életnek gyarapodását tanúsítja, haladásnak neveztetik, ha pedig az élet fogyatkozására mutat, hanyatlásnak. Az államok, mint az emberiségnek egyes részei, a természet törvénye szerint szinte a fejlődés pályáját futják öntudatlanul; de éppen azért, mert e legfontosabb élettörvények öntudatával nem bírtak, és azt nem követték: az eddigi államok legnagyobb számánál a fejlődésnek bizonyos fokán, az életpályának bizonyos pontján a haladás gyengült, lassult, végre megszűnt, és beállott a hanyatlás, és pusztulás.

Az államnak tehát, mint az élő emberiség egyes élő részének szinte fejlődni kell, tehát, haladni az élet pályáján, természeti, és történelmi, anyagi, szellemi, és erkölcsi tekintőben egyaránt. A fejlődés, mint haladás, az életnek általánosságában változás; tehát a fejlődő államnak változni kell, ha haladni akar. Ez immár az élet törvényéből igen egyszerű felfogás szerint következő folyomány, mely az államtanban nem ignorálható többé.

De miben változzék az állam?

Ha nem tévedtünk fentebb, azt állítván, hogy minden állami rendszerben két dolog rejlik, t. i. az államnak célja, és ezen célnak elfogadott eszközei: úgy változás az államnak állapotában csakis e

két dologban történhetik, t. i. vagy célja változik, vagy eszközei.

E szempontból tekintve immár az állami életet, szabad lett-e volna Spártainak, és Rómának változtatni célján, és eszközein? — igen; sőt nem csak szabad, hanem jó is lett volna azokon változtatniok. Ha Spárta az állami szabadság, és függetlenség biztosítását, mi önmagának célja volt, nem szorította volna saját területének szűk határkörére, hanem kiterjesztette volna legalább is a tulajdonképeni egész Görögországra, a macedóniai fejedelmek Fülöp és Sándor sohasem nyomhatták volna el a görög szabadságot; ha pedig kiterjesztette volna a kis-ázsiai és itáliai görög népekre: akkor az oly nagy területű állam, spártai nevelésben edzett, és spártai erénnyel bíró fiaitól védve, örök létezésre bírhatta volna a képességet.

Jó lett volna tehát, az állam c z é l j á t kiterjeszteni; és csak is ennyi kellett volna; mert az állam eszköze, az állami nevelés már helyes volt..

Ha Róma, mely állami ez élj át. kezdettől fogva a n a g v o b b o d á s b a helyezte, annak elérésére nem a h ó d i t á s t. választotta volna esz közül, mely durva, vérengző pusztításával az egész világnak szivét ellene elkeseríté — hanem, például, a polgárosítást, mely a szeretetnek, jogosságnak és szabadságnak uralmát honosítva meg a többi népeknél is, a velük való egyesüléssel iparkodott volna, mint eszközzel létesíteni az állami n a g y o b b o d á s c z é l j á t.: Róma még ma is áll-

hatna és Európa oly virágzó lehetne, minő talán csak sok század után lehet.

Jó lett volna tehát, más eszközt választani a helyett, melyet használt, mert az embertelen és baromi vadságú volt.

Miután tehát egyik állam a másikat követve ezer évek óta folyton elpusztult, a történelem pedig, mely soha a népek boldogságáról, de mindig azoknak nyomoráról, szenvedéséről, vérontásáról, elnyomatásáról és végre eloszlásáról tanúskodott, az eddig követett á l l a m i céloknak és eszközöknek egyikét sem igazolta olyannak, mely állandó boldogságot biztosítna népének: azon országokban, hol az állami életben bármi tekintetben valami h a n y a t l a n i kezdeti, egyidejűleg felébredt azon sejtelen, hogy az állam c z é l j á b a n, vagy e s z k ö z e i b e n kell e hanyatlás okának rejleni; és e s e j t e l e m f e l é b r e d ő s é t ő l fogva azon polgárok között, kik azelőtt az állami cél és eszközök feletti eltérő vélemény miatt pártfelekezetségből, e l v s z i g o r ú s á g b ó l egymást a kiirtásig gyűlölték, az eltérő véle m é n y e k eleinte bosszú nélkül, majd türelemmel, utóbb nyugodtan, majd ismét teljes szabadsággal, végre törvényes jogosultsággal nyilatkozhattak a fennállott államrendszer tekintetében. Azon szempont imár, melyből az állami célok és eszközöknek, szóval az államok rendszerének változása többé már nem a polgári erény hiányának tulajdoníttatik, hanem azon kényszerű s é g n e k, m e l y b e n az élet törvénye nyi l a t k o z i k — azon szempont, mely a változásra haj-

landó véleményt nem kárhoztatja el már azért, mert az a l l a m r e n d s z e r n e k v á l t o z á a á t l e h e t ő n e k , s z a b a d n a k , s ő t , a k ö r ü l m é n y e k s z e r i n t , ü d v ö s n e k i s t a r t j a , h a n e m i n k á b b o d a t ö r e k s z i k , h o g y a v á l t o z á s h a j l a m a . e g y ü d v ö s n e k f e l i s m e r h e t ő á l l a m r e n d s z e r b e n ö s s z p o n t o s ü l j ö n : e z e n s z e m p o n t a s z a b a d e l v ű s é g s z e m p o n t j a .

A szabadelvűség tehát az egyéni fel fogásnak egy szempontja, mely azon felte vésből indul ki, hogy az állami életnek folyamá ban és fejlődéséből önként, merülhetnek fel állapotok, melyekben az államrendszernek eddigi szervezete az újonnan beállott, vagy csak mutatkozó, szül emlé ő vi szonyokra vagy épen nem terjeszkedik ki, vagy nem elégségesen, vagy vizsán és czélszerűtlenül; ekkor áll be annak érzete, hogy az t államrendszerben v á l t o z á s n a k t ö r t é n n i k e l l e n é k ; d e m i u t á n m i n d e n v á l t o z á s e g y r é s z r ő l a l é t e z ő r e n d s z e r n e k v i s z o n y á t m e g l a s í t j a , é s e z á l t a l a z é r i n t e t ő s z e m é l y e s é r d e k e k e t m e g s z o k o t t l é t e z é s i m o d o r u k b a n m e g b o l y g a t j a ; m á s r é s z r ő l s o k e s e t b e n k o r á b b a n é s i z g a t o t t a b b k e d é l y l y e l f o g j á k f e l a t a r t h a t l a n o k n a k m u t a t k o z ó v i s z o n y o k é r z e t é t , m i n t s e m a ö z é i s z é n i v á l t o z á s o k m ó d j a f e l e t t m e g n y u g t a t ó m e g á l l a p o d á s k é p z ő d n é k a k ö z v é l e m é n y b e n : e g y f e l ő l a l é t e z ő á l l a p o t h o z r a g a s z k o d ó e l v s z i g o r ú s á g , a c o n s e r v a t i v i s m u s t á l s á g o s i d e g e n k e d é s s e l — m á s f e l ő l a v á l t o z á s t ó h a j t ó s z a b a d e l v ű s é g , a l i b e r a l i s m u s , i d e g e s b u z g ó s á g g a l v i s e l t e t n e k a z o n v á l t o z á s o k i r á n t , m e l y e k a t a r t h a t t a t l a n o k k á v á l t á l l a p o t o k b a n b e k ö v e t -

kezendők lennének. És ez azon éles ellentétnek oka, mely hazánkban a közvélemény előtt erkölcsileg megnevezett c o n s e r v a t i v és liberális pártok egymás iránti viszonyában beállott, és az államrendszernek 1848-ban történt átalakulásával rögtön és telyesen megszűnt, és melylyel együtt, megszűnt e k a létezett pártok is.

Miért szűntek meg immár e pártok 1848-ban oly annyira, hogy azon évtől fogva a liberális és e o n s e r v a t i v p á r t u e v c l ; e t hallani sem lehetett — talán nem is volt természetes jogosultságok a létezésre? vagy ha addig volt is, ezután nem lehet?

e kérdéseknek megfejtése megérdemli az alkotmány tannak komoly kutatását.

A z e l v s z i g o r ú s á g, a conservatismus, mint fentebb láttuk, a következetesség t ö r v é n v é n e k egyszerű, természetes f o l y o m á n y a; nélküle nincs következetesség, nincs állandóság, nincs nyugalom és béke, mi pedig mind nélkülözhetlen feltétel nem csak a békés l é t e z é s re, de a biztos fejlődésre is egyaránt. Jogosultsága tehát az állami életben m i n d a z áll a n d ó s á g, m i n d a f e j l ő d é s, m i n d a n v u g a l o m, mind a m o z g á s érdekében rejlik, mely utóbbi a nyugalomból meríti erejét újabb haladásra. De hatásának főszülya mindig áll a n d ó s á g n a k, a nyugalomnak kedvez, melyből a mozgás a fejlődés egy másik, tőle eltérő és különböző dolog, (t. i. a szabadelvűség elve) által nyeri meg életerejét.

A s z a b a d e l v ű s é g, libealismus, miként

fentebb ezt is észrevettük, a fejlődés t ö r v é n y é n e k szinte természetes közvetlen f o l y o m á n y a; szabadelvűség nélkül nem volna változás; mivel pedig változásban mutatkozik csak a fejlődés, ez sem; mivel pedig fejlődés az egyetlen fő jele az életnek, ez sem; tehát a szabadelvűségnek jogosultsága liasonlédag az államnak élet, törvényében gyökerezik; mert csak a fejlődő élet a valódi élet; a mely élet nem fejlődik, abban az életnek litere, a mozgás lankad, megszűnik és beáll a bomlás, a halál, A mennyiben a szabadelvűség a fejlődésnek előmozdítása ábal magát az életerőt szítja az államban: az á l l a n d ó s á g n a k is használ, mert élet nélkül állandóság sincs; tehát jogosultságát, nemcsak a haladásnak, hanem az állandóságnak is, nemcsak a fejlődésnek, hanem a következetességnek t ö r v é n y e i s igazolja; de fő iránya, fő súlya a szabadelvűségnek i n k á b b a fejlődésnek, a haladásnak kedvez, rpelyből az állandóság egy másik, és ettől különböző dolog (az elvszigorúság, conservatismns) által nyeri életerejét.

Az elvszigorúság (conservativismus) tehát főleg ugyan az állandóságnak k e d v e z, de másodsorban a f e j l ő d é s n e k is szolgál, mert csak az állandóság békés állapotában gyarapítja az államélet saját erejét egy új mozgásra, egy új lépésre a haladás ösvényén. — És hasonlóan a s z a b a d e l v ű s é g (liberálismus) főleg a változásnak kedvez ugyan, de másodsorban az állandóságnak is szolgál, mert csak a változásban mutatkozó fejlődés tartja fen az életet,

az élet pedig egyedüli főfeltétele az állandóságnak.

Tehát az e l v s z i g o r u s á g n a k az á l l a n d ó s á g csak k ö z v e t l e n feladata, és ha célját érte, k ö v é t k e z m é n y e; k ö z v e t v e a h a l a d á s belőle meríti megindulási erejét, mert csak az állandóság békéjében gyarapodik életerejé új fejlődésre — és szintúgy a s z a b a d e l v ű s é g n e k a v á l t o z á s csak közvetlen v z é l j a, és ha elérte, következménye; közvetve az á l i á n d ó s á g is belőle meríti lényegét, mert csak fejlődés által változik át az élet süllyőből egészségessé, tehát, ifjodik tehát erősül, tehát á l l a n d o s u l.

Íme feltűnt, hogy azon két j e l s z ó, melynek zászlója alatt egykoron politikai pártok élethalál harcot vívtak egymás ellen, egymagában nem oly ellenkező dolgokat jelent, melyeknek egyike kizárná a másikat; mert lehet haladó e l v s z i g o r ú s á g és lehet m é r s é k e l t s z a v a d e l v ű s é g is; — sőt ellenkezőleg mind a két jelszó ugyanazon egy dolognak, a z á l l a m é l e t n e k t ö r v é n y é r e vonatkozó két eszme, mely egymást kiegészítve, egymással egy magasabb értelemben egyesülve képezi azon fogalmát az államéletnek, mely szerint az folytonos fejlődés, a melynek m e n e t é t akár u g r á s által (forradalom) gyorsítani, akár a k a d á l y o z á s (ellenforradalom) által lassítani egyenlő bűn— legfontosabb azt tudni felőlök: mikor melyiknek van ideje?

II.

Mikor kell szabadelvűség?

Miután hazánkban a h i i b é r i s é g r e épített rendi s z e r k e z e t e az államnak évtizedeken keresztül az ő s i s é g megszüntetése, a j o b b á g y t e l k e k megváltáda, és nemesség m e g a d ó z t a t á s a kérdéseinek felállításá, által szakadatlanul ostromoltatott. egész 1847-ik évig: beállott azon állapot, melyet a közvélemény előtt tarthatlannak tltintettek fel; hogy volta képen már 1847-ben az volt é? a felett felesleges vitatkozni, de már az is, hogy olyan mik állítottatott, oda mutat., hogy legalább részben lehetett.

Az 1844-ben befejezett és 1847-ben kezdődött, országgyűlés közötti időszakban fejlődött a politikai párt élet hazánkban oly éles ellentétté, mely a gyakorlati életnek egyetlen kérdése felett se m akart többé egybeforni.

A conservatív párt mereven a régi viszonyokhoz ragaszkodott; a szabadelvű párt mindenben változtatni akart; a kormány szinte a régi állapot fen-

tartását óhajtá, és így közvetítő közegnek hiányában, a pártok mindig távolabb estek egymástól czélzataikban; nem volt haladó conservatív, nem volt m é r s é kelt liberális elem; ez pedig legveszélyesebb állapota egy országnak, melynek politikai szervezete a közvélemény előtt tarthatatlannak van kiálta,

Melyik pártnak volt igaza? — az akkori állapot mutatja meg.

Alig volt eddig oly hajoló eszményképe az állami rendszernek, mint az, melyben a király az isteni gond viselés szerepét teljesíti; melyben a nemesség királyának híve, hazájának bajnoka, jobbágynak atyja, a gyengék védője, a nemes erkölcsiség lovagja; melyben a földnépe a vallás szelíd jármában sohasem tér le az istentélőség egyenes ösvényéről, hanem urának védelme alatt termékenyíti, díszíti a haza földét.; ellátja gyümölcseinek egy részével uráliak szükségét, hogy az minden gondtól szabadon, minden perczen hazája szolgálatára készen állhasson.

Ilyen volna a valódi hűbéri állam rendes állapotában. De hát hazánkban ilyen volt é?

Egy század óta a jobbágyság és városi polgárság gyermekeiből toborzott állandó hadsereg védte a hazát kültámadás ellen; költségét a jobbágy, és polgár viselte, a nemesség csak névleg volt hazája védője, voltaképen pedig csak szorongatója jobbágynak, kit a fejedelmek végpusztulás ellen urbáriumok által védettek urának irányában. A hűbérnek birtokában, a honvédelem tisztét nem telyesítve; jobbágját, ki most már öt

védte, munkájában és annak gyümölcsében fogyasztva, mit sem adózva, és a haza dolgaiban mégis uraskodva, oly helyzetbe jutott a nemesség, melyben a király többé hasznát nem vehette, a jobbágyság, mint nyűgöt, és terhet gyűlölhette, a fejlődő városi polgárság, mint oly ellentét, ki a törvényhozásnál ötet és befolyását gúny tárgyává tette — nem szerethette.

Mihelyt valamely i n t é z v é ny felállítására alkalmával kitűzött állami céljának többé meg nem felel: feltétlenül eltávolítandó az állam szervezetéből; mihelyt az állam népségéből egy osztály állami c z é l r a használható ú j szolgálatot tesz. azon osztálynak politikai befolyása biztosítandó az állam szervezetében. — Ezen két törvénye az állami életnek képezi kulcsát az államok boldogságának; az első biztosítja a fejlődést, a második elhárítja a f o r i a d a l m a k a t.

Tarthatónak mondathatott-e immár 1844 után a hűbéri rendszernek ezéltalanná vált, és azon felül erkölcsileg már felbomlott állapota? — tilig állíthatná ezt valaki; olyan állapotban pedig, melynek céltalansága és tarthatatlansága majdnem kézzel foghatóvá lett, a változásnak szüksége beállott, tehát az é l e t t ö r v é n y é n e k azon oldala lett fontosabbá, mely szerint a fejlődésnek rést kell nyitni — tehát a szabadelvű s é g szempontjára á l l a n i.

E szempontból az ő s i s é g megszüntetése,

a jobbágytelkek leváltása, és a nemesség megadóztatása egészen más alapon és üdvösebb eredményyel történhetett volna, mint a hogy később bekövetkezett; a ki pedig tudja, minő különböző eredménye van a változásnak indoka tekintetéből azokra nézve, kiket a változás érint: az könnyen eltalálja azon veszteség súlyát, mely azt éri, ki akarata ellen enged. A míg 1845-ben az ősiség megszüntetésének a haza java, a közérdek vétethetett volna alap okául: később az ősi birtokra az alkotmány szelleme ellen hárított adósságok követelőinek, az az magán hitelezőknek javára esett a változás. — Aliiig a jobbágy telkek váltságának lerovása akkor maga a jobbágyság részéről örömmel és hálával fogadottatott volna el: később fizette azt a volt földes ur önmagának, fizette a városi polgárság is, melynek a jobbágyi birtokhoz semmi köze sem volt, fizette végre a jobbágy is, és fizetik mindannyian egy emberélet tartamáig, s miután egy egész nemzedék viselte terhét a vakságnak, a másik nemzedéknek megszorodott száma a leváltott telkeknek foszlányaiban anyagi létének elégséges alapját alig fogja már bírni, és pusztulásnak hajlik.

A nemességnek megadóztatása, a míg egy részről tetemes megkönnyítése lett volna a jobbágyság és polgárság adójának, más részről az adórendszernek oly nemét honosította volna meg hazánkban, melyre még ezután is soká várakozhatunk; amit azóta a sors hozott hazánkra e tekintetben — abban a jelennek egyik leg-súlyosabb terhe, a jövőnek egyik vésteteljes csirája le-

het, mely még sok gondot adand a magyar törvényhozásnak.

Így fogva fel az eseményeket, lehetetlen, hogy a legbensőbb sajnálattal ne vegyük a sorsnak azon mostohaságát, mely nem adta meg hazánknak, hogy a hűbéri államrendszer bomlásának őszinte felismerésével lépett volna szabad akaratból a fejlődés ösvényére és a szabadelvűség álláspontjából látott volna a reform munkájához.

Ha a magyar törvényhozás, főleg pedig a főrendiház, mely annak működését irányozta, 1840 körül, a szabadelvűség szempontjára, tehát a haladás ösvényére önként és tartózkodás nélkül lépett volna: hazánknak kiszámíthatlan hasznot tehetett volna; az ősiség, telekváltság és közadózás kérdése csak mint főbb, feltűnőbb tárgyak lettek megemlítve; de kezében voltak, a kereskedés, bank stb. anyagi ügyeinek elintézése; kezében a nemzeti nevelés, tanügy, condificatio stb. szellemi ügyeinek vezetése; kezében a honvédelem reudezése. Mindez, bármi végtelen előny t adott volna a hazai fejlődés lendületének — csaknem elhomályosul azon határának következménye mellett, melyet a magyar törvényhozás szándékos, hogy ne mondjuk, makacs elzárkózása a fejlődés követelménye iránt hazánkra hárított. Igaz, hogy azokat mik 1848. tavaszán, csendes légből kerekedett viharként zúdultak Franciaországból hazánkig, előre nem láthatta senki; de ha mindazok nem történtek volna, mindíg politikai hibámaradt volna a hűbéri rendszerhez való merev ragászkodás, mely Európa többi nyugoti államai

ban már régen túlhaladt szempont volt; kétszeres hiba pedig azért, mert előre látható dolog volt, hogy ha a nemzet szellemének áramlata a törvényhozásnak makacs mozdulatlanságán erőt vehet, annak kezéből a felbuzdult, felizgatott ország kormányának gyeplője kisikamlík.

Fájdalom, mégis történt; azon főrendi ház, mely 1848-ig a haladásnak minden irányában mindenható volt akadályozó befolyásával: 1848-ban a megindult szellemi áramlat mérséklésére teljesen hatástalanná lett.

Ezen körülménynek tulajdonítandó mindaz, mi az 1848 és 1840-ben történtek összegét hazánkra nézve egy catastrófává változtatta — mindaz, mi 1850 és 1860 közt nyomta hazánkat, s mi annak következménye akár mulasztásban, akár elhamar kodásban.

Mert mindazon veszteség, mely a conservatív pártot érte 1848-ban hitelének és befolyásának teljes megfogyatkozása által, szükségképpen a haladó szabadelvűség pártjának javára esett, és ennek befolyását túlságosan növelte; sőt midőn az első akár hibájának, akár befolyása teljes hiányának érzetében a cselekvés teréről visszavonult, ugyanazt önálló és kizárólagos cselekvésre nemcsak felhívta, de öncénykerítette.

Miután pedig az ellenzék általános támadási vonalából meggyét, helytartótanácsot, cancelláriát a jobbágyi viszonynyal, az ősiséggel és adómentességgel egyaránt ostromolta, tehát az országnak összes politikai és pol -

gári viszonyai ellentett kifogást: kézzel foghatóvá lett, hogy, ha egy véletlen a hatalmat az ő kezébe teendi, akkor mindezeket meg k e l l e n d m á s í t a n i a .

Ezen helyzetbe az 1848. előtti szabadelvű pártot a conservatív pártnak merev magatartása k é n y s z e r í t e t t w . — A gyakorlati életnek egyik megszokott módszere, hogy fukar ellenfél irányában mindig többet kell követelni, hogy annál biztosabban nyerjünk valamit, ha kevesebbet is. E módszert követte a szabadelvű párt; és miután a sors az ő kezébe juttatta a hatalmat, kénytelen volt következetes lenni, és nem kevesebbet venni a híresztelt jóból, mint amennyit markolhatott, azaz mindent megváltoztatni, mit elavultnak, mindent elejteni mit rosznak mondott.

Eltörölte tehát a Cancelláriát, Helytartótanácsot, a Megyét, annak követküldési és utasítási jogát; a nemességet, a jobbágyságot, mint politikai intézményeket; az uralkodó vallást, a censurát, ősiséget, adómentességet, későbbben a czéheket; szóval minden kiváltságot megszüntetni, a jogegyenlőséget életbeléptéim — ennek kelle feladatának lenni, kevesebb szabad elvűleg nem tehete.

Látszik tehát, hogy az első alkalom, mely véletlenül a hatalmat a szabadelvű pártnak kezébe juttatta, kényszeríti azt, hogy hazánknak mind politikai mind társadalmi v i s z o n y a i t á t a l a k í t s a ; holott, ha a conservatívpart merev magatartása által önként el nem dobta volna magától

a haladási szerepnek vezetését, mindezen reform kérdéseknek és feladatoknak megoldására évtizedek juthattak volna — és nem következett volna be azon lázas sietsége az állami átalakulásnak, melyben, hogy minden cselekmény azon eredu.énnyel birjon, minőt a nyugodt, alapos átgondolás tettei nyujtanak, várni sem lehetett.

Ha immár akár az elvszigorúság, akár a szabadelvűség, vagyis akár a következetesség, mint állandóság, akár a fejlődés mint változás egymástól függetlenül, tehát önmagukban véve érvényes politikai elvek lehetnének: akkor az 1848 előtti conservatív pártnak merev magatartása semmi gáncsolás tárgya nem lehetne, valamint az akkori szabadelvű pártnak gyökeres átidomítási vállalkozása sem; de ha azon pártnak akkori magatartása mégis olyan helyzetet eredményezett, hogy egy ideig minden fejlődésni egakát, egy időben pedig az átalakulás rohamosan történt — ése miatt hazánknak állapota a fejlődés biztos ösvénye helyett a rohanás meredélyére jutott: akkor kézzelfogható folyományként be kell ismernünk, hogy úgy az elv szigorúság, mint a szabadelvűség csak kéttétele az állami élet ugyanazon egy törvényének, mely szerint következetességnek kell lenni a fejlődésben, mozgásnak az állandóságban, mérséklésnek a haladásban, szabadelvűségnek a következetességben, következetességnek a szabadelvű-

ségben mindenkor és minden fejlődési mozzanatnál egyaránt — és csak kivételes helyzetben nyerhet túlsúlyt azon elv, melynek erősebb működését a viszonyok saját-sága, s z ü k s é g e igényli.

III.

Mikor természetes az elvszigorúság.

Minden dolog sok nehézséggel, küzdelemmel, néha áldozatokkal fizeteti meg létrejöttét azok által, kik szerzői; a régi állapotot, melynek helyébe új tétetik, nem könnyű eltakarítani romjaival, elegendetni a helyet, melyre az új mű felállítassék; hogy az újnak terve az illetők tetszését bírja, szinte munkába kerülhet, hogy az újnak áldozataira hajlandó legyen az újító, hosszú fontolást igényel; így van ez az életben azon dolgokkal is, melyek nem képezik tárgyát az úgynevezett életkérdésnek; állami rendszerek azonban az illető országok népére nézve mindig életkérdés tárgyai; mert alig van változás, még a legbékésebb reform eseteiben is, lia csak valamenynyire életbe vágok, mely az élő nemzedéktől tetemes áldozatot nem igényelne. Ha immár egy népben ügygyei bajjal valahogy létrejött a hangulat, melyben egy országos, általános, mélyebbre ható változás kivihtőnek látszik, akkor semmire nagyobb szükség nincs, mint háboríthatlanságra azon idő alatt, mely a célba vett változás létesítésére megkívántatik, sőt még azon időtartamra is, mely nélkülözhetlen a

létesített változás eredményének és sikerének észlelésére, mely egyedüli igazolása és próbája a változásra alapul szolgáló cél és eszközök helyességének.

E háborítlanságra nemcsak külső — de belső is kell az az olyan hangulata a népnek, mely bizalommal és türelemmel várja be azon időszaknak leforgását, mely szükséges arra, hogy az eszközölt változásnak fejlődő viszonyai beállhassanak, és ekként igazolhassák a változáshoz kötött reményeket. — Az oknak és okozatnak, a cselekvésnek és eredményének ezen szoros összefüggése oly természetes, oly egyszerű hogy annak felértéséhez nem valamely szövődt szellemi műtét kell, hanem rendesen elég arra az úgynevezett jó indulat, az érzés is; innen magyarázható meg azon általános támogatás a népnek minden rétege által, melyben minden kormány létének kezdetén részesül, midőn az elvben elfogadott, reform munkáját megkezdi, és mely támogatás legalább is a várt eredmény bekövetkezésére megkívánta ideig elszokott tartani, ha rendkívüli viszonyok nem zavarják meg a dolgok folyamát, vagy az ország helyzetét.

Ezen élettörvényben világosan fölismerhető azon tüneménynek oka, hogy minden már bekövetkezett változásnak elején a közhangulat kedvez az elvszigorúságnak, a conservativismusnak, mert a következetesség követeli, hogy a célbavett változás keresztülvitelének engedjék meg a kellő idő, a kellő cselekvési tér, és a kellő háborítlanság, melyek nélkül semmi emberi

dolog, bármi biztosan volt kiszámítva, nem léte-sülhet.

Innen magyarázható meg továbbá egy második épen olyan fontos tünemény, hogy t. i. a k o r m á n y, értjük az országlás feladatával megbízott közeget, legyen az testület vagy egyéniség, minisztérium vagy cancellár, directorium vagy dictator, m i n t kormány természeténél f o g v a az elvszigorú-s á g n a k szempontján szokott á l l a n i. A kormánynak ugyanis egész feladata egyedül abban áll, hogy az állam céljára, és ennek eszközeire vonatkozólag országosan elfogadott elveket foganatosítsa; tehát hogy tényékké létesítse azon gondolatokat, mely-lyekkel egy állam népe saját boldogságát eszközöl-hetni vélte; a kormány tehát folytonosan azon helyzetben van, a melyben egy államnak egybevett összes népességét akkor létezni állítottuk fentebb, midőn egv elvileg elfogadott nagyobb szerű változásnak gya-korlati keresztül vitele fekszik előtte feladatul; min-den kormány tehát állásánál és. feladatánál fogva szinte igényli a háborítlanságot működése idejére; továbbá a t á m o g a t t a t á s t, a meny-nyiben működésének egyes tárgyai igen széles alapra terjednek; végre az i d ő t a r t a m o t, mely felada-tának létesítésére nélkülözhetlen. Ezen jogos igényeket egy ország sem tagadhatja meg saját kormányától; mi-dőn pedig ezt teszi, beismeri azt is, hogy a helyzet, melyben egy kormány az országgal szemben létezik, mely őt valaminek foganatosításával megbízta, és e fe-ladat teljesíthetésének feltétele az, mi tőle e figyel-met követeli, tellát nem a kormányzó, hanem az ország-

lásnak t e r m é s z e t e, valója i r á n t tartozik e figyelemmel; tehát az e l v s z i g o r ú s á g, a conservativismus a kormányoknál nem a szemé- l y i s é g e k s a j á t s á g á b a n és jellemében keresendő, hanem magában a dolog természetében, t. i. az állam k o r m á n y k ö z e g é n e k t é r m é s z e t é b e n. És ennek ekként kell lenni, ha az állam természetes, egészséges állapotban létezik; ilyen- nek pedig csakis azon államot tartjuk lenni, melyben, mint fentebb említettük, egy lehető nagyobbserü vál- tozásnak, r e f o r m n a k, átalakításnak elvét az állam népségének közvéleménye fogadta és határozta el, ellát amely államban a nép a fejlődésnek azon fokán áll, átlagosan véve a közvélemény emelkedését, melyen már meg van a képes- ség különbséget tehetni az állam javára szolgálható eszközök . hatásai között, tehát, a p o l i t i k a i é r e t t s é g; ily államokban rendesen a közvéle- mény tűzi ki az állam czéljait és eszközeit, a kor- mány pedig folytonosan a v é g r e g h a j- t á s, a f o g a n a t o s í t á s, a l é t e s í t é s terhes feladatával foglalkozik, mihez, mint, lentebb láttuk, kell a háborítlanság, a tá- mogatás, és az idő.

Látszik tehát, hogy az elvszigorúságnak joga- sultsága a h e l y z e t n e k k ö r ü l m é n y e i- b e n létezik; önmagában véve csak a k ö v e t k e- z e t e s s é g törvényének folyománya lévén, mint. ilyen a szabadelvűséggel e g y ü t t i s létezhet, de ekkor nem mutatkozik e l v s z i g o r ú s á g k é n t, — hanem csak mint k ö v e t k e z e t e s s é g;

valódi természete akkor tűnik fel, ha uralgó hatással mérsékli a haladást, mi rendesen a haladásnak egy a szokottnál sebesebb futamata vagy éppen ugrása után szokott bekövetkezni.

Azon történelmi alakzatok, melyekben az elvszigorúság az államok fejlődésében feltűnedezni szokott, a sajtó felügyelete, a gyülekezési jog megszorítása, oszrom-állapot, vészbíróóságok, rendőri felügyelet, honvédelmi bizottmányok felállítása, dictatura, stb. mindazon célra lettek kigondolva és használva, hogy a háborgó, felizgatott kedélyek és válalkozások békére, nyugvásra kényszerítessenek, legalább azon tartamra, mely egy államnak a beállott helyzetéhez való átídomítására szükséges; azontuli fenntartásuknak értelme nem lévén.

Miután pedig egy államnak helyzetében a kedélyeknek izgatott és háborgó állapota ott is beállhat, hol annak sorsát bármi őszinte szabadelvűség és haladó kormányzat intézi: nemcsak lehető, de sőt elkerülhetlen, mert a dolgok természetéből folyó élettörvény, hogy a szabadelvűség éppen úgy, sőt rendesen még kevesebb kímélettel is használja az elvszigorúságnak fentebb felsorolt drasztikus eszközeit, mint maga az elvszigorúság. Akárhányszor hittük a haladás ösvényére lépett szabadelvűséget dictaturával végződni, valamintliogy arra is volt példa, hogy egy ostromállapottal kezdő kormány idővel rendesen fejlődhető, szabad állapotba helyezte a kormányzott államot.

Eme drastikus szerek tehát nem tekinthetők az elvszigorúság természetes következményeinek, vagy folyamányának, éppen úgy nem, mint a forradalmak a szabadelvűség folyamányának. Forradalom és ostromállapot, féktelenség és dictatura oly természetesen váltják föl egymást, mint a hideglázban a forróság a fázást; amint a lázas embernél a fázás és forróság csak két symptomája a betegségnek, úgy forradalom és dictatura két körjele az állam természetellenes, beteg állapotának; és valamint az orvos az életerőnek ébresztésével és megfelelő életrenddel állíthatja csak vissza az egészséget: akként az államok lázas, háborgó, felizgatott beteg állapota csak akkor tartathatik ismét meggyógyultalak, ha mérsékelt haladással folytathatják szabad mozgásukat a fejlődésnek újonnan feltalált ösvényén.

Aki tehát őszinte szívvel óhajtja az államok boldogságát, az éppen oly határozottsággal kén y t e len e l í t é l n i a d i c t a t u r á t és ostromállapotot, m i n t a f o r r a d a l m a t ; és ámbár az elsőt, többnyire a kormányok nevében, a másodikat a népek nevében néha jogosnál utk állítják egynémelyek: mi határozottan azt valljuk, hogy jogosultsága semmi körülmények között egyiknek sincs, mert m i n d e g y i k ü k e g y h a m i s h e l y z e t ből következő h a m i s k é n y s z e r ű s é g, melynek rendesen azon nép viseli keserű árát, melynek semmi köze hozzá. Ugyanis, sok esetben a dictatura és ostromállapot nem k ö v e t t e a forradalmat, hogy azt elnyomja, h a n e m m e g e l ő z t e , h o g y a z t e l ő i d é z z ; ismét sok esetben a forradalom

nem előzte meg a dictaturát, hogy azt maga ellen felhívja, hanem követte azt, mert azzal lett lehetővé téve. — Azért állítottuk mindkettőt hamis helyzetből folyó hamis kényszerűségnek, mely feltétlenül azon pártokra és korinányokra háritja minden csep elontott polgárvének átkát melyek előidézői voltak. A nép soha és sehol forradalmat elő nem idézett, hanem igen is mindegyiknek kárát csak ő látta, habár azt többnyire eltévedt kormányoknak hibás cselekvése ébreszté fel és elkeseredett pártoknak hevessége lobbanta lángra, mely azontúl rendesen a népnek véréből és vagyonából táplálkozva addig tartott, a míg az kifogyva erejéből önként a zsarnokság karjaiba vetette magát.

Amíg tehát az államoknak népsége csak a fejlődés utján van, de ni é g t e l j e s e n k i nem fejlődött, mihez még évszázadok lehetnek szükségesek: mindaddig a szabade l v ü s é g és elv szigorúság egyenlő jogosultsággal bír, csak arra figyeljenek a szempontoknak érvényesítői, hogy mindegyik elv akkor iparkodjék magát érvényesíteni, a midőn az állam népségének fejlődési állapota az egyiknek vagy másiknak túlnyomó hatását követeli, és soha a s z a b a d e l v ü s é g roham nr á ne sürgesse a fejlődés menetét, az elvszigorúság pedig soha vissza ne tartóztassa annak t e r m é s z e t e s haladását. Ennyiben látjuk lenni összegét azon feladatnak, mely az államélet törvényéből ezen két külön szempontot képviselő poli-

tikai pártoknak osztályrészül jut — és nem található alap az államélet törvényében, mely más pártállásnak jogosultságát az állam tan elméletéből igazolhatná; hogy történelmi viszonyok és helyzetek még más, külön célzatu pártok alakulására is szolgáltathatnak okot és alkalmat, — azt megengedjük, de e viszonyok és helyzetek csak pillanatnyiak, mulandók, változók; ellenben a fentebb kifejtett két pártnak létezése, bármily idő szerinti nevezetek alá rejtse célzatát, minden államban és mindig létezend, mert valójok az állami élet alkotrészeit képezi, az örök fejlődésnek két oldalát, s következetességet a haladásban.

IV.

Az államiság fogalma.

Az egyes Államokban élő népségeknek csoportosulását a természet; adta az első ösztönt a nemzetiségnek merőben természetes minősítése által; az az merőben természetes azon vonzerő, mely az ugyanegy nyelvet beszélő nemzetet együvé forrasztja; és ethikai, erkölcsi jogosultságát csak, akkor nyeri meg, ha az egyesülésnek célja maga a valami, mint maga az egyesülés, mely azon magasabb célnak csak eszköze. — Ezért nevezte a görög, és római világ a kivüle álló, és merőben nemzetiségi alapon csoportosult népeket barbároknak, mert ethikai cél nem hitt lenni ezen nemzetiségek egyesülésében, ámbar saját területekkel és fejedelmekkel birtak. E magasabb cél a polgárosodás civilisatio nevével jelezték meg, mit mai napon mi a cultura nevével szoktunk ki-fejezni.

Mindakét szó egyre mehet végértelmében és ez az emberiségi fejlődés lenne — ennek eszközlésére pedig eszköz az állami egyesülés.

Az állam czélja tehát közös az e m b e r i bégével, és csak azért czélja az államnak is, mert minden államnak népe egy része az e m b e r i bégnek. Lehet tehát az államot külön is gondolni a őzétől — és ekkor úgy tűnik fel, mint egyesülése azon népnek mely közös erővel ösztönszerűleír egyesülni törekszik. Ha immár eltekintünk a ezéltől, melyet minden államnak népe saját természetes ösztönszerűisége alapján másként foghat fel: akkor az államnak fogalmához nem marad egyéb meghatározás, mint hogy az e g y e s t i l é s e egy népnek, vagy nemzetnek, melynek egyénei ezen állami egyesülésben már polgároknek neveztetnek; és minthogy az emberi tehetségek, vagy erők közül az akarat az, mely tettet létesít, minő az egyesülés cselek in é n y e; az egyesülés pedig egy séget jelent, mely minden életnek sajátja: kiderül, hogy az á l l á m nem egyéb, mint saját polgárainak akarategysége

Önként értetődik, hogy miután az emberiségi fejlődést, mint az államnak ethikai c z é l j á t egyelőre félre tettük és az államot csupán, mint (azon czélnak szolgálható) eszközt vettük figyelembe: az állam csak mint egy, valamely rendeltetéssel bírható lény, tehát mint l é t a l a k tűnik fel, mely létalaknak valóját, természetét fejeztük ki abban, hogy az polgárainak a k a r a t e g y s é g e. Minden állam tehát éppen annyiban felel meg valója, természete követelményének,

a mennyiben saját cselekményeinek valódi alapja és szerző oka polgárainak egyesült akarat, vagyis akarategysége volt. Tellát az államiság fogalmát legegyszerűbben és a valóságnak egyedül megfelelőleg csak azon meghatározás fejezi ki, hogy az polgárainak akarategysége.

Lássuk ezen alaptételnek folyományait.

Ha az állam polgárainak akarat egysége: akkor

a) csak az és annyiból tekinthető az állam céljának, mit és a mennyiben közösségként az állam polgárainak összesége elfogad,

b) szintúgy az elfogadót célznak létesítésére szolgálható állami eszköznek is csak az, melyet az állam polgárok összesége elfogad.

Az államiság jellegét tehát mind a célnak, mind az eszközöknek egyedül azon körülmény kölcsönzi, hogy az állampolgárok összeségének akarat tette a célzt célzá, az eszközt eszközzé.

Az állami szerkezetnek tehát az államiság fogalmából következőleg olyannak kell lenni, mely az állam polgárai akaratának nyilváníthatóságát és érvényesülését feltétlenül biztosítja.

A mely államnak szerkezete ezen követelménynek teljesen megfelelne, azon állam teljesen természetes, fogalomszerű állapotban léteznék.

Az alkotmánytannak tehát nincs és nem lehet egyéb feladata mint az, hogy minden állami cselekménynek biztosítsa az államiság

j e l l e g é t, vagyis, hogy azt eszközölje, hogy semmisen történhessek az állam nevében, mit az állampolgárok összege n e m a k a r — m i n d e n pedig megtörténjék, mit a kar — és épen akként t ö r t é n j é k, a hogyan akarja.

Hogy vájjon jé leend-e mind az, a mit az állami polgárok összesége fog akarni? — hogy helyes lesz-e az eszköz, melyet céljának valósítására választand?

— ha vájjon a kivitel, a létesítés modora megfelelő leend-e mind a célnak, mind a választott eszköznek?

— ezen kérdések már n e m a z a l k o t m á n y t a n körébe t a r t o z n a k. Hogy egy államnak összes polgársága csak j ó célokat, h e l y e s eszközöket és megfelelő modort akarjon cselekvésének tárgyává tenni: az az anyagi, szellemi és erkölcsi fej l ö d é s technikai f e l a d a t á n a k szerencsés megoldása által fel tételeztetik és csak annak lehet ¹ redménye; az államnak, melynek mint erkölcsi lénynek szabad akarattal bírni kell, lehetnek nem j ó c z é l j a i, helytelen eszközei és hibás modora: de e hiányoknak oka soha másban nem keresendő, mint a hiányos anyagi, szellemi és erkölcsi fejlődésnek tökéletlen állapotaiban: ezért mind a jó, mind a nem jó céloknak, mind a helyes, mind a nem helyes eszközöknek választása csak azon feltétel alatt számíttathatik be az állam polgárai összeségének, ha valóban a polgárok összeségének akaratába s z á r m a z o t t; azaz, ha a v á

l a s z t á s mint állami cselekmény az államiság jellegével bír.

Látható tehát, hogy minden állami cselekménynek valódisága egyedül a cselekménynek államiságában fekszik, mert mit egy államnak összes polgársága nem akar, azért sem érdem sem felelősségötét nem illetheti.

Kétségtelen dolog, hogy azon állami cselekmény, mely egy ország polgárainak akarategységéből származott, az államiságnak jellegével telyesen bír; de szintoly kétségtelen az is, hogy egy ily cselekmény mégis lehetnem jó, czélszerűtlen, helytelen; tehát egy állami cselekménynek alakifedhetetlensége, államszerűsége, államisága még nem elégséges arra, hogy azzal az állam saját javát biztosan eszközölje.— Kell tehát lenni még egy más követelménynek is, melynek az állami cselekmény megfelelni tartozik, hogy minden tekintetben fedhetlen legyen, és az állam javát mindig biztosan eszközölje.

Fentebb futólag érintettük, hogy az állam céljainak jóknak, eszközeinek helyeseknek, módorának megfelelőnek kellenék lenni; mire vonatkozzanak immár az állam céljai, eszközei és modora?

Nem vonatkozhatnak másra, mint egy erkölcsi életre, mert csak egy erkölcsi lénynek élete bírhat saját czéllal, tehát eszközzel is, modorral is, melyek követelményei a létező czélnak.

Tehát az állam nemcsak mint létalakveendő figyelembe, miként ez az államiság fogalmá-

nak kifejtésénél történt — hanem úgy is mint lény mint élet, mint valóság, melynek az á l l a m i s á g csak k ü l s e j e, csak alakja és mely az áll a m i s á g n a k mint alaknak belseje, valója, lényege, élete. — Mi lehet immár az államnak belső valója, élete?

Azt állítottuk fentebb, hogy minden államnak népsége egy része az összes emberiségnek; tehát azon élet, mely egy államnak életét képezi, nem lehet egyéb, mint az emberiség élete, egyéniesítve egy állambau; valamint az egyéni ember az, mely közvetlenül van hivatva, mintegy odaállítva a természet által, hogy önmagra erejéből fejtsse ki a személyes emberi élet fogalmának valóját: akként a végzet a nemzetségek különféle csoportjait azért látszik készen tartani, hogy ösztönszerű egyesülésük által valamennyien külön vállalkozzanak az emberiségi életnek megvalósítására, mely feladatot eddig ugyan még egy nemzet sem oldotta meg, de melynek szolgált, és szolgáland valamennyi, mindegyik tehetsége szerint járulván a végtelen nagy célnak megközelítési munkájához. — E munkát a nemzetek közös akarattal tehetik csak, különben az emberi egyéniség szűk korlátai közt maradnának, — közös akarattal pedig csak mint államok tehetik, mert az állam a polgárok akarategysége; hogy teljesen bevégezné, egy nemzet, egy állam sem állíthatja; de megkezdheti és folytathatja, és ebben áll azon emberiségi fejlődés, mely mint

fentebb állítottuk, az államnak erkölcsi c z é l j a.

Tehát emberiségi fejlődés, civilizáció, polgárosodás és cultura, mind a négy kifejezés ugyanegy dolgot jelent és ezen dolog lenne az állam erkölcsi c z é l j a. Ha immár meg lenne állapítva fogalma ezen dolognak, akkor kétségtelenül könnyebben és biztosabban Ítélné meg minden állam saját cselekményének j ó s á g á t is, mert ennek próbaköve épen maga e fogalom lenne; m i n d e n á l l a m i c s e l e k m é n y t e h á t j ó azon feltétel alatt lenne, ha ezen erkölcsi állam czélnak megfelelné.

Miután minden állami cselekmény csak valóslása az a k a r a t n a k, tehát nem egyéb mint a működő akarat: további fejtegetésünk folyamán az állam-cselekmény helyett a; álla m-a k a r a t o t fogjuk használni, mint olyan kitételt, mely közvétlen legelső nyilatkozása az állami életnek, és egy szerükben fejezi ki a fogalmat, mely vizsgálatunknak tárgya.

A fentebbi fejtegetésből tehát, kiderült, hogy az állami akaratnak két m i n ő s í t é s s e l kell bírni; az első minősítés az államiságban van, ami azt követeli, hogy azon akarat, mely állami akatatként érvényesítetik, az állam összes polgárainak valódi akaratata legyen; — az állami akarat ezen minősítésnek létrehozása volna tárgya, feladata és czélja az a l k o t m á n tannak; a második minősítés abban van, hogy az állam akarat megfeleljen az e m b e r i s é g

fejlődésének, mely a fentebbiek szerint az államnak erkölcsi czélja.

Minél általánosabb napjainkban az alkotmánytannak naponta terjedő ismerete, annál homályosabb és ismeretlenebb az állami erköslott a n; sőt van nem csekély számú lívé azon államiam elméletnek is, mely szerint az államok merőben természeti állapotban létező lényeknek volnának egymás íránt tekintendők, melyek között az erő és hatalom szab törvényt, nem pedig az erkölcsiség.

Ha van korunk szellemi fejlődésének egy fontos, lényeges hibája: úgy az határozottan e téves elméletben rejlik. Nem könnyű feladat ezer éves tévelyeket elhárítani; de mégis oly feladat, mely kötelező mindenkire nézve, és csak e szempontból vállalkozunk a kísérletre kifejteni az állami erkölcsstan fogalmát; igazolni, miként annak tárgyát csakugyan az emberiségi fejlődés képezi, és miután a fejlődés, mint minősül és tűnik fel, mely az emberiségre mint fő dologra vonatkozik: közvetlen tárgya további vizsgálatunknak tüzetesen az emberiségnek fogalma leendő.

V.

Az emberiség fogalma.

Minden teremtésnek megadta a természet azt, hogy egy igen rövid serdülési korszak után ereje és képessége önmagától fejlődik, vagyis inkább növekszik azzá, mi azontúl változatlan sajátja marad egész életében; mintegy veleszületik azon vezető s z t ö n, melylyel a neki hasznost felkeresi, az ártalmast kerüli, és érzéki természete, mint a növényzeté, időhöz kötve, az időnek pontosságával járja kiszabott élettörvényét, hiány és megszegés nélkül.

Az ember teljesen különböző helyzetben van. Csecsemő kora csaknem évekig húzódik, gyermek-sége folytonos örködést kíván, és mielő felserdült, az életnek boldogtalanságára szolgálható minden gonosznak csiráját magába szedhette anélkül, hogy az igazi boldogságról csak sejtelve is lenne. Egy bizonyos szakában az ifjúságnak testi növekvése bevégeződik, azzal egykorún szellemi fejlődése is a véletlenre bízatik, és egy úgynevezett, életpálya, tulajdonképen kenyérkereseti kényszer-helyzet áll be, mely feláldoztatja vele a fejlődés óhaját az élet-szükségleteinek. Ekként az emberek nagyobb száma

szellemileg a serdítletlenség, vagy legalább is a kiskorúság állapotát nem képes áthaladni, habár testileg aggkort mutasson. Ilyen az átlagos állapota minden országnak; hiszen a legműveltebb országok műveltségi állapotára sem találtak eddig egyéb fokmérőt azon számaránynál, mely létezik azok között, kik olvasni és írni tudtak — és nem tudnak. Már pedig az kézzelfoghatólag párányi mértéke, talán legalsó foka, a műveltségnek, ha valaki többet nem tud, mint olvasni és írni.

Mindez azonban nem a természetnek kényszere, hanem az úgynevezett sorsé, ez pedig nem egyéb, mint a történelmi és társadalmi viszonyok eredménye. Sors és szerencsejáték az egyénre nézve, kitől nem függött az, hogy szülessék-e vagy nem? — sem az, hogy szere n c s é s vagy nyomorgó szülőknek ivadékkaként lássa meg a nap világát.

A természet általán mindenkinek megadta a képességet emberré fejlődhetni és részesévé válni azon testi, lelki és erkölcsi minősülésnek, miben az emberiség fogalma fekszik. Czélszerű nevelés és oktatás képes mindenkiben testi tehetséget kifejteni, mely czélszerű felhasználás mellett több, mint elégséges a testi szükséglet tárgyainak előállítására. Czélszerű szellemi foglalkoztatás képes mindenkiben azon lelki erőket felszítani, melyekkel bármi tudománynak birtoka elsajátíttathatik. Czélszerűleg szervezett erkölcsi viszonyok képesek minden egyes embert azon erkölcsiségnek

határai között megtartani, mely uralkodnék a társadalomban.

De ki törődik azzal, hogy a megszületett emberi teremtés, ki mások segélye nélkül minden más állatnál is nyomorultabb és szükségképpen elvész — testi, lelki és erkölcsi fejlesztésben akként részeseüljön, hogy emberi rendeltetés ét, mely a benne rejlő erőknek kifejtésében áll, elérhesse?

E gondot az államok mai divata szerint a szülőkre látjuk hártva. De hátha a szülők e feladatnak vagy teljességgel nem, vagy csak csekély mértékben képesek megfelelni? akkor a megszületett ivadék martalékává esett a sorsnak, a szerencsének, mely milliókat letipor, míg egyet felemel, milliókat á l l a t n a k sülyedni enged, míg egyet e m berré nemesít.

Pedig az államnak legfőbb érd eke, hogy polgárai testi, lelki és erkölcsi tekintetben f e j l ő d ő t t e k legyenek; mert azok akaratának egysége képezvén az államot, az állam szükségképen oly alanti fokán álland a tökélynek, mint polgárainak összege áll.

De ha el is tekintünk attól, hogy az államnak lenne kötelessége polgárainak fejlődéséről gondoskodni — a minthogy Spartán kívül alig tette azt egy állam is a mai napig — az kézzelfogható marad, hogy csak a műveit polgárokból álló ország mondathatik művelt országnak, és hogy a műveltség, a tökélyesség, a fejlődöttség fogalma megköveteli, hogy azon egyén, ki magát annak tarthassa,

szükségképen bírjon minősítésével a testi tehetségeknek, melyeknek eredménye a munka-érd, a lelki képességeknek, melyeknek eredménye a tudomány; és azon erkölcsi érdnek, melynek eredménye a jószág. A munka függetleníti az embert a természeti szükségletektől, a tudomány képezi lelki életének tartalmát, s az erkölcsi jószág vezérli az életboldogságának ösvényén. A mely emberi egyénben e három minősítés nincs meg, és a mennyiben nincs meg, abban, és annyiban hiányzik az emberiségi fogalomnak egyik lényeges része. És miután az emberi munkaerőnek kútforrásként megfelel az egyénben az érzelem, a tudománynak az értelem, az erkölcsi jószágnak az akarat: az emberi érzelem, értelm és akarat azon három alapelő, melyeknek kifejlesztése és működtetése képezi az emberiiség fejlődésnek egyedüli tárgyát és feladatát.

Ezen három erőnek kifejlődött létében van az emberi életnek teljessége; azoknak egymást kölcsönösen átható együttes működésében van az emberi tökély. Tehát nem csak megléti k, hanem működésük is szükséges, hogy az emberi élet megfeleljen annak, mit az emberitökéletesség fogalma megkíván.

E fogalmából az emberiségnek immár világosan látható, miként az nem egyéb, mint az emberi egyénnek olyatén fejlődése, mély érzelmi életének tehetségeit, és értelmi éle-

téliek képességeit, az a k a r a t j ó s á g á n a k e r k ö l c s i e m e l k e d é s é r e i r á n y o l n a ; — vagyis mely az önző emberi á l l a t b ó l s z e r e t e t r e é s á l d o z a t r a k é p e s, okos és e r k ö l c s i j ó s á g n a k h ó d o l ó e m b e r i l é n y t a l k o t ; ennél kevesebbel az emberi fejlődés fogalma bé nem érheti, többet, nem követelhet; a fejlődésnek mozgása, haladása az emberiség élete, s e h a l a d á s, mint fejlődés ugyanegy az emberiség f o g a l m á v a l.

A fejlődésnek ezen mozgása az emberi egyénnek szempontjából van felfogva, melyben az érzelem szeretett é, az értelem t n d o m á n y n y á, az akarat pedig j ó s á g g á nemesedik; lát-szik tehát, hogy a fejlődésnek ezen mozgása magát az egyént mind érzelmi, mind értelmi, mind e r k ö l c s i tekintetben emeli; azért nevezzük e m o z g á s t a fejlődés emelkedésének; de az állam valamennyi polgárainak összeségéből állván, saját érdekében a józan ész követelményeként, kénytelen beismerni, hogy jó volna, ha azon fej l ő d é s, melyet mint e m e l k e d ő t állítottunk fel követelményként az e g y é n r e nézve, valamennyi polgárára kiterjedne; maga a természet ujjal mutatja, hogy ennek ekként kellene lenni, mert a nélkül, hogy az államok tüzetesen és feltett szándokkal odatörekedtek volna, mint elemi mozgás mutatkozik az állam népségében naponta nagyobb száma azoknak, kik a fejlődésnek valamely — ha nem is tetemes — mégis észrevehető részét elsajátították. Ezen mozgást nevezzük a fejlődés ter-

j e d t é s é n e k, mely által az emberiségi fejlődésnek teljessége eléretnek; az á l l a m népsége ugyanis nem tekintethetvén egyébnek, mint az emberiség egy részének; vagyis, ha úgy tetszik r é s z e m b e r i s é g n e k feltétlenül szükséges, hogy abban a fejlődésnek mind emelkedése, mind t e r j e d t s é g e meg legyen, ha fogalmának megfelelni akar; vagyis az á l l a m n a k fogalom szerűsége követeli, hogy abban a fejlődésnek mind emelkedése, mind terjedtsége meg legyen.

Ez tehát az államnak legfontosabb, legterjedtebb, s talán épen azért legnehezebben — és ezen okból leglassabban, legkésőbbben valósuló élet-törvénye. De abból, mert megvalósulása oly lassú, alig észrevehető és pedig az eddigi államoknak mind elméletében, mind gyakorlatában, épen nem szabad azt következtetni, mintha talán nem is birna azon fontossággal, melyet neki tulajdonítottunk; sőt inkább azon követelmény merül fel, hogy vagy e törvény elismertetvén, megvalósítása az államok feladatának tűzessék ki, — vagy ha létezése tekintetében még kételyek foroghatnának fenn: e t ö r v é n y l é t é r e v o n a t k o z ó l a g a t u d o m á n y d e r í t s e f e l a v a l ó s á g o t.

Mi saját kutatásunk eredményeként, állítjuk e fejlődési törvénynek az állam életébéli meglétét,

annak mindenekfeletti fontosságát és abból következtetve az állami élet működésének lényegét csakis abba helyezzük, hogy az az emberiségi fejlődés emelésének és terjesztésének folytonos és rendszeresített tevékenységeli megvalósítását első, legfontosabb és egyedül lényeges feladatként eszközölje — mert csak a mennyiben e feladatát képes megoldani, annyiból c s e l e k e d e t t á l l a m s z e r ű e n.

A milió fontossággal bír a fejlődésnek emelkedése az egyénre nézve, ugyanazon fontossággal bír a fejlődésnek terjedése az államra nézve; azaz valamint, az egyénnek fejlődése nem teljes, ha az egyén az é r z e l m i élet körében ugyan tökéletesedett, de értelme és akarata, vagyis tudománya és erkölcsisége tekintetében elhanyagolt, fejletlen állapotban maradt; — sőt bár csekélyebb mértékben, de még akkor sem érte el a kellő fejlődést, ha érzelmi és értelmi életkörében fejlődött, de erkölcsi élete elhanyagolt és hibás: éppen akként hiányos, tökéletlen állapotban létezik minden állam, melynek népségében a fejlődésnek terjedtsége vagy egészben vagy részben hiányzik.

Hogy a fejlődésnek sem emelkedettsége, sem terjedtsége az eddigi államok egyikében sem létezett, azt megengedjük; de valamint azon tényből, hogy talán emberi egyén sem létezett, mely testileg, lelkieleg és erkölcsileg a tökély követelményének teljesen megfelelt volna — nem az következik, hogy

tehát le kell mondanunk a tökély megközelítésének szándokáról, hanem inkább az, hogy tehát még több szeretettel, értelemmel és kitartással kell rajta munkálkodnunk: akként az államok fejletlenségéből következő számtalan hátrányok és ezek által támadó végnélküli bajok elhárítására nem a fejlődés munkájának abbahagyása, hanem inkább minden lehető erőfeszítéssel folytatása az egyedüli eszköz.

E munkának szerencsés sikere a fejlődés természetes sorrendjének megtartásától függ. A míg az egyén anyagi léte biztosítva nincs: mint a földhöz kötött állat egész idejét és erejét tápláléka keresésében tölti; a létérti küzdelem vadsága elborítja lelkületét, szeretetlen, önző és állatias marad; csak az ellátottság állapotában szelidül meg természete, és ébred fel szellemi élete. Ha akkor a tudomány szüvétnéke behat lelkébe: a teremtett világ szépségétől megérintett szíve, és a természet törvényét felismerő lelke azon öntudatban találja fel belső egybehangzását, hogy valamint az összes élő és élet télén természetben mindenütt örök törvények létezését tapasztalja: úgy önmagának egyéni életében is kell lenni törvénynek, mely minden tettei felett uralkodjék, melynek megtartásától éltének boldogsága függ — és e törvényt feltalálja az e r k ö l c s i s é g b e n, melynek minden cselekvésében azontúl szabad akarattal hódol.

A fejlődés természetes sorrendje szerint tehát az egyén anyagi élete fejlesztendő elsőbbben az e l l á t o t t s á g állapotáig, azontúl szellemi élete az

értelmesség állapotáig, és csak ezen két alapon fejlesztheti) erkölcsi élete a j ó s á g állapotára, melyhez szívének és eszének egyenlő fejlődése megkívántatik, ha azt akarjuk, hogy erkölcsi jó s á g a állandó jelleme legyen az egyénnek, nem pedig csak változó tulajdona.

VI.

A fejlődésnek életkörei.

A míg az egyén az érzékiség életszerveinek segítségével csak annyira emelkedik ki a merev állatosság életkorából, hogy anyagi létének biztosított alapján a többi teremtetések feletti hatalmát érzi, de a hasonló emberi lények iránti viszonyát az erkölcsiség szempontjából tisztán felfogni még nem képes: a természet által beléje oltott vonzódás köti őt embertársaihoz; e vonzódás a családi élet viszonyaiból szülemlik, és a vérrokonság által a nagyobb nemzetiségi egyesüléssé erősödik, melyben a szokások és nyelvnek közössége által megállapítódik. Ezen szakában a fejlődésnek az emberi egyént az első, legalantibb emberi érdek vezérli, az érzék: in er e j e. Az érzelemnek váltakozó fellobanása és eltompulása a közbe eső kedélyfokozatokkal képezi életének összes tartalmát. Ha vágyait kielégítheti, nyílt, közlékeny, jó-akaró, embertársa iránt segítségre, sőt örömek szerzésére hajlandó, a közszólamód szerint szíves; ha vágyai nem teljesülnek, komor, zárkózott, visszavonuló, mások iránt idegen, rosszakaró, boszus, a közszólamód szerint szívtelen. Ekként szokták a szívnéket tulajdo-

nítani kifejezésileg mindazon jelenségeket, melyek az összes érzelmi életben észlelhetők; nem elég szabatosan, mert akkor a szívtelenség is a szívnek egyik állapota lenne, mi ellenmondás; voltaképpen az érzelem erejének élete ez, mely lehet jó és gonosz, mind magára az érző egyénre, mind ő tőle másokra vonatkozva. A szükség és ösztön hajtja, élvebben mohó, mértéktelen, nélkülözésben türelmetlen, vad; fájdalma és vágyai korlátot nem ismernek, csak erőszak és szoktatás bír reá hatással. Egység, összhangzás hiányzik életéből, mely ez okból gyarlóbb az állatokénál, miket vezérösztönük biztosabban óv.

Az érzelmi élet kormánya tehát hatalom és tekintély.

Ezen állapot létezik úgy az egyes egyéneknél, mint egész népnél is, és ameddig az egyén, vagy nép ezen állapotból egy magasabbra fel nem emelkedik, az érzelmi élet körben él.

A fejlődés második foka az értelem életköre. Mihelyt az emberi figyelem észlelés által felismeri a viszonyt, mely az erő és annak sikere, a cselekmény és ennek eredménye, szóval az ok és okozat között létezik: meg van vetve alapja szellemi életének, melynek tartalma nem egyéb, mint teljes összesége mindazon viszonyok belátásának, miket az emberi értelem a teremtett világ tárgyaiban felfedezett; e viszonyok összesége önmagában véve nem más mint a világot mozgató erőknek rendszere, vagyis a teremtett világnak törvénye; a mennyiben e törvénynek ismerete az emberi egyén

által elsajátítva és abban élve, annak érzelmeire visszahatással bír, tehát érzelmeit módosítja: az ekként módosított emberi érzelmeket átváltóztatja emberi lelkű letté; a világ' törvényeinek öntudatától áthatott emberi érzelem tehát az emberi lélek; mihelyt az emberi érzelem a világnak, vagyis az összes teremtett természetnek törvényeit kezdi felismerni, és követni saját életkörében, lelki életet él. A lélek tehát a világ törvényeinek tudatából szülemlik, és mint egyesülése e törvényeknek az egyén tudatával öntudat, lelkiismeret.

Az emberi egyén érzékei képezik azon eszközt, mely által az a világ törvényeinek ismeretét gyűjti; a világ törvényeiben pedig a teremtőnek akarata, bölcsesége, szelleme nyilvánul; tehát a teremtenek szelleme az érzékek által tükröződik az emberi egyén tudatára, és amennyiben az emberben létezik és él a teremtő akaratának e visszatükröződése, mintegy az istenségnek képe, annyiban létezik az emberben szellem. A szellem tehát az isteni akaratnak az emberi tudatra való hatásából származik, és mint annak egyesülése az emberi öntudattal képezi az emberi szellemet.

Lélek és szellem tehát az emberi értelmiségnek eredménye, mert az emberi értelemben gyűl össze a világ törvényeinek ismerete, és képezi az embernek öntudatát; amennyiben ezen öntudat az érzelmi életre hat, képezi az embernek lelkét; amennyiben pedig ezen öntudat az istenség akarataként él az em-

berben és akaratára hat, képezi az embernek szellemét.

Az értelmi életnek kormánya teli át a következetes sé g, mely az egyedüli viszony az ok és ok o z a t között, vagyis mint e kettőnek öntudata, az okosság.

Az emberi értelemnek tartalma az ok és okozat közötti viszonynak belátása, tehát merd okosság lévén: szükségképpen következés lenne, hogy az értelmes, az okos ember mindenben a természet törvényének engedelmeskedjék; okosan tehát csak azon ember tudhat cselekedni, kinek értelme bírja a természet törvényeinek ismeretét; aki ezen ismerettel nem bír, és amennyiben azzal nem bír, visszaesik az érzelmiség életkörébe, hol már nem a következetességnek önkormánya, hanem csak hatalom és tekintély, vagyis érd szak és szoktatás által tarthatatik fen azon társadalmi rend, mely nélkül az emberek együttléte meg nem állhat.

Az értelmi életkornak kisebb vagy nagyobb mértékbeni megléte, vagy hiányzása vonatkozhatik úgy az egyénre, mint egy egész népre, vagy államra, és a szerint részben okosság, részben erőszak és szoktatás, vagyis hatalom és tekintély által kormányozandó, hogy együttléte fennálljon.

Az élet mindenkire nézve tényként létezik, azaz létezőnk annélkül, hogy létünket saját cselekményünk által szereztük volna; az élet oda van teremtve mintegy a végzet által, azon elemi mozgással ellátva, melyet benne a testi élet ösztönszerű nyilatkozatai képeznek. Ezen testiségnek ösztönszerű nyi-

latkozatai ugyanazonosak az érzelmi életkörnek tüneteivel, tehát maga az érzelmi életkor létezik tényként minden emberre nézve,

Nem agy az értelmi életkor. Hogy ismereteink, eszméink, gondolataink, fogalmaink, tudományunk legyen, ehhez már az embernek személyes munkája szükséges; a munka figyelést, emlékezőt, kutatást, elmélyedést, kitartást, szóval tetemes tartamú erőfeszítést igényel, hogy eredményhez jusson. Innét van az, hogy az érzelem általában minden emberben erősebb, mint az értelem mindaddig, a míg vagy az értelem emelkedő fejlődése meg nem hódítja az érzelemnek szilaj ösztöneit, avagy az érzelem megfogyatkozva életerejében, és amannak mintegy védelme alá vonulva, uralmát elfogadja. Akármelyik eset álljon is be az egyénnél, rendszeren az életnek már későbbi szakában történik, az úgynevezett érett korban. — Az értelmi élet tehát az által szülemlik, ha maga az emberi egyén, ki azzal bírni akar tetemes tartamú erőfeszítést, szentel saját értelmének fejlesztésére; miután pedig erre aránylag kevés vagy legalább kevesebb ember adja magát, érzelemmel pedig mindenki már születése által bír: kézzel fogható, hogy az érzelmi életnek nyilatkozatai, tünetei általában mind számban, mind tartósságra, mind tömegességre nézve feltűnőbbek, mint az értelmi élet jelei; és miután a feltűnőség egyike a sikeresb vonzó eszközöknek az érzelmiségre nézve: természetes, hogy az érzelmiség mindig a legszámosabb, legtartósabb, legtömegesebb tünetekhez vonzódik, azaz legszíve-

sebben megmarod saját érzelmiségének életkörében; ha tehát nem léteznek egy magasabb erő, melynek hatalma az emberiséget egy magasabb ezé! felé vezetni végzetszerűen hivatva lehet, akkor az értelem élet köre hovatovább túrnál kisebb számú egyénekre szorítkozik, és az érzelmiség visszataszítja az emberiséget ismét az állatiság közelébe, hol az erőszak ostora és a szoktatás-járszalaga óvandja meg pusztulástól.

Szerencsére létezik e magasabb erő az akaratnak életkörében, mely mind az érzelmi, mind az értelmi életkörnek felette áll.

Ha az értelem annyira emelkedik fejlődésében, hogy az érzelem uralma alól az embert teljesen felszabadítja: akkor azon czélt tűzi ki magának, hogy saját uralmát az érzelem felett biztosítsa s megállandósítsa; így ébred fel az akarat erőnek életé; az akarat az értelemre támaszkodva, annak segélyével keresi uralmának alapját, és feltalálja, ha elég kitartással bír emelkedő irányában.

Amíg az emberben több az érzelmiség, mint az értelem: ezen utóbbi szolgájává válik az érzelem vágyainak; szintúgy a gyenge akarat is megesik az erősebb érzelmi vágyakkali tusában; de valamint az értelem azon esetben, ha eléggé emelkedett, képes uralkodni az érzelmi vágyakon a természet törvényeinek ismerete által: szintúgy az akarat is fentarthatja uralmát, ha n világnak törvényére támaszkodhatik hatása.

Az értelemnek tartalma csak az ok és okozat közötti viszonynak ismerése; az abból folyó kormányzó törvény a következetesség, az okosság.

Az akaratnak tartalma, vagyis célja nem lehet egyéb, mint az érzelem és értelem kútforrásaiból fakadó cselekmények között oly összhangzást létrehozni, melyben mindegyik életkörnek létezése, és emelkedő fejlődése lehetővé válik; oly állapot, melyben az emberi élet teljességének biztosítva lenne mind létezése, mind működése, feltétlenül jónak lenne felismerendő, tehát az akarat erőnek tartalma és célja a jószág; amennyire pedig az akarat e célját, a teremtett mindenségnek törvényéből öntudatába sugárzó isteni szellem célzata és szándékaként fogja fel, és eszközli, és így a teremtő szándékának hódol: cselekménye merő erkölcsiség, mivel ugyanazonos a jószág.

Minél kisebb az értelemmel bírónak száma az érzelmi emberek számához hasonlítva: annál kisebb az erkölcsi akarattal bíró egyéneké az értelmi emberek számánál. De amint nagyobb a kifejtett értelem hatalma az érzelelemnél, annál erősebb az erkölcsi akarat az érteleménél.

Kevés értelmes ember kormányozhat egy nagy szánni népet; egyetlen erkölcsi akarattal bíró fejedelem uralkodhatik egy egész államon.

Az akaratnak életköre akként mint az értelemé, csak úgy terjedhet, ha minél több egyén a jószágot és erkölcsiséget veszi cselekvénye törvényéül, mely egyedüli kormánya az akarat életének. Amennyiben pedig egy népnek egyénei a fejlődésnek különféle fokozatain részint az érzelem, részint az értelem, részint az akarat életkörében léteznek: annyiban azon nép részben hatalom, és tekintély, rész-

ben okosság és következetesség- mint törvényességi, részint jóság- és erkölcsiség (mint becsületérzés) által kormányzandó, hogy fennmaradása és békés fejlődése biztosítva legyen.

Miután pedig az egyéni élet a fejlődés folyamában az alantibb életkörből mindig egy magasabb életkörbe emelkedhetik, u. m. az érzelmiből az értelmibe, és ebből az akaratéba: önként következik, hogy az egyén feletti kormány is azon irányban változik, és a tekintélyt az okosság, ezt a jóság, vagyis a hatalm a t a törvén y, ezt az erkölcsi s é g követendi az uralomban.

VII.

Alkotmányok.

Az államtudományok elmélete a gyakorlatban mutatkozó tények alapjára van fektetve, azaz, miután a tetteleg létezett államok életében a kormányzatnak, az állami rendszernek különféle nemei lettek alkalmazva: ezeknek összege mint történelmi adatok gyűjteménye összeállítván, képezte a politikai tudományoknak tényszerű történelmi részét; ezen történelmi adatokból képződött későbbben az államtan elmélete akként, hogy a tényekből f o g a l m a k, ezeknek összegéből pedig a rendszer lett összeállítva. Ekként ismerteti az elmélet a népuralmat demooratia mint oly állami rendszert, melyben az állami hatalom a népnek összesége által gyakoroltatik, az aristocratiát úgynevezett jobbak, előkelők uralmát mint oly rendszert, melyben az állami hatalmat már nem az összes nép, hanem a polgároknak egy aránylag kisebb szárnak, (legyen az rend, vagy osztály egre megy) kezeli; a fejedelemséget, mint oly rendszert, melyben az államhatalom egy szernélynek kezében van. E rendszerek között a különbözősége ekként csak az államhatalmat bírláló személyek száma

ban állítatik lenni; ezen állítást valóban, tehát a három eddig felsorolt államrendszer közötti különbséget helyesnek találhatja, ki a tényekben nem lát egyebet, mint tüneményt, és még ennek lehető, sőt tetteles különbségét sem veszi észre. Pedig tagadhatlan tény, hogy minden népuralomban az állami hatalomnak egyes, és pedig legfontosabb részeit maga a nép kezeli, hanem egyesek — így a hadvezénylet, a bíraskodást, a kormányzást; viszont a léfejedelmi rendszerben az államhatalomnak e ulített részletei nem mindig a fejedelem-, hanem szinte több vezérek, bírák, kormányzók, helytartók által kezeltetnek; az aristocratiai államrendszerben e cselekmények ismét egyesek által történhetnek, és pedig majd az egész nép kívánatának nyomása alatt, majd egy főhatalmas befolyása, azaz titkos hatása alatt. Látszik tehát, hogy a hatalmat bírláló személyek számból még nem lehet azon lényeges különbséget megmagyarázni. mely az említett három államrendszernek természetében létezhet, és talán helyesebben állíthatnánk a különbség abban létezni, hogy az államhatalom vagy az egész népnek, vagy egy részének, vagy végre egy embernek nevében gyakoroltatik. mert mind a három rendszerben az államhatalom gyakorlása általában és igen kevés kivétellel megbízásból történik az állam tisztjei, hivatalnokai által.

Miután már az államhatalmat bírláló személyek száma egymagában tévesen állított az államrendszerek különbségének lényegéül: növelte a-zavart még inkább az egyes államoknak különféle tör

ténelmi időszakban különféleképpen módosult tetteges állapota, mely a három rendszernek oly sokféle vegyületét tünteté fel, hogy már Aristoteles száz ötvenet írt le anélkül, hogy azoknak számát kimerítette volna; ehhez járult pedig még a harmadik zavaró körülmény, miszerint az államrendszernek kflönbözetei nem csak a külön államokban tűntek fel, hanem rendszeren minden ugyanazon államban időjártával bekövetkeztek, valamint Plátónak állítása szerint be kelle következniük. És valóban, mihelyt a külön államoknak rendszerét nem egyedül akként vesszük figyelembe, minő az egy bizonyos időszakban volt, hanem miként, módosult keletkezésének idejétől egészen a megszűnés idejéig: azonnal meg kell győződnünk, hogy nem létezett a történelem tanúsága szerint még egy állam sem a földön, mely az államrendszernek szempontjából eredeti alakjában megmaradt volna — hanem mindegyik változott folytonosan az államhatalmat birláló személyek számának tekintetéből és pedig két irányban akként, hogy vagy a fejedelmi uralmat az aristocratia váltotta fel, ezt pedig a democratia — vagy a democratiával kezdődött uralom aristocratiának, ezután pedig fejedelemnek birtokába került; legtöbbször a hatalom a népnek kezéből közvetlenül egy fejedelmébe jutott.

Mihelyt azonban ugyanazon állam mind a három rendszerén az állami életnek rendszeren keresztül kényszerül: akkor democratia, aristocratia és monarchia nem annyira lényegesen különböző rendszerei, mint inkább állapotai egy országnak, valamint

az ifjúság, a meglettség és az öregség nem külön rendszerei az egyéni életnek, hanem csak korbeli állapotai, melyek nem állandósíthatók tetszés szerint, hanem bekövetkeznek szükségképpen egy természeti törvénynek kérlelhetiensége folytán.

A mi az ó korban az említett háromféle államrendszerben és azoknak folytonos váltakozásában tapasztaltatott, napjainkban szinte észlelhető; és ha a rendi alkotmányt aristocratiájának eltagadjuk, a parlamenti (mint képviseleti) alkotmányt democratiának, az alkotmánynálküli fejedelemséget pedig monarchiának: úgy az észleletnek tárgyában a tüneménynek, sőt mi abban lényegként tekinthető, a természeti törvénynek ugyanazonosságát legtisztábban felismerhetjük.

Miután a szemünk láttára változó mai államokban az államrendszernek rendi alakját paramenti alakká — ezt ismét majd a b s o l u t fejedelemséggé, majd k ö z t á r s a s á g g á, a köztársaságot pedig szintén korlátlan uralommá, d i e t a t ú r á v á átváltozni egy nemzedék tartama alatt is tapasztalhattuk; miután továbbá e reudszerváltozásoknak sehol sem volt az közvetlen indoka, mintha a gyakorlati étellel párhuzamban fejlődő elmélet a bekövetkezett másik rendszernek jobb, czélszerűbb voltát előbb kifejtette és annak óhajtását az egész népben felidézte volna; hanem e változások az államnak belső életében beállott valamely válság következtében történtek: kézzel fogható dolog, hogy az államrendszer változások az á l l a m b e l á l -

lapotának változásaiból származ-
n a k, vagyis, hogy az államok belállapotának külön-
féle nemei képezik valódi okát az államrendszerek kü-
lönféle nemeinek; és valóban, ha igaz, hogy oly népet,
mely fejlődése tekintetéből csak az érzel m i s é g
életkörében létezik, egyedül erőszak és szok-
tató s, vagyis hatal o m és tekintély képes
az állami békés együttlétben megtartani: akkor vilá-
gosan látható az ok, miért kell létezni mindenütt és
mindaddig abszolút uralomnak, ahol és ameddig a nép
a fejlődésnek legalsó, vagyis merőben érzel m i élet-
körében létezik. Az is immár természetesnek fog ta-
láltni. hogy azon államokban, melyekben a népnek
fejlődése a merő érzelmi állapotból áthaladt az é r t e l m i fejlődés állapotába: a létezett rendi álla-
potot, melyben a népnek legnagyobb száma jobbágyi
alattvalóságban volt, a polgári jogegyenlőségre fekte-
tett valamely más p. o. parlamenti, avagy alkot-
m á n y o s fejedelmi államrendszer váltotta fel. Tehát
az államrendszer változásnak, az úgynevezett kormány-
formák módosulásának egyedüli valódi oka mindig és
mindenütt csak a nép fejlődési, műveltségi fo-
kának változása volt, és az alapos kutatás
mindenütt ezen végeredményhez fog vezetni, habár a
dolgokban felületesen látható, és néha rohamosan ká-
práztatón változó tünetmények a történő változá-
sokat mint egy hatalmas személyiség befolyásának
sikerét, vagy váratlanul meglepő események elhárít-
hatlan következményeit gyanítatnák is a meglepetett,
tehát még helyesen nem tájékozódott szemlélővel. Vá-
ratlan események csak alkalmat szolgáltatnak

egy egy változás bekövetkezésére; hatalmas történelmi személyiségek csak eszközei lehetnek; de a változás alapoka mindig a népnek megváltozott fejlődési állapotában keresendő.

A mily egyszerű azonban önmagában véve ezen fontos élettörvénye az államoknak, oly künn ven elskandik a kutatónak szeme elöl csupán azon okból, mert az államéletben felmerüld változási tünetmények igen gyakran túlbecsülteinek jelentőségükben, vagy kelleténél kevesebbre vétetnek; mindkét esetben ellenkező jelentőségű változások állhatnak be, melyek a természetes törvénynek fel értését nem hogy elősegíténék, sőt megnehezítik, megzavarják.

Sok esetben történt, hogy az államkormány egy feltünően emelkedő mozzanatot, akár nagyobbszámú tömegekben, nemcsak gyanús indulattal fogadott, de erőszakkal elnyomott, üldözött, kiirtott és magatartása a fejlődés irányában nemcsak szigorúvá vált, de határozottan ellenségessé, és így még e r ő szak o s a b h á, mint volt annak előtte

Ebből telieit azon következés származhatnék, hogy a nép fejlődésének nem mindig az államhatalom engedése volna eredménye, hanem inkább szigorúbbá változása.

Arra is volt elég példa, hogy bekövetkezett egy államrendszernek tényleges megváltozása, melyben az korlátlanabb minőségéből korlátoltabb, alkotmányos alakúvá lett, pedig a népnek műveltségi foka utólag is korábbi fejletlenségében maradt.

Ebből ismét azon következtetés volna levonható, hogy egy államrendszer tökélesedése nem bizonyítja

a nép műveltségi állapotának tetteles tökéletese-
dését.

A logikai következtetés ezen egyes esetekben teljesen hibátlan; de hibás lehet, sőt bizonyosan az mindenkor az egyes esetekben fenforgó helyzetnek felfogása, és az arra épített eljárási modor.

Hibásan foghatja fel egy polgár saját egyéni jogkörét, midőn olyan fejlődési állapotnak megfelelő államrendszert követelne a nép számára, mely lehet az ő személyes sajátja, de nincs meg a népben; mert csak olyan államrendszer tarthatja fenn magát leghuzamosb ideig, melynek czélszerűségét a nép, ha fel sem is fogja tiszta belátással, de érzi, sejti, vagy legalább tapasztalta. Időelőtti rendszerváltozások tehát soha sem számíthatnak tartós állandóságra és így legalább is feleslegesek; ha ily kísérletek irányában a létező államhatalom bírlalói szigorú, megtorló magatartást tanúsítanak, csak az önfentartás ösztön szerű hajlamának engednek, és feltétlenül nem tekintethetnek az államfejlődés elleneseinek.

Éppen oly hibásan lóghatja fel az államhatalom tetteles bírlalója a népnek létező fejlődési állapotát, midőn korábban tesz változást az állam rendszerben, mint az annak alapul szolgáló változás a népnek fejlődési állapotában beállott volna; azonban ez is csak a gyakorlat hibája, a fentebbi törvénynek ugyan meg nem felel, és épen azért hiba, de a törvény létezését nemcsak nem csáfolja, sőt inkább megerősíti.

Ha tehát az államrendszerekben létező különbözőségeknek lényegét nem az államhatalmat bírlaló sze-

mélyek számában találjuk, hanem a népnek különféle fejlődési fokába helyezük, mint azon lényeges dologba, mely feltételezi az állam rendszernek a l a k j á t, t. i. az alkotmányt: akkor egyelőre e három állapot vehető létezőnek, hogy t. i. vagy oly fejletlen egy nép, miként önmagát kormányozni egyáltalán képtelen, — vagy annyira fejlődött, hogy részben képes, — vagy végre teljesen fejlődött és mindenben képes az önkormányzatra.

Az első állapotnak megfelel az abszolút, a korlátlan uralom, legtermészetesebben egy fejedelem kezében; a másodiknak megfelelnek az aristocraticus rendszernek különféle fajtái u. m: születési, rendi, birtok és pénz aristocratia, vagy általában a census, azaz bizonyos vagyonhoz kötött politikai jog; a harmadik állapotnak megfelelne a köztársasági rendszer.

Eltekintve tehát a népnek fejlődési állapotától az államrendszernek egyedül elméleti alapjáról állítani fel a kérdést ekként: melyik jobb államrendszer, vagyis alkotmány — a monarchia, aristocratia vagy res-publica? teljesen elvétett módszere a tudománynak; mert egy fejletlen nép, mely természetesen képtelen az önkormányzatra, köztársasági rendszerben fen nem állhat; valaminthogy egy kifejlődött nép a korlátlan fejedelmi hatalmat nem tűri meg.

Helyesen tehát csakis az lehet az első kérdés: minőnek ismertessék el egy népnek fejlődési állapota? A feleletből mint folyomány következik azon rendszer, mely egyedül alkalmas biztosítani azon népnek állami létét; teljesen fejletlen népet csak korlátlan

hatalom tarthat össze, részben fejlett nép már részt vehet a kormányzatban, teljesen fejlett nép maga kormányozza magát.

E három neme a fejlődési állapotnak azonban csak a tárgynak könnyebb fel értése végett vétetett fel egyelőre, mint határozottan különböző egymástól; és misein volna könnyebb az államrendszernek megállapításánál, ha szintoly könnyű dolog volna az első kérdésre mindig biztos, a tényeknek hiven megfelelő választ találni, A legnehezebb azonban az első kérdésre válaszolni, azaz hibátlanul megítélni egy népnek fejlődési fokát azon szempontból, azon alapról, ha vájjon teljesen képtelen-e az önkormányzatra? vagy képes-e arra részben? vagy végre képes-e teljesen? — E feladatot az eddigi elmélet olyannyira elfeledte, hogy még egy alkalmas mértéket sem talált fel, melylyel a politikai önkormányzatra megkívántaié képességet mérlegelhessük, megbecsülhessük.

Hogy a születés, vagyis egy bizonyos rang és rendhez tartozó szülőktől származás nem csalhatatlan mértéke a politikai fejlődésnek: mutatja a körülmény, hogy a kastok, és rendek eszméjére alapított alkotmányok már eltűnedeztek; hogy ga zdagság szintén nem az, állítja egy nagy hitelű római író ezen mondásban: „latifundia perdidere Romám“; hogy a tanult s á g n a k bármi alanti foka, p. o. az olvasás és írás képessége már elég volna arra, hogy valaki politikai kérdésekben helyesen ítélhessen — az sem való. Még mind a három együttvéve sem nyújt elegendő biztosítékot arra nézve, hogy az egyén csalhatatlan

légyen politikai ítéletében, ha maga az államtannak elmélete sem tökéletes még.

Az emberiség fogalmáról szóló cikkben kiderítettük az emberi egyénnek azon állapotát, melyet bírnia kell, hogy teljesen kifejlettnek tekintethessék. Az érzelem, értelem és akarat erejének kifejtésében, nemesítésében, és egymásra kölcsönösen átható működésük biztosításában találtuk fel azt, mely által azok, mint szeretet, okosság és jóság egyesülvén az egyénben, ezt, képessé teszik arra, hogy az életnek minden viszonyában, és helyzetében az emberi tökély magaslatán állva cselekedhessék akként, amint az emberi erkölcsiség parancsolja. Kifejtettük továbbá azt, hogy az emberi egyénnek tehetsége által az ellátottság állapotára, erről értelmé által a tudományosság állapotára, erről végre bölcsessége által az erkölcsiség állapotára kell cmelekdni. De ez csak az egyénnek, az egyes polgárnak fejlődöttsége. Az állam azonban polgárai őszszegéből áll. az állami szög fogalma pedig abban van, hogy az állam akarat az összes polgárok akaratának hű kifejezése legyen; nem elég tehát egy polgárnak fejlődöttsége hanem minden polgárnak fejlődöttsége szükséges arra, hogy az államnak összes polgárságát azaz népet fejlődöttnek tekinthessük.

Ezen törvénynek akár fel nem értése, akár figyelmeri kívül hagyása okozza mindazon hibákat, melyek az alkotmányok megállapításánál elkövettethetnek, s melyek miatt egyes államok népei a haladásban minduntalan fenakadnak, sőt visszaesnek.

Ha nem tévedtünk fentebb azt állítva, hogy a fejlődésnek érzelmi fokán állé népet erőszakkal és szoktatással, vagyis hatalommal, és t e k i n t é l y l y e l lehet csak, tehát kell is összetartani, — és csak akkor lehet következetességgel és okossággal, együttvéve, törvény tisztelettel kormányozni, ha fejlődése az értelemnek életkörébe emelkedett: akkor csak még azon egy feltételnek nélkülözhetlenségére kell a súlyt fektetnünk, hogy a fejlődésnek e magasabb köre általános is l e g y e n, azaz: hogy a fejlődés emelkedése mellett legyen a fejlődésnek terjedtsége is; amíg ez hiányzik elhamarkodott az államrendszernek megváltoztatása, és ha meg történik is, nem a rendes fejlődésnek, a haladásnak útján, hanem rohanás által történik, mely nem más, mint forradalom.

VIII.

Monarchia.

Sok és szorgalmas kutatásokra szolgált alapul azon történelmi tény, hogy daczára annak, miként alig gondolható oly neme a hatalommal való visszaélésnek, melyet fejedelmek néha századokon keresztül csaknem szakadatlan folyamatban elkövettek, mégis fen áll a fejedelmi államrendszer nemcsak, de számtalan meghukás után is újabb erővel felmerül. Azon okokat felsői ölni, melyeket a fejedelmi rendszernek ellenei állítanak ürügyül részben a fejedelmi hatalom visszatérésének megfajtéseként — vagy saját államrendszerük megbukásának mentségére, nem sok haszonnal jóimért a tapasztalat tanúsítja, hogy az ismételt megbukás után ismételve feléledt fejedelmi államrendszernek, mint állam alaknak, vagy a szokottabb kifejezés szerint kormány formának megdöntésére folytonos kísérletek merülnek fel; sőt mi több ily nemű kísérleteket az újabb kornak alkotmánytana már mint jogosult cselekményeket fogad el.

E tekintetben a merő esetlegességnek kedvező sikere képezi a cselekmény igazolását, úgy hogy bármi merénylet, ha siker követi azt, igazoltnak vétetik,

ha pedig sikertelen marad, legfeljebb elhibázott vállalkozásnak. A történetírók egyéniségük sajátosságai szerint ítélnék a cselekvésnél leginkább kitűnő személyiségekről, és az erőszak eszközéhez nyúlt vállalkozókat hősöknek vagy vértanuknak, vagy eszeveszetteknek bélyegzik a sikernek minőségéhez képest — a fejedelmeket zsarnokoknak, vagy a társadalom megmentőinek, saját felfogásukhoz képest, — az, amiről ily események taglalásánál rendszeren megfelelnek avagy szembetűnő felületességgel szóllanak, épen az illető államnak népe, és annak fejlődési állapota.

Franciaország az utolsó nyolczvan év alatt háromszor volt köztársaság, ugyanannyiszor monarchia, és időközben aristokratia is. Aki nagyobb figyelemmel vizsgálja mai állapotát, tartósságot nemcsak nem állíthat a létező államrendszer javára, de sőt újabb változásnak bekövetkezését kénytelen inkább elkerülhetnek, mint lehetőnek tartani. És legkitűnőbb fiai észre, jellemre, szilárdságra, hazafisságra, sőt polgári nagyságra a jelen és jövő nemzedék előtt igényt tartók, csaknem egyenlő számmal sorakoznak a legellenkezőbb táborokba; mert egy részük hive a caesarismusnak, másik a köztársaság mellett rajong, míg a harmadik az alkotmányos királyságot tarja legjobbnak. Miben lehet igaza mindegyik tábornak? és miben téved mindegyik? — hogy teljesen igaza egyiknek sincs és téved részben mindegyik, azt tanúsítja mindegyiknek folytonos bukása.

Az, ki az állam népének fejlődési állapotát veszi kellő figyelembe, azonnal tudatja, miért

nem voltak állandók Franciaországban a múlt század végén kezdődött forradalom által létesült alkotmányok. Franciaország népének fejlődési állapota még ma sem sokkal kedvezőbb, mint volt a forradalmat közvetlenül megelőzőt időszakban akár emelkedés, akár terjedés tekintetében emelkedés tekintetében a francia fejlődés ma nagyjában ott van, liova azt az encyclopaedisták vitték, a materialismus elve uralg, haszon és élvezet próbaköve az emberi cselekményeknek, nem pedig az erkölcsiség szempontja; azon mérséklés, melyet a nemzetnek romlatlan részében a vallásosság gyakorol, a legmélyebb stilyedéstől óvja meg azt, melynek okvetlenül martalékává esnék, hacsak a divatos anyagiság éa önzés foglalná el a népnek érzületét. Terjedés tekintetében is sokkal kevesebb történt, mint lehető volt, hogy a népnek tetemes száma minden oktatást nélkülöz — köztudomású dolog.

Ha tehát a fejlődés nem emelkedett magasabbra a materialismus és önzés szempontjánál, ha annak terjedése még ezen hibás szelleme mellett is csak a népnek egy részére szorítkozik, s vannak egyének, kik egyáltalán kizáratva a fejlődés köréből nőttek fel: úgy be kell ismerni, hogy a mai francia nép csekélylyel fejlődöttebb, mint volt XVI Lajos korában; és tekintve azt, hogy a fejlődés maga is a materialismus, az anyagiság, tehát az érzékiség fokán mintegy fenakadt emelkedésében: a népnek általános fejlődési foka az érzelmiség életkörében vesztegel, daczára azon kitűnő kivételeknek, melyek egyes egyéneknben szemlélhetek. Az érzelmi embert pedig, miként fenntebb

állítottuk, csak erőszak és szoktatás, vagyis hatalom és tekintély alkalmas békés együttlétben tartani, mert önmaga nem képes magát kormányozni. Innen van az hogy minden fejletlen népnél az állami élet monarchiával, fejedelmi államszerkezettel kezdődött. A mely nép nem képes önmagát kormányozni, ösztönszerűleg engedi át kormányoztatását egy fejedelemnek, kinek személyében azonnal meg van valósítva azon akarat e g y s é g e, mely fentebbi vizsgálatunk értelmében az áll a m i sálnak lényege; egység lényege minden létnek, így az állami létnek is; az első szükségérzete; és mert a fejletlen nép nem képes még oly alkotmányt feltalálni, mely azt feltétlenül biztosítaná: ösztönszerűleg a fejedelmi államszerkezethez nyúl, meg teremtve az egy akaratot a fejelemben, ki az akarat egységet, az érzelmiség életkorából felfogva, közvetlenül, ösztönszerűleg csallhatlan sikerrel helyettesíti.

Az államéletnek két törvénye fejt meg tehát a monarchiának tartós és jogosult, mert természetes létezését az első törvény az, hogy az állami létnek lényege egységben rejlik, azaz akaraté g y s é g b e n, mely nélkül az állam egy perczig sem létezne m i n t állam; a másik törvény a népnek fejlődési állapotából folyó azon tény, hogy az érzelmiség fokán létező nép nem képes az állami egységet megalkotni. Az állami egységet tehát csak ösztönszerűleg megteremti az által, midőn az állami hatalmat egy egyénre ruházza, hogy azt az egész nép érdekében kezelje.

Ezen cselekménye az állami életnek, az állami

egységnek, szóval az államiságnak szükségérgzetéből fakad, közvetlen nyilvánulása az akarat erőnek, nem combinatio eredménye, és épen ezért a monarchiának természete, hogy korlátlan. Minden országnak korlátlan fejedelemséggel kelle kezdődni — és a napjainkban mutatkozó tünetények is csak ezt igazolják. A dictatura és imperialismus legtisztább feltűnedezése az ős monarchiának. Abból azonban, hogy a monarchia, a fejedelemség, vagy miként a mai tudományos nyelvezet divata tartja, a királyság, fogalomszerűen értve korlátlan természeténél fogva, épen nem az következik, mintha nem volna neki is élet törvénye; sőt ellenkezőleg igen élesen van a fogalomban két törvénye kifejezve; az első az, hogy az állami egységet fentartja; a második az, hogy az állami hatalmat az összes államnak javára használja. Aliiig e két törvényhez híven tartja magát: megdönthetien leend hatalma, amennyire eltávozik tőlük, hanyatlásnak indul. Ha immár ezen négy törvényét a királyság fogalmának egyszerű, teljesen átlátszó értelmükben szem előtt tartjuk, melyeknek ketteje eredetét, ketteje saját életszabályát tartalmazza: a királyságnak múltja és jelene oly világos előttünk, miként annak jövője.

E szempontból véve megszűnik egy vak gyűlöletnek tárgya lenni, minek egy oldalú nézet alapjáról némely elmélet is tartja; de megszűnik egyúttal egyéni eszménynek is tárgya lenni, mert kézzel fogható, világosan látható dolog, hogy a királyság az érzelmiség fokán létező népeknek fejlődési, helyesebben fejletlenségi állapotából elemi kényszerűség útján ösz-

tönszerűleg, közvetlenül és elhánthatlanul előáll, megterem, mint természetes nyilvánulása az állami élet eredeti ösztönének.

Két szempontból kell tehát a királyságot, vagyis monarchiát szemügyre vennünk, hogy ne tévedjünk fogalma körül; az első szempont eredete, mely szerint az az érzelmiség életkörében létező nép által teremtett ösztönszerű megvalósulás és a az akarategységnek, mint az államiság lényegének; a második szempont természete, mely szerint korlátlan hatalommal van hivatva eszközölni az államnak közjavát,

Az utóbbi szempont különös érdekléssel bír reánk nézve, kik előtt a korlátlan királyság már-már ritkasággá leszen. Egy nemével az iszonymnak fordulunk el tőle, mert csak zsarnokságként tudjuk azt képzelni, pedig korántsem az; azon király, ki korlátlan hatalommal az állam népének közjavát eszközli — az a valódi király, a szónak ódon értelmében; a zsarnok szintén használja a korlátlan hatalmat, de nem a közjóra, s ebben különbözik a királytól. A királyság természetének lényege tehát azon két dologban fekszik, hogy hatalma korlátlan legyen, és azt a közjóra fordítsa. A mennyiben e két dologban változás történik, a királyság kivetkezik természetétől, és más államszervezet, államrendszer, államképlet tűnik fel helyette. Az emberi nemnek fejlődése napjainkban nem sejteti velünk, hogy valódi zsarnokság merülhessen fel, akár az ó, akár az új világban, azért annak természetével s törvényeivel foglalkozni feles-

leges. De annál érdekesebb a királyság természetét azon oldalról tüzetesebben megismerni, melyen hatalmának korlátozása kezdődik. Mihelyt elfogadtuk azt, hogy a királyság hatalma korlátlan, el kell azt is fogadnunk, hogy azon arányban, a melyben a királyi hatalom korlátoltatik, a királyság természete módosítva van, és e módosulás annyira mehet, hogy a királyságnak neve, képviselője, jelvényei, szertartása, szóval látszata meg van, lényege pedig teljesen hiányzik; a mint az emberi tetem, melyből csak imént szállt el a lélek, egyideig teljesen hasonlít az élő, habár alvó emberhez: akként a királyságot is még néha élőnek szokták tartani, habár hatalma meg is szűnt volna. A tudomány és igazság érdekében áll e csalódást megszüntetni és belátni, hogy ott, hol korlátlan hatalom a király kezében nincs, valódi királyság sincs. A természet örök törvénye szerint minden egyes országban megszülemlik és elenyészik a királyság saját egyéni gyarlósága és halandósága miatt, általában az emberi nemből a királyság fogalma, a mennyiben az állami egység létesülésén e k vétetik, oly örökös életalak, mint a tavasz az évben, az ifjúság az egyéni életben.

Kezdeté az életnek, bájos külsejében vállalkozó, heves, néha kalandos, és mint az ifjú egyéni életen rajta is megesik, hogy egyoldalú túlkapás által megszegi élettörvényét, és ifjúságával egy időben életerejét is eljásztja.

Ez pedig két módon történik, a mint t. i. egyik vagy másik élettörvényét szegi meg. Ha hatalmát országa népének közérdeke ellen hasz-

nálja, a zsarnokság sorsára jut, melynek személyesítője rendszeren rövid időközben a bosszúságnak esik áldozatul, és kivéven oly népet, mélyben az életre való ságnak egy szikrája sem létezik, csak egy pár emberélet, tartamáig sem állhat fen; mert az állam élettörvényével ellenkezik. Ha hatalmát országa népének érdekében használni elmulasztja: önként kisikandik kezéből, és két lehetőség áll be; vagy egy ügyes egyén keríti kezére és akkor csak személyes, avagy legfeljebb családi változás történik a hatalom birlalása tekintetében, de a királyság mint államrendszer megmarad, — vagy pedig többen helyezik magukat az állam hatalom birtokába, és ekkor már más államrendszer lép életbe.

Fentebbi vizsgálatunkban három lényegesen különböző államrendszert vettünk fel, u. m. a monarchiát, az aristocratiát és a köztársaságot. Az első egy személynek, a második több személynek uralma, a harmadik a polgárok egyenjogúsága a hatalomban.

Ebből folyólag a királyság megszűnt azon perzben, a melyben hatalmát másokkal megosztá. Az aristocratia tehát a monarchia bukása, valamint a köztársaság az aristocratia megszűnése. És e folytonos változásnak be kell következni minden államban, melynek népe természetes fejlődésben halad. De ez éppen a szükséges feltétel, mely nélkül bekövetkezni a változásnak csak az állam szerencsétlenségével lehet.

Ennek magyarázatát csak az emberiség élettörvényében találjuk fel, mely szerint az fejlődő-

d é s r e, nemesítésre képes, tehát arra van a gondviselés által rendeltetve. E fejlődés önként is történik, anélkül, hogy az emberi akarat azt előmozdítaná, sőt annak ellenére is néha — de történhetik, sőt történik öntudatosan is, akarva, és ekkor ezen élettörvény ellenállhatlanná válik, és ez a c u l t u r a, az öntudatos fejlődés erkölcsi törekvése. Az állami életre vonatkozva épen abban nyilvánul iránya, hogy a királyságban kezdődő államhatalmat az aristocratiában többeknek — köztársaságban a polgárok ö s z s z e s é g é n e k adja át kezelésre; mert az emberiség fogalmához az egyéni szabadságnak, tehát önelhatározásnak, tehát az önkormányzatnak birtoka nélkülözhetlen szükséges, hogy erkölcsi legyen, azaz betudás, beszámítás, felelősség alá vonathassék cselekvénye.

És épen az emberiség fogalmának eme követelése vezet egyúttal a fejlődésnek törvényére; az embernek erkölcsi l é n y n y é kell nemesedni, mely nem az állati ösztön által kényszerítettessék tetteire, hanem a teremtőnek felismert akaratát öntudattal kövesse; tehát kell, hogy szabad legyen elhatározásában, különben nem volna felelős, és nem lehetne é r d e m e; — tehát kell, hogy maga k o r m á n y o z z a önmaga t, mi az állami életben a köztársasági állam rendszerben történik csak. De a c u l t u r á n a k ezen iránya a fejlődésnek következménye lévén, nem pedig feltétele: világos, hogy a fejlődés alapja, feltétele az államrendszerek változásának, tehát az

állaimnak polgárai csak azon feltétel alatt és csak annyiban részesülhetnek az önkormányzat hatalmában, ha, és a mennyiben a cultura, a nemesedés, a fejlődés ösvényén annyira emelkedtek, hogy az érzelmisség életkoréből kibontakozva elég fejlett értelemmel bírnak az államiság törvényének felismerésére, és elég nemes akarattal az erkölcsi-ség kötelességének teljesítésére. E feltétel alatt az emberi egyén az önkormányzat hatalmát követelheti magának, sőt követelni kötelessé; e feltétel nélkül azzal csak visszaélhet, tehát abban részesíteni nem szabad.

Az állami életnek fejlődési sorrendje szerint a királyság korlátlan hatalmát országa népének fejlesztésére használni van hivatva, hogy a cultura által erkölcsileg megnemesült polgárokat az önkormányzat hatalmában minél teljesebb mértékben részesítse; az aristocratia hivatva van a királyság feladatában részt venni, és vele egyesülten a cultura terjesztését elősegíteni, hogy az önkormányzatnak nem annyira joga, mint inkább erkölcsi kötelessége minél nagyobb körben elterjedhessen; a köztársaság pedig, mint erkölcsi eszmény lebegjen minden állam népsége előtt, melyet lehetőleg megközelíteni — lehet, sőt kell, hogy legyen törekvése, de megvalósítani nem lehet reménye, és ne is legyen hiúsága. A cultura alapjára fektetett haladásból önként folyó államrendszer-változások békés természetes utón, szabad akarattal eszüközük a fejlődést — és ez a r e f o r m; az emberiség fogalmából folyó fejlődés feltétele nélkül követelt politikai hatalomnak birtokbavétele — ez a f o r r a-

dalom; hogy az értelmi életkörben levő emberi egyén az erkölcsiség életkoréból, avagy az érzelmiség körében veszteglő az értelmiség köréből kizárassék, vagy visszatartóztassék — ez a r e a c t i o; az állami hatalom birtokának önkéntes átengedése a fejletlen állapotú népség kezébe — ez az e l l e n f o r r a d a l o m.

IX.

Aristocratia.

Eredeti államrendszerként soha sem tűnt fel, nem is képzelhető; mert az aristokráciának feltétele egy oly műveltségi állapota az állami népségnek, melyben a fejlődésnek emelkedése, és habár korlátozottabb körben, de még is terjedése is megvan; ez pedig az államok képződésének első időszakában sehol sem létezhetett. Amely államok közvetlenül aristocratiai szervezettel kezdődtek, nem az ő állapotból alakultak, hanem más államokból kiszakadt gyarmatokként — melyeknek előre haladott műveltségi elemét képezvén, éppen azért, mert az ott fenálló királyságnak mint korlátlan hatalomnak sem uralmát tűrni, sem rendszerét átalakítani nem bírták — új államnak alapítására kivándoroltak; és miután már otthon is a fejlődésnek emelkedett elemét képezték: új hazájokban az önkormányzat elvét saját körükben alkalmazták.

Az aristocratia tehát az emberi fejlődés középső, vagyis értelmi életkorének megfelelő államrendszer, nagyobb részben forradalomnak

köszöni eredetét, és p o l g á r - h á b o r ú b a n vész el, hogy ismét az absolutis m u s n a k engedje át szerepét, mely ezen esetben a caesarismus, vagy imperialismus alakjában, és nevével veszi át az államhatalom birtokát. Ez volt eddigi történelmi élete.

A tüneménynek fogalomszerű értelme a következő:

Minden eddigi állam a természetes ösztönszerűségnek, vagy esetleges kényszernek lévén eredménye, az ősi állapotnak történeti tényeit és tényezőit egyenlő jogosultsággal fogadta be magába, mint elemeket; gazdagot, szegényt, urat, rabszolgát, hatalmast és elnyomottat — ezen elemeknek ethikai megbírása és válogatása nélkül. Ami az állami életnek ezen első futamában főtényező volt, az, az állami életnek ösztönszerű szükségérzete és sejtelme, az állami egyesülés, az akarategység vágya. Ezen ösztönszerű vágy nem kutatta azt, hogy miből álland az állam, csak azt akarta, hogy meg legyen.

A meglett államban az ős állapotból átvett egyetlen a n y a g i állapotú személyiségekből fejlődtek az egyenetlen szellemi állapotok, mint természetes elemei és a jövő fejlődésnek. Ezen szellemileg erősebb elemek lettek képviselői a fejlődés emelkedésének, melyek mellett azonban az eredetileg gyámolítlanabb állam-tagok fejlődés tekintetében tömegesen elmaradtak.

Meg volt tehát anyaga a fejlődési fokok különválásának a műveltebb kisebbségben, és a műveletlen tömegben. Ez utóbbi az é r z e l m i

s é g életkörüben, az első az é r t e l m i s é g é b e n állott.

Ha immár az államiságnak eredeti képviseltje, a korlátlan hatalommal bíró király az e m e l k e d e t t e b b fejlődési állapotú polgároknak erkölcsi jogsultságát az ön kormányzathoz önkényt, elismerve azoknak befolyást engedett az állam akarat alkotásába: reform útján jött létre azon módosulása a királyság eredeti hatalom körének, melyet a középkorbeli rendi alkotmányokban ismerhetünk fel; e módosulásban a király megmaradt személyes képviselője az állami egységnek, de a kormányzat a rendi aristocratia részére önkormányzattá változott. — Ez teljesen hibátlan fejlődési mozzanat volt; mert a fejlődésben emelkedett népelemnek meg kelle adni az önkormányzat jogát, miben polgári szabadságát ismerte fel.

A legtöbb középkori államban a második szerencsés lépés szintén megtörtént, az ábal, hogy a v á r o s o k polgársága hasonló önkormányzatban részesült, mihelyt annyira emelkedett fejlődése, hogy mind értelmi mind erkölcsi minősítése képesíté azt az önkormányzatra. Maga a királyság eszközlé ezt önkényt, néha a rendi aristocratia ellenzése daczára; az is tehát reform volt a szónok fogalomszerű értelmében.

Csak egy lépés volt még hátra, és ha ez sikertilt volna szintén reform útján: Európának arcza ma a boldogság képét mutatná.

De ez, fájdalom — elmaradt, és ez lett gyakran a forradalomnak kútforrása, valamint az ellenforradalomnak is, melyek által az állami fejlődés nemcsak fenakadt, de visszaesett folyamában.

A rendi aristokrácián, vagyis a birtokos nemességen, és a városi szintén b i r t o k o s polgárságon kívül egy osztálya volt még a népnek, a úgynevezett jobbágyság, vagy parasztság; ennek felemeléséről kellett volna gondoskodni, hogy az is az önkormányzatban részesülhessen, és meg lett volna a királyságnak teljes átalakulása kormányzati viszonyát tekintve az állam népéhez; fogalmának másik, fontosabb része, melyben az állami életnek egységét képviseli — még mindig érintetlen maradt volna. Miként helyezkedett volna el egymás mellett nemesség, polgárság és nép? mely alakban gyakorolta volna önkormányzatát? ez alárendeli kérdés; a lényeges fő dolog az leendett, hogy a parasztságot értelmi és erkölcsi tekintetben kellett volna fel emelni, és csak akkor, és annyiban — ha és amennyiben az önkormányzati képességre fejlődött, részesíteni saját kormányzatában, nem azért, hogy abban kiváltságot élvezzen, hanem hogy polgári kötelességét t e l j e s í t s e. így lett volna az állami átalakulás természetes reform.

De a középkori fejlődés elvétette helyes irányát. A nemességnek az önkormányzat joga helyett kiváltságokat engedett; kötelessége teljesí-

tésének szigorú követelése helyett mentességekben részesíté; a polgárságnak szintén kiváltságokat osztott, de mentességben kevésbé részesítleté; a jobbágyság mind a hűbéri, mind az állami terhekben részes volt, de állami helyzete tekintetében teljesen jogtalan — és e jogtalanság érzetében, vagy tudatában rejlett a f o r r a d a l o m lehetőségének alapja, valamint az ellenforradalomé.

A politikai forradalomnak lehetőségére legtöbb esélyt maga a királyság szolgáltatott, és pedig két irányban, az által, hogy nem maradt következetes hivatásához és nem ismerte fel azon ellenállhatván erőt, melylyel bír. — A királyság személyesítőinek, egyes fejedelmeknek egyéni hibái túlsúlyra engedték kapni a nemesi rendet, mely letévedve állami feladata pályájáról, hivatását elhanyagolt a s önző irányt követett. A rendi nemesség, királya irányában daczos, jobbágyságai irányában szigorú, a polgárság irányában erőszakos, fegyveres erejének érzetében elbizakodva, közel állott ahhoz, hogy a királyság létét teljesen megsemmisítse, és egy tiszta arisztokratiai államrendszert alkosson Európában. Ekkor eszmélt fel a királyság, és a középkori városok népességében ismerte fel azon elemet, melylyel a rendi nemességet előbb mérseklé, majd teljesen lefegvverzé; a közép-kornak vége felé a nemesség mint állami tényező megszűnt veszélyes lenni a királyságra nézve, mely Európa legtöbb országaiban az államakaratba való befolyástól a nemességet teljesen kiszorítá, és a színleges befolyás tisztességével, adómentességgel, elő-

jogokkal és az önkormányzat teljes átengedésével kárpótolván azt, a királyság életkörébe mintegy elsílyeszté.

A rendi nemességnek lefegyverzése és elnémítása után a királyság újra korlátlan hatalomkort kezdé képezni maga körül, és csaknem úgy látszott, mintha az európai államok az érzelmi életkor határai között a királyság által a m r e n d s z e r éhez volnának még századokig lekötve.

De a gondviselés az emberiségi fejlődés elemi mozgásának tanúsítására a városi polgárságnak új elemét élcszté fel az aristoeratiái törekvésnek, mely most feltűnőbb fontossággal lépett a politikai élet színpadára. Anyagi és érteimifeji ödés voltak alapjai fontossága érzetének, és követeié magának az önkormányzat jogának teljesebb mértékbeni gyakorlatát, mint az a rendi nemesség uralgó befolyása alatt lehető volt; a királyság, mely már a rendi nemesség irányában önző volt, és azt mint fejlődési elemet politikai fontosságától megfosztva, fejedelmi hatalmának fénykörébe beolvasztó, a polgári elem irányában is önző volt, és hibázott; mert hivatása, ellen cselekedett.

Ha igaz, hogy a királyság hivatása korlátlan hatál mával eszközölni a közjót, tehát fejleszteni folyton az állam népségének anyagi, értelmi és erkölcsi erejét, akkor feladata lett volna azon önkormányzati vágyat, mely a városi polgárságban nyilvánult, örömmel fogadni és elösegíteni, sőt azontúl is ha, és amennyiben a polgárságban az anyagi és ér-

telmi fejlődésen kívül annyi erkölcsi e m e l-
kedettség létezett, hogy az állami életnek er-
kölcsei jelentőségét szintén felérteni és törvényét sza-
bad akaratból követni hajlandó volt — még az á l l
a m a k a r a t alkotásába is befolyást kelle-
neki engedni — érintetlen maradt volna a k i r á l y-
ságnak azon hivatása, hogy még ekként
is ő maradna az állami egységnek kép-
viselője.

E ponton állott be Európa legtöbb országában
a válság, mely a királyság sorsa felett döntött. Lehe-
tőség kettő volt, a f o r r a d a l o m által elbukni,
vagy megmenteni magát ellenforradalom
által. E két lehetőségnek alapja, mint fentebb állítot-
tuk a parasztság állapota volt.

Azon esetekben hol a parasztságot, jobbágyságot
a polgári elem, mint az állami hatalom birto-
kára törekvő egyik tényező a királyság ellen maga
részére megnyerte: azzal tnsulyra vergődve le-
győzte a királyságot, mint korlátlan államhatalmat,
de győzelme után kénytelen volt ugyanazon
volt jobbágyságot, most már politikai nevén — n é-
p e t, szintén azon politikai j o g k ö r-
ben részesíteni, melyet önmaga részére kö-
vetelt és fentartott. És ebben van a f o r r a d a l o m
lényege. Ugyanis a fejlődésnek érzelmi élet-
körében létező népnek kormányzata csak szoktatás és
erőszak, vagyis hatalom és tekintély lévén: annak
részévül célszerű államrendszer a korlátlan
á l l a m h a t a l o m, vagyis a történeti fejlődés
gyakorlatában létezett királyság-ódon érteimé-

ben. Az alantibb életkörben létező népnek tehát egy oly kormányzatot adni, mely csak is egy magasabb fejlo d e s i f o k n a k, mint nélkülözhetlen alapnak megléte mellett alkalmazható czélszerűen — ismét a f o r r a, d a l o m r a vezet. De az is megtörtént, hogy a polgári elem önmaga vívta ki a királyság ellen politikai jogainak birtokbavételét s legalább saját maga javára korlátolta a királyság hatalom-körét; — a k i r á l y s á g i l y helyzetben szintén felhasználhatta a fejletlen állapotú népet, k i t e r j e s z t v é n arra is a politikai jogok birtoklását; felhasználta továbbá a fejletlen népnek természetes ösztönszerű hajlamát a királyság iránt, és az á t a l á n o s s z a v a z a t j o g e s z k ö z é v e l visszaállít a d i c t a t u r a vagy i m p e r i a l i s m u s alakjában a régi királyságot. — Hogy a hatalombirtokló a f e j l e t l e n t ö m e g a l k a l m a z á s á v a l a míveltség magasabb fokán álló p o l g á r i elemet m e g f o s z t á politikai jogától, melyre emelkedettebb fejlődésénél fogva igényt tarthatott — abban van az ellenforradaló ni lényege.

A mely államban egy fejlődött, e m e l k e d e t t. állami tényező, legyen az a polgári ele m b ő l, avagy rendi nemesség b ő l, vagy m i n d k e t t ő n e k egyesüléséből származó, a királyságnak absolut hatalmát csakugyan á l l a n d ó a n korlátozta, és önmagát az állam hatalom egy bizonyos részének birtokába helyezte és az állami hatalom eddigi törvényes bírálója c k o r l á t o l á s t e l f o g a d t, a — azon államban létesült egy új rend-

szere az állami életnek, melyet a politikai tudomány mai nyelvezete alkotmányos királyságnak nevez. Az elnevezés főleg a királyság állapotára való tekintet szempontjából vétetett; és azt jelenti, hogy a volt ódon értelmű királyság átváltozott alkotmány által korlátolt hatalmú királysággá; a királyi hatalomnak azon része, mely a királyságtól elvétetett, a politikai másik tényezőre ruházott; ekként az alkotmányos királysági államrendszer nem azt jelenti, hogy az állam hatalom korlátoltatott — hanem azt jelenti, hogy korlátoltatott a királyság fogalomszerű értelmében; az elvétetett a királytól az állam hatalomnak egy része, és másnak adatott át, de ezen része az állam hatalomnak azon másikonak kezében is, ki azt jelenleg bírja, szintén korlátlan hatalom maradt; mert az állami hatalomnak minden neme az eddigi államtani elmélet szerint természeténél fogva korlátlan.

Ki és mi immár azon másik tényező, mely birtokában tartja a királyságtól elvett részét a korlátlan államhatalomnak? — Bizonyára nem lehet más, mint az úgynevezett politikai nép. — Es mi ezen nép? Nem fejedelem, nem köztársaság, tehát nem lehet egyéb az eddigi államtan elmélete szerint, mint aristokratia, egy új neme az aristokráciának, melynek sajátos vegyületébe belejátszik kor, vagyon, értelem, foglalkozás, születés, kereset, jövedelem, hivatás, stb. oly mértékben, melynek arányát az eddigi elmélet még vég véglegesen meg nem állapította.

Legáltalánosabb jellege a választó jog alapjának mely ezen új aristocratiáuk kiváló politikai joga az úgynevezett c e n s u s, vagyis az adónak egy oly mennyisége, melynek alapján föltehető, hogy az annyit adózó oly anyagi helyzetben létezik, mely által a szellemi fejlődésnek egy bizonyos fokára emelkedhetni képessé lesz.

Ha immár a c c n s u s csak anyagi tehetség igazolásának tekintetnék: akkor a politikai nép, vagyon vagy pénz aristokratia volna; és mert sokszor csakugyan annak tekintik, jött divatba az á t a l á n o s szavazat jog pártolása és a d e m o k r a t i a követelése,

Amily gyakori, oly lényeges tévedés az alkotmányos királyság alatt létező állam politikai népét másnak mint aristokratiának tekinteni. A ceusus fogalma, hogy anyagi tehetségnek, akár vagyonnak, akár keresetnek, akár jövedelemnek meglétét igazolja; anyagi tehetség itt azonban nem gazdagságként tekintendő, mely tulajdonosát megkülönböztesse a szegénytől, hanem mint alapja, feltétele a tovább fejlődésnek, tehát az értelmi és erkölcsi mivelődésnek; innét van az, hogy oly állampolgárnál, kinek hivatása és állása az értelmi és erkölcsi míveltség alapját mint meglevőt feltételezi, p. o. tanár, orvos, hivatalnok, a census nem kívántatik.

Ha tehát alaposan volt állítva fentebb, hogy ott, hol anyagi, értelmi és erkölcsi fejlődés meg van az egyénben, vagy osztályban, az önkormányzat követelésének jogos alapja is meg van: akkor tagadha-

tatlan, hogy a vagyon nem mint anyagi kincs, hanem mint az emberi fejlődésnek, mívelődésnek eszköze jön figyelembe a census felállításánál, telít a census csak külső oldaláról jelenti az anyagi tehetséget, belső politikai, erkölcsi oldaláról szellemi, tehát értelmi és erkölcsi tehetség meglétének criterioma.

A census alajján lett állampolgár tehát természeténél fogva fogalomszerűen aristocrata, de nem a születési, nemzetségi, rendi vagy rangbeli aristokratának kiváltságaival, előjogával és mentességével, — hanem aristokrata, nemes, erkölcsileg jobb a szónak ódon értelmében, ki kötelességének és polgári hivatásának öntudatában szorgalmas, hogy anyagi ellátottsága által függetlenítse magát; értelmes, hogy az életfejlődés igényeinek megfelelhessen; érényes, hogy a hazafiség által igényelt áldozatokban másoknak példányként szolgálhasson.

Mint ilyen igényelheti, sőt köteles igényelni az önkormányzat jogát, és befolyását az államakaratnak alkotásába, melynek kútforrása más, mint erkölcsi elemekből nem állhat, s melyet csak az erkölcsiség magaslatán álló polgár képezhet.

Ezért váltotta fel a királyságot mint korlátlan államhatalmat az alkotmányos királyság államrendszere — de épen ezért az alkotmányos állampolgár nem is d e m o c r a t a.

Az ódon korban nem volt alkotmányos, hanem volt egyszerűen királyság, a r i s t o k r a t i a és köztársaság.

De csak természetes ösztönszerű képletekként léteztek, fogalmuknak bírása nélkül. Azért fajult a ki-

ráltság zsarnoksággá, az aristoktatiát azért helyettesíté, az ocholchcratia, olygarchia, plutocratia, a köztársaságban azért uralgott felváltva democratia és demagogia.

Tartsuk élesen elkülönítve az alkotmányos állampolgárnak fogalmát a democratiától; mert azon pillanatban, melyben a democratia, fogalomszerű értelmében, politikai jogosultságát kivívta: belép az állam élete a p o l g á r h á b o r ú k n a k korszakába.

X.

Alkotmányos királyság.

A jobb a jónak ellene; talán ezt akarta a gondviselés sejtetni azon tény által, hogy az ódon monarchiát rendszeren az aristocratia helyettesié az uralom birtokában. A történelmileg ismeretes államrendszer-változásokban alig akodunk oly esetre, hogy a monarchia bukása után a köztársasági államrendszer jutott volna alkalmazásba; ellenben rendszeren az aristocratia lett utóda az ó korban akként, min a közép- és újkorban is. Ezen természetes tünetményben egy ethikai, erkölcsi törvénye rejlik a fejlődésnek, és ez az, hogy az aristocratia, mint államrendszer magasabb értékkel bír, mint a monarchia; és ez már korábbi fejtegetésünk folyományával igazolva van; mert a monarchia az érzelmi életkörben létező népnek saját államrendszere; az aristocratia pedig az értelmi életkörbe emelkedett népé. Az erkölcsiséghez az értelmiség egy fokkal közelebb áll, mint az érzelmisség, azért amaz magasabb foka a fejlődésnek, mint emez. A monarchiában csak a király vétethetik az erkölcsiség fokán állónak; az aristocratiában már

többen, t. i. minden arista, minden nemes, minden előkelő, értvén ezeket mint erkölcsileg jobbakat a köznépnél. A valódi és fogalomszerit köztársaság, mely tetteleg még nem létezett sehol, még magasabb foka volna az erkölcsiség életének; mert ott minden polgárnak az erkölcsiség életkörében állónak kellet lenni.

A monarchia rendszeren rövidebb élettartammal bírt a történetileg ismert államokban mint az aristocrazia; a köztársaság legrövidebbel. Minő törvény rejlik e tüneményben; — az emberiség fejlődésének törvénye. Mihelyt egy nép a monarchia uralma alatt az állami és társadalmi életnek rendes ösvényére vezetetik: megkezdődik az egyes kiválló természeti képességgel felruházott egyéniségek kiemelkedése az anyagi és szellemi fejlődésben; ezen egyenként, majd számosán kiválló polgárokból találta a monarchia azon segédeket, kik béke és háború idejében az állam kormányzatát vele együtt kezelték. Ha a monarchia híven megmarad fogalomszerii hivatásában korlátlan hatalmával csakis az állam közjavát eszközölvén: akkor daczára azon tetemes szánni egyéneknek, melyek fejlődés tekintetében a népnek átlagos állapotán felül emelkedtek, állandó rendszere marad az államnak; élő példa erre China, melynek királysága ös hatalomkörét máig bírja. Ily királyság mellett az emelkedő fejlődés képviselői az állami hivatalokban találják alkalmazásukat, és mivel a királyság kizárólag hivatásának él: nem találkozik oly aristocrazia, mely ebben rajta túltenne; az átlagos fejlődés pedig

a tekintély és dogma befolyása mellett az érzelmi életkörön felül nem emelkedvén: Chínának államrendszere ezután is csak külső támadás és erőszak által zavartathatik meg; beléletében lehet lázadás, de forradalom nem.

Az európai monarchia nagyában kezdetleges állapotában mutatkozott csak, és sehol sem volt szembetűnő tartamú; Rómának csak hét királya volt; a magyar és angol királyság, mint ódon monarchia, alig tartott, két századig, és erőt vett rajtok az aristocrazia. Rómának állami élete a Consulok alatt, hazánké és Angliáé máig az aristocrazia rendszere. Felűnően tartósabb tehát az aristocrazia mint államrendszer, oly népeknél, melyek több fejlődési hajlammal bírnak, mint Ázsia népei. Es uralma tartamának még határozatlan kiterjedést lehet jósolni, ha fejlődési, mívelődési hivatását felérti és betölti.

Azon aristocrazia, mely anyagi ellátottság alapján értelmi fejlődöttség birtokában erkölcsi kötelességét kész tellyesíteni: helyébe lép a monarchiának és akár átveszi annak hivatását, akár csak osztozik vele abban, ugyanannak feladatára van utalva — tehát köteles az állam javának előmozdítását saját céljául kitűzni. Lényeges tárgya feladatának tehát a nép anyagi, értelmi és erkölcsi fejlődésének emelése és terjesztése. Így fogva fel hivatását, a királyságnak tisztét tellyesíti; lényegében tehát erkölcsi aristocrazia, mely saját anyagi és szellemi erejét nem önző célokat, hanem az állam javára használja, valódi nemesség, mely nem szorul pecsétes levélre,

hanem minden tetteivel igazolja magasabb erkölcsi valóját. Ily aristocratia mint államrendszer, végtelen tartanul lehet; mert emelkedett fejlődése biztosítja részére a legnagyobb erkölcsi befolyást; amennyire pedig a fejlődést terjeszti, saját magának számát növeli; tellyes uralma fiz egész népet fogná fel nemesi tni, ily törekvésnek pedig nem leliet ellene senki.

Miután ez megtörténnék, akkor kezdődnék meg a köztársasági államrendszernek életkora; a történelem azonban erre példát még sem mutatott, a volt köztársaságok csak névleg voltak azok, és minél inkább különböztek a valódi köztársaság lényegétől, annál hamarabb elbuktak; az aristocratia szintegy sokszor hanyatlott, így a királyság is, de valamennyi azon egy okból, mert fogalomszerű hivatását nem tettlegessé, ennek oka pedig abban rejtett, hogy valódi hivatásuknak tiszta fogalmával nem bírtak. E homály máig tart, és szemünk láttára küszködik a három államrendszer önmagával, egymás ellen és a létező viszonyokkal anélkül, hogy bármelyik is közülök tisztán látná ezé Íját, ismerné feladatát és megbecsülhetné saját erejének hatását.

Évssázadokra terjedhet még az aristocratia korszaka, ha feléri hivatását, nem ment uralgó a többi rendszer felett, hanem mint feltűnő közötttük, mert a három rendszer összevéveis az emberiségben nyervén nyilvánulását, meg van mindenkor, mindenütt, ahol emberiség létez.

Az emberi életnek három attribatuma: lét, gondolat és cselekvés, az állami életben szintén

külön kifejezést talál az államnak egységében, akaratában és kormánya atában. — Minden államnak van képviselője, törvényhozása, és kormánya. Az állam képviselőjében van megtestesülve az államnak egysége; az állam törvényhozásában van szervezve az államnak akaratát az államnak kormányában nyilvánul cselekvőség. E három attribútumnak együttessége teszi az állami létnek összegét.

Az állam egységes lét, mely saját akaratát nyilvánítja cselekvéseiben. Minden államrendszernek irányában tehát feltétlenül áll azon követelés, hogy általa lehetővé tétessék és megvalósíttassék az államnak egysége, akaratát és cselekvését, és pedig-akként, hogy miután az államnak elemeit az emberi egyének képezik, ezeknek erkölcsi rendeltetése pedig a fejlődés: az állami rendszer csak akkor lehet jó, ha az állampolgárok folytonos fejlesztésében eredményül mutatja fel az állam egységének, akaratának és cselekvésének biztosítását; — vagy akár megfordítva, ha az állam egységének, akaratának és cselekvésének biztosításából eredményül hozza ki polgárainak folytonos fejlesztését — legrövidebben kifejezve: ha az állami léttel összhangzásba hozza az egyéni fejlődést.

Ez lévén feladata minden államrendszernek ehhez képest kell és lehet minden államrendszert és annak minden egyes alkatrészét megítélni.

A monarchia ódon értelmében az államnak

egységét, akaratát és cselekvését önmagában találván öszpontosítva, az államéletnek kor mánya alatta meg nem zavarodhatok. A korlátlan fejedelem személyesen képviseli az állami hatalom teljét; ő szab törvényt, ő hajtatja végre. Lehet neki engedetlen szolgája — de ezt elmozdítja; lehet népének egy részében lázadás — azt elnyomja; amíg korlátlan királyi hatalma jogszerűen létezik elismerve népe által: nincs alatta oly eleme az állami létnek, mely jogosan ellenszegülhetne parancsának, vagy elháríthatná tekintélye hatalmát.

A k ö z t á r s a s á g, ha létesülne egy valódi — melyben az e g y s é g, a k a r a t é s c s e l e k v é s minden polgárnak együttes életnyilatkozata volna: szintolyan öszhangzó egységét képezhetné az állami életnek; mert ha mindegyik polgárnak egysége, akaratát és cselekvése az, mely az állam nevében nyilatkozik, úgy ellene, mint sajátja ellen, egy polgár sem lehet; sőt miután az államakaratában minden polgár saját akaratát hajtaná végre, kézzel fogható, hogy erkölcsi ereje az államnak a köztársasági rendszerben legnagyobb lenne, mert minden polgár értelmi és erkölcsi fejlődés tekintetében magának az államnak magaslatán állana, és sem engedetlenségnek, sem lázadásnak lehetősége köztársaságban nem is volna gondolható.

Tehát m o n a r c h i a, mint korlátlan királyság, és k ö z t á r a s á g volnának azon államrendszerek, melyeknek tartóssága nem küldölgoktól, nem a kedvező körülményektől függ, mert ö n m a g u k b a n létezik az e g é s z állami élet; vagy mint fentebb

állítottuk, az állami életnek mind a három attribútuma egység, a k a r a t és c s e l e k v é s ; a királynál személyében, a köztársaságnál a polgárok a k a r a t. e g y s é g é b e n.

Az a l k o t, m á n y o s k i r á l y s á g lényegesen épen azáltal különbözik ama két államrendszertől hogy az állami életnek attribútumai s benne felosztva léteznek, és azon harmónia, azon egységes öszhangzása az állami életnek, mely a korlátlan királyságban és köztársaságiján mintegy természetes folyománya az államrendszernek, az alkotmányos királyságban csak feltételesen találtathatik fel, anyujában t. i., amennyiben az államnak alkotmánya d a c z á r a a z állami élet egység feldarabolásán a k, egységet és öszhangzást képes teremteni az állam életében. Nehéz feladatnak mutatkozott ez a mennyiben az öszhangzás teljesen még egy országban sem sikerült olyképen, hogy az alkotmányozás kezdetétől fogva, az akkor megállapított szabványok keretében maradt volna az alkotmányos tényezők cselekvési határa. Idő és viszonyok sok pótló intézkedésre adtak alkalmat, és a mint. az alkotmányos élet. külön népeknél külön modorban gyakoroltatott, sok eltérés történt a legelső alkotmány szellemétől.

Az a l k o t m á n y o z á s ténye fogalmilag nem egyéb, mint a korlátlan királyság h a t a l m i körének megcsönkítése, e megcsönkítés abban állott, hogy az állami életnek fentebb jelzett, három alkatrészéből, melyek az egység, a k a r a t és c s e l e k v é s, vagyis politikai nevükön a k é p v i s e l e t, a t ö r v é n y h o z á s é s i g a z g a t á s —

egyik vagy másik akár teljesen, akár részijén elvéte-
tett, és az állam népére ruháztatott. Ha immár az állam
népe egyénenként egyenlő arányban osztozott volna
meg azon hatalmi részen, mely a királyságtól elvété-
iért, akkor a királyságot közvetlenül a köztársasági
rendszer váltaná fel, mert a mely országnak polgárai
egyenlő hatalmi körrel bírnak — az k ö z t á r s a s á g.

De az alkotmányok általában véve az állami pol-
gárság jogát, bizonyos censushoz, avagy szellemi minő-
sítvény meglétéhez kötik. Tehát az alkotmány által
előáll egy új neme az a r i s t o c r a t i á n a k, mely-
nek, mint fentebb kimutattak, e v k ö l e s i a r i s t o c r a t i á n a k kellene lenni. A királyi hatalom kövéből
pedig elvétetik a t ö r v é n y h o z á s és k o r m á n y z á s
legnagyobb részében, és meghagyatik neki az ál-
l a m e g y s é g k é p v i s e l e t e. A kérdés tehát az:
lehető-e ö s z h a n g z á s az állami életben? van-e
e g y s é g, a k a r a t és c s e l e k v é s, vagyis fe-
j e d e l e m t ö r v é n y h o z á s és k o r m á n y z á s
egybehangzó működésben egymással, az állampolgárok
fejlesztése céljából, ha a k i r á l y i h a t a l o m k ö r
megtöretik és f e l d a r a b o l t a t i k?

Az alkotmányos királynak saját akarata ne legyen
országos dolgokban — így kívánja, az alkotmányosság
mai elmélete; tehát a t ö v v é n y h o z á s vagyis az
állami életnek azon alkatrésze, melyet a k a r a t n a k
neveztünk, alkotmányos országban a fejedelmet nem
illeti meg, hanem a népet, tehát az állampolgárok ösz-
szegét átalában; de az alkotmány a kiskorunkon és
nőkön kívül rendesen kizár az állampolgárságból min-
den cselédet átalában, és a társadalmi élet bizonyos

fokán állókat u. m. segédeket, tanulókat, azon felül az önálló keresettel bírók közül is azokat, kik bizonyos mennyiségű vagyont, vagy jövedelmet ki nem mutathatnak; kik ezt kimutatni képesek, kik a megái lapított census alá esnek, képezik az alkotmányos állami polgárságot.

Ezen állampolgárságnak befolyása az államakarat alkotásába összesen annyiból áll, hogy ő választja meg a képviselőt, ki helyette a törvényhozási jogot gyakorolja, teljes szabadsággal és felelőség nélkül.

A képviselő, mint közvetlen eleme a törvényhozó testületnek, elváltan, önmagában még semmi fontossággal nem bír; csak a mennyiben a törvényhozásnak valamely pártjához csatlakozik, kezd érvényesülni; döntő fontossággal csakis a többség pártjánál bírhat. Látszik tehát, hogy az alkotmányos királyságban az állampolgárnak befolyása az államakarat, alkotásába nem közvetlen, hanem kétszer megtörik, kétszer közvetítetik; először a képviselő személyében, ki független választóitól, és másodszor a pártban, mely független a képviselőtől. Pártok képződését az alkotmánytan elmélete megegyed i, és azok közül annak adja a politikai hatalom kezelését, mely a legszámasabb. Tehát legszámasabbá lenni, többségre jutni, ez minden pártnak első célja; mert ez által nyeri el az államhatalom birtokát. Hogy minő eszközöket kelljen használni a többségnek megszerzésére, és minőket ne legyen szabad használni — arra az alkotmánytan elmélete nem igen nyújt ha-

tározott szabványokat, a gyakorlatban legtöbb érvény-nyel bírnak a legsikeresebbek.

Mihelyt a többség a törvényhozó testületben megalakult, ötlet illeti az alkotmányos országnak kormányzatát intéző közegeknek megválasztása; a többségből, mint uralkodó pártból alakul a ministerrium; s mivel a többségből származik, annak szellemit tartozik; a többség pedig tartozik megvédeni a ministert az ellenpártok támadásai ellen, mert az ő megbízásait foganatosítja. Ekként, ölt alakot a politikai párt, mely a monarchiában még ismeretlen, nem létező dolog, az alkotmányos királyság rendszerében pedig egyik leg-hatalmasabb képlete az újabb kor teremtő szellemének, mely átvette a királyság szerepét, és helyettesíti azt az állami életnek két főnyilatkozatában, a törvényhozásban és a kormányzásban.

De csak hatalmával bír a királyságnak, tekintélyével nem. A királyság tekintélyét végtelenül emelte azon költői felfogás, mely „Isten kegyelméből“ származtató, hatalmát; a törvényhozási többségnek hatalmát és uralmát teljes szabadsággal támadja meg akármely kisebbség, és mert akármely kisebbségnek szabad többségre törekedni, megesietik, hogy az alkotmányos királyság törvényhozásának működése nagyobb részben a pártoknak létküzdelme, és működéseknél kisebb része a szorosabb törvényalkotás, ez is pedig pártérdekek alapjáról nyeri szellemi és erkölcsi sajátosságait.

Mindennek, mit egy többség akar, akarhatja ellenkezőjét egy kisebbség; a törvényhozási tárgyalásoknál

ugyanazért a dolgok nem fogalom szerűen vétetnek fel — mert akkor az ellenkező állítások bebizonyítása lehetetlen volna — hanem mindig hasznosság i vonatkozásukban; csak az állítatik jónak, tehát kívánatosnak, mi hasznos; már pedig a hasznossági vonatkozás alapján a nézetek és felfogások, a törekvések és óhajtásuk bizvást annyifelé ágozhatnak el, a hány főből áll a törvényhozás; mindenki ízlése alapján választ, és véleményében csakis vágya rejlik.

Azon törvényhozás pedig, mely tetszése és ízlése szerint módosítja tevékenységi célját és irányát, az érzelmi életkörben létezik, csak ezen alapon van lehetősége annak, hogy ugyanazon dolog több és ellentétes értelemben érvényesíttethessék, mialatt az ellenkező pártok, céljaiknak homálybantartása mellett, csupán különböző eszközöknek alkalmazásával iparkodnak megvalósítani pártérdekeiket.

Az alkotmányos állampolgárságnak törvényhozási joga tehát, mely először a képviselő testület által közvetítetik, másodsor szinte közvetítetik a politikai pártok által, és ezekben határozottan megoszlik annyi töredékre, a hány párt létezik; ritka esetben nyilatkozik mint az egész országnak akarat egysége, többnyire csak a többségnek akarat a, néha akként is csak alakilag.

A kormányzás még inkább a többség akaratának kifolyása, melynek intézésébe a kisebbség befolyást alig gyakorolhat.

A midőn ekként törvényhozás és kormányzás az alkotmányos államokban a többség akaratának kifolyása csak, melylyel ellenkezhetik egy, a

többséget néha igen is megközelítő kisebbség: az állam akaratából és cselekvéséből, vagyis a törvényhozásból és kormányzásból hiányozhatik az egység, az állampolgárok akarategysége, tehát az államiság jellege.

És ebben rejlik az alkotmányos királlyági államrendszernek egyik gyarlósága.

XI.

Felsőház.

Annak sejtelve, hogy az alkotmányos királyságnak törvényhozása (mint alsóház) valóban az érzelmi életkörnek korlátai között létezik, habár egyes tagjai a fejlődésnek legmagasabb fokán állának is, ébreszté fel azon szükségnek érzetét, hogy legyen egy másik kiegészítő alkatrésze felsőház mely a gyakorlatban felmerülhető hiányokat pótolhassa. De éppen az, hogy csakis érzete és sejtelve volt e szükségnek, nem pedig tiszta tudása és felfogása, okozta azon különböző eszméket, melyek egy felsőháznak szükségéről és szervezetéről léteznek. Némelyek a törvényhozási tárgyalások rohamának, elhamarkodásának mérséklésére — mások a lehető hibák és elvétések helyreigazítására; emezek az alaposság biztosítására — amazok magasabb tekintély hasznosságára fektetik a főszó, midőn egy felsőháznak szükségét igazolni óhajtják; végleges megállapodás egy határozott okra nézve nem jött létre; legtöbben mindezen okokból együtt véve látják óhajtandónak.

Hasonló eltérés van a véleményekben a felett, hogy minő elemekből alkottassék össze? nagybirtok,

születési rang és rend, szakképzettség, hatósági képviselőlet vagy választás legyen-e alapja a felsőházi tagok jogosultságának, avagy mindezen minősítvények vegyítéke? még ezen kérdés felett sincs egy elméleti végmegállapodás.

Éppen ekként áll a dolog a felsőháznak hatáskörére vonatkozólag; szükséges-e feltétlenül, hogy a felsőház az alsóháznak határozatait elfogadja — megengedhető-e, hogy feltétlenül visszautasíthassa? — csak elvek ellen tehesse-e kifogást, vagy csak a kivétel módozataira, vagy mindkettőre? ki legyen a bíró kiegyeztetetlen eltérések esetében? mennyire mehessen a kölcsönös közlések ismétlésének száma? és ha mind a két ház megmarad eltérő véleményében, melyik tartozzék engedni? — mindezen, és még más lehető kérdések felett szabályok részint nem léteznek, részint különbözők, részint egyes esetekre hagyattak megfejtésül.

Látszik ezekből, hogy egy felsőház szükségének és hivatásának tiszta fogalma az alkotmánytan elméletében általános érvényességgel megállapítva nincs.

Annyi kézzelfogható dolog, hogy ha az alkotmányos állampolgárság demokratia lenne, egy felsőházat, mely aristokratikus elemekből állana, el nem fogadhat; ha a felsőház hasonló választási alapon állítatik össze, mint az alsóház, akkor felesleges lenne, mert szerepét az alsóháznak egyik töredéke éppen úgy elvállalhatná; ha nem a választókerületeknek, hanem a hatóságoknak küldöttjeiből állana, úgy meg volna sértve a képviselőleti rendszer; ha a király által nevezetnék ki, visszaállítatik

a korlátlan királyság; ha végre a ministerium javaslatából alakul, csak a többségnek új hatalmi eszköze.

Mindezen ellentéteknek és nehézségeknek megoldása lehetővé válik, ha elfogadjuk egyelőre feltevésként azon tény, hogy az alkotmányos mai államoknak törvényhozásai, működésük céljának tekintetében, az érzelmi életkörben léteznek. És valóban nem nehéz feladat ezen ténynek bizonyítása. Ha Európa népeinek átlagos műveltségi állapotát tekintjük, az nem áll magasabban az érzelmiség fokánál; egyes kiváló egyéniségeknek emelkedettebb fejlődése azon mitsem változtat. A tömeg érzéki dolgokat képes csak mérlegelni, csak az anyagilag hasznot tartja jónak, csak az anyagi veszteséget rosznak; ő választván pedig a törvényhozás tagjait, mint saját képviselőit, bizalmát csak olyanokra ruházza, kik anyagi haszonnal kecsegtetik, vagy anyagi áldozatoktól mint veszteségektől megóvni, megkímélni ígérnek. De sőt maga az alkotmányos államtan törvényhozásnak elmélete is a hasznot állítja jónak, a költségést, az áldozattal járó rosznak, nem tud egyéb jutalmat az anyagi kedvezésnél, egyéb büntetést anyagi nyomásnál. Ezen elmélet, mely az anyagiságnak, a materialismusnak rendszere, csak azon oldaláról tartozik az értelmi élet körnek világába, a mennyiben rendszer, tehát, csak héja, külseje az elméletnek; de tartalma ezen elméletnek tárgya merőben a nyagiság. Az anyagiság pedig az érzelmi életkörnek eleme; nem azt állítjuk, hogy az anyagiságban nincs értelem, mert minden anyagiságnak meg van törvénye, és ezen törvénynek

fe l é r t é s e vétetvén értelemnek, felcserélt szóllamként mondjuk sokszor, hogy bizonyos anyagi tüneménynek ez vagy amaz értelme, holott nem értelme, hanem törvénye, vagyis kényszerű létmodora. Az értelmi életkörnek világa ott kezdődik, hol az anyagiságot az értelemnek kifejlett ereje mint tudomány kezdi alkotni; már pedig azt, hogy csakis az anyagilag hasznos dolog volna az egyedül jó dolog — a tudomány el nem fogadta.

Ez kézzelfoghatólag kideríti, hogy az érzelmi életkörben létezd népnek törvényhozása csakis az érzelmiség alapján áll, melynek sajátása az anyagiság, ezé pedig az önzés, ennek folyománya pedig a különvállás, az egységesség h i ánya, tehát oly állapot, melyben az egésznek elemei inkább a feloszlás felé sodortatnak, minthogy egységgé tömörülnének, sőt aminél több is kell, szervezkednének; ezen élet-törvénynek mindennapi tüneményei a különválló érdekek, melyek minden törvényhozásban ellentétekké fejlődve, a pártokban és árnyalataikban mutatják kifejezéseiket.

Azért szükséges tehát a felsőház, hogy a törvényhozásban (alsóházban) szétágazó érdeknyilatkozatokat egy magasabb életkörnek alapján egy egészzé alakítsa, hogy minden törvényhozási alkotás nem R merd érdeknek, hanem az értelmiség életkörében fejlődött tudomány magaslatának szempontjából vétessék fontolóra.

Ha azt lehetne biztosítani az alkotmány által, hogy a törvényhozásba, értvén mindig az alsóházat, csak az értelmiség és erkölcsiség magasabb életkörében álló

honpolgárok választatnának, akkor a felsőház teljesen szükségtelen volna; ámde az, hogy ki választassák meg képviselőnek, a népnek tetszésétől függ; a fejletlen nép pedig nem bírván a tudomány és erkölcsi szempontnak magaslatára emelkedni, rendesen olyanokat választ képviselőkül, kik az ő vágyainak teljesítését ígérnek. Mivel tehát nincs alkotmányos mód, az alsóház részére biztosítani azt, hogy csak a kellő minősítvényű elemekből fog képződni; ezért elmellőzhetlen szükségként derül fel a felsőháznak megléte; ez tehát az egyedüli és valódi oka az alkotmányos felsőház létezésének.

Felderítettven pedig az ok, melyért léteznie kell, könnyű feltalálni elemeinek minősítését is. Az alsóházi elemekben, melyek a fentebbiek szerint csak a népnek vágya és Ízlése szerint állítatnak össze, a fejlődés terjedésének képviselői léteznek; szükséges pedig, hogy a fejlődésnek nem csak terjedése, de emelkedése is képviselőkkal birjon a törvényhozásban; mert ha az alsóházi elemek egyes vidékeknek, néposztályoknak, foglalkozási ágaknak külön érdekeit képviselik, kell, hogy ezen külön érdekek követeléseinek irányában az állam közérdekének követelése szinte érvényesíttessék. Az állam közérdekének képviselői csak azok lehetnek, kik értelmiség tekintetében a tudománynak magaslatán, hazafiság tekintetében pedig az erkölcsiségnek, az emberiség fogalmának magaslatán állanak; egy felsőháznak tehát csak azon egyéniségek képezhetik elemeit, melyek az emberi fejlődésnek értelmi és erkölcsi életkörében léteznek; e két minősítvény elengedhetlen

kellék, melynek meglététől és követelésétől elállani nem szabad.

Hogy hol találkoznak ily elemek egyes államok népségében? az merőben tapasztalati tények által fejthető meg. A polgári, katonai és egyházi pályán egyenlően kiképződik azon tudományban úgy, mint hazatiságban és jellemben kitűnő férfiaknak sora, kiket a gondviselés egyes államok üdvére mintegy ajándokul látszik nyújtani, és pedig minél súlyosabb a hazának sorsa, annál nagyobb számban. De egy törvénye a fejlődésnek nagy figyelmet igényel e tekintetben, és ez az, hogy a magas képzettségnek valódi képviselői csak egyes személyiségek lehetnek, és soha egy egész rang, rend, vagy osztály; minden rangban, rendben, vagy osztályban voltak kitűnő, az emberi fejlődés és nagyságnak bámulatos magaslatán álló egyes képviselői, de soha egy rang és rendbeli (összes tagok egyenlő magaslaton nem állottak; a felsőháznak tagjai tehát csak egyéniségek, egyes személyiségek lehetnek czélszerűen, egész rendek, bármi rangoknak, osztályoknak összes tagjai az emberi fejlődésnek mai állapotában még nem.

Nem kevésbé fontos azon, habár a gyakorlattól nagyában eltérő, de a dolog természetében rejlő szabály, hogy egy felsőháznak tagjai ne életfogytig tartó megbízatással bírijanak. Azon czél, melyre az életfogytiglani megbízatásnak kellenék szolgálni, az állandóság el nem érhetik ezen úton. Állandóság mint veszteglése, és majd teljes megszűnése, sőt hanyatlása a fejlődésnek beállhat az egyéni életben, sőt annak folyamában az egyéni élet elhárít-

hatlan el aggása által szükségképpen beáll mindenkinél; de az állami élet fejlődésében beállania nem szabad; hanyatló egyéni élet pedig a fejlődő állami élet igényeinek meg nem felelhet. Idők és helyzetek annyira változhatnak, hogy a szellemi élet áramlata egyeseknek fejlődési állapotát vagy túlszárnyalja, vagy elidegeníti; mindkét esetben megszűnt az összhangzás az egyénnek és az államnak élete között; ily megzavart, ellenszenves helyzetet pedig a törvényhozás kebelében megörökíteni csak mindkettőnek kárával lehetne. A megbízatásnak akárhány törvényhozási ülészak alatti ismétlődése ellen azonban semmi ok sem forog fen. Ellenben kézzelfogható hátrányára volna az állami fejlődésnek a felsőházi tagok lethoszsiglani megbízatása. Gyakran volt tapasztalható, hogy egy felsőháznak számos tagjai akár jellemüknek következetessége, akár megszokott és vérré vált nézeteik és felfogásukhozi törhetlen ragaszkodás miatt a kornak néha sebes futású szellemével kibékülni hajlandók nem voltak; ilyenkor a felsőháznak tömeges megszorítása alkalmaztatott eszközül a nem engedő elemeknek ellensúlyozására. E módja az eljárásnak nem egyéb kijátszásnál, melynek hatása a közerkölcsiségre nézve ép oly káros, mint a kijátszott elemeké nézve méltatlan.

Ha immár egy államnak összes polgáraiból minden képzelhető korlátolás eltávolításával a felsőházi tagok összeállítása lehetővé vált, nem lehet kétség abban, hogy feltaláltathatnak a legalkalmasb egyéniségek e magas törvényhozási szerepnek méltó betöltésére, és a megbízatásnak gyakoribb változása csak

hasznára leend az összes államnak; mert a mint egy részről több egyénnek nyújtatik alkalom állambölcséségét a haza javára értékesíteni, úgy az alkalom bőrsége a képződés fejlődésére, valamint a hazaiui eredményeknek kitüntetésére kiszámíthatlan következési ösztönül szolgáland. Az állami élet csak addig tart, a míg fejlődő mozgásban változik; nem veszteglés az egykori létmodorban és alakban, hanem átváltozás életének szabálya; ezen átváltozás, de reform útján, tehát belső fejlődés alapján, biztosítja az államnak egészséges életét, tehát állandóságát is. Természetes e szerint, hogy törvényhozásának és főleg felsőházának elemei több alkalmatossággal bírhatnak fejlődésük mozgásában, haladásában, mint veszteglésében és megállapodásában.

Mihelyt ekként fogjuk fel az alsóházat, hogy az nem tagjainak személyi minősítvénye tekintetében, hanem az általa képviselt érdekek miatt az é r z e l m i s é g életkörében áll cselekvéseiben; ellenben a felsőház, fentebb kiderített fogalomszerű hivatásánál fogva, az értelem és e r k ö l c s i s é g életkörében kell hogy álljon: tisztában lehetünk hatáskörének korlátai iránt; hatásköre nem terjedhet tovább véleményének nyilatkoztatásánál; ennél többre szüksége nincs, és ennél több rontaná mind saját hivatását, mind az alkotmányos államrendszert. Az emberi természet akként van alkotva, hogy a kifejlett értelem erősebb az érzelemnél, a kifejlett akarat, mint erkölcsiség pedig mindkettőnél; lehetetlen tehát, hogy egy felsőháznak szava, mely az értelem és erkölcsiség alapjáról emeltetik, hatással nem

bírna az érzelem szavallak irányában, csakis szellemi és erkölcsi erőben találhatja egy felsőház hatását az alsóházra; mihelyt jogi hatálya lenne, hatalmi tényezővé válnék, és mint ilyen t. i. az érzelmi életkörből vett eszközzel élő, elvesztené előnyét, mely éppen szellemiségében és erkölcsiségében rejlik. De azonfelül megrontaná az államrendszert is; mert ha egyenlő joggal bír alsó- és felsőház, véleményeltérés esetében békés kiegyenlítésnek lehetősége nincs, hanem a kettő közül egyik anyagi vagy szellemi életét kockáztatja; azon felsőház, mely az alsóháznak engedni kén-telen, elvesztette erkölcsi értékét; ha pedig nem enged, akkor megbomlott az állami egység a törvényhozásnak két tényezőjében, és azon szakadás és szétvállás, mely az alsóházban a pártokban előáll, magasabb fokban és jelentőséggel terjed szét az egész törvényhozásban.

Ha ellenben a felsőháznak hatásköre csak véleményezésre szorítkozik, akkor azon szakadás, mely az alsóházi pártok által előállhat, a felsőházra ki nem terjedhet, és ha a pártélet talán lázas hevességében az állam békéjét a polgárháború határáig ingatná is meg, a felindult kedélyek hulláma megtörnék egy felsőháznak nyugodt méltóságán, mely a pártokénál magasabb alapon állva, a pártoknak életébe, tehát tévedéseibe sohasem keverednék. Ahol eddig alkotmányos viszonyokból forradalom fejlődött ki, rendszeren szétdúlta a felsőházat és még a királyságot is, és polgárháborúvá fajult el; pedig ennek lehetetlenítése a legfontosabb feladat; mert ez éppen az alkotmányos államrendszernek leggyakoribb kór-

állapota, melyben felderül az eddigi elmélet elégtelensége, és tökéletesítésének elodázhatlan szüksége.

Az alkotmányozás fogalma a királyi hatalom teljességének korlátozásában fekszik; a mi a királyságtól elvétetett, az az állampolgárok összeségére, a politikai népre ruházott. át; e hatalmat a nép választott, képviselői által gyakorolja, és, mint fentebb kimutattok, feldarabolhatja, de meg nem oszthatja. Ezért nem engedhet sajátjával egyenlő hatalmai a törvényhozásban a feksőháznak. A létezett viszonyok úgy hozták, hogy a fennálló főrendi házakat nem törölte el az alkotmányozás, hanem csak átalakítá felsőházzá; de a dolognak természete a gyakorlatban utat tört magának és egy felsőház sem volt képes magának hasonló befolyást szerezni a törvényhozásban az alsóházzal, de még annak túlnyomó, uralgó befolyását sem elhárítani önmagától. A felsőház e természetellenes viszonyának oly módosítása, hogy jogosultsága csakis véleménynyilatkozatásra szoríttassék, egy részről megadná az alsóháznak a törvényhozási hatalom birtokának teljességét, tehát emelné tekintélyét, más részről felmentené a felsőházat akarata alárendeltségének nyomasztó hiedelmétől, végül emelné mind kettőnek erkölcsi súlyát; mert a felsőház nemakadékoskodnék ott, hed szavának döntő erkölcsi súlya nem lehet; az alsóház pedig nem akarhatna olyat, miért a felelősséget önmagára venni kész nem volna; ezen viszonyban tehát az alsóháznak hatalma, a felsőháznak tekintélye biztosítva lenne anélkül, hogy a hatalomnak túlkapasától és a tekintélynek csorbulásától tartani kellene.

A felelősségnek elve a cselekvési jognak megosztatlanságával a szükségesség viszonyában áll. Az alsóház csak úgy lehet felelős cselekvéseiért a népnek, ha azok saját teljes hatalmából történnek. Ha a felsőház döntő befolyással bír a törvényhozásban, az alsóház jogosan áthárítja arra is a lehető hibát, és nincs, kit feleletre vonjon a nép. Egy téves irányú törvényhozás irányában a létező alkotmányos óvszer a felosztatás; ez megújíthatja az alsóházat, de a felsőházat nem; tehát az együtt hibás tényezők egyike a felsőház, ámbár részese a hibának, megmarad, sőt a mi több ennél, az új alsóháznak működésébe újra beolthatja a tévedés csiráját, mi kézzelfogható következetlenség. A felosztatott alsóház nemlétének idejében a fentebbi korlátolás mellett felelőségen felől álló felsőház az állami élei nyugalmának, az alkotmány biztosságának örökös kezessége gyanánt élesztene a nép bizalmát és hitét — s nem gondolható forradalom és rázkódás, melynek hullámai egy oly felsőháznak korlátait elérhetnék, melynek ereje éppen hatalmának korlátaiban lenne.

XII.

K i r á l y .

Azon történelmi királyságból, melyet minden államok kezdeteként tüntettünk ki fentebb, az alkotmányos országokban nagyában csak a király maradt meg; az az nem tűri meg az alkotmányosság fogalma azt, hogy az államiság teljességét képviselje a királyság — hiszen az államakarat alkotását és a kormányzást vagyis a törvényhozást és közigazgatást a politikai népnek adta át — azzal pedig meg szűnt lenni az ódon királyság; de meghagyta az alkotmányosság rendszere is a királyt, mint az állami egységnek személyes képviselőjét, és ezzel az állami élet elméletének a történelmi fejlődés útján egy eddig még nem teljesen tisztázott feladatot tűzött ki megfejtésre. Kevesen éreztek hajlamot az alkotmányos királynak fogalmával mélyebben foglalkozni, mióta az alkotmányosságban az állampolgári szabadság eszközét hinni divattá vált. Ha az alkotmány a szabadságnak biztosítója, és pedig az által, hogy a királyság hatalmának egy részét a politikai népre ruházta át: akkor közelálló következtetés vagy legalább eszmekapcsolat eredménye lehetett, hogy az

a mi, vagy az, a ki ellen az állampolgár részére a szabadságot biztosítani kelle — nem lehet barátja az állampolgár szabadságának; így jutott az alkotmányos király az új államtan elméletében azon helyzetbe, hogy méltán tarthatja maga iránt az elméletet igazságtalanabbnak mint a gyakorlatot, a tudományt mostohábnak mint az életet. Az elmélet fejlődésének iránya a királyság hatalmkörének minél teljesebb korlátozása; a gyakorlat pedig azt tanítja, hogy minél alkotmányozottabb, az az korlátoltabb hatalmú a király annál buzgóbb szeretet és hódolat tanúsítatik iránta; szóval, a királynak személyét éppen oly feltétlen tisztelet tárgyává tartani, mint a királyság hatalmának gátot vetni — ugyanegy lélekzettel állítjuk alkotmányosan.

Hogy az ilyes alkotmányosságban van valami, mi vagy következetesség, vagy őszinteség tekintetében nem elégít ki teljesen — azt mindenki kéntelen bevalani; de mintán az elmélet tudomány, a tudomány pedig a közfelfogás szerint igazság: kéntelen a halandó megadni magát ezen igazságnak, melyet a tudomány állít, és szereti a királyt kötelességből, de gyűlöli hatalmát meggyőződésből; ekként, felfogva, mind a király, mind az állampolgár ferde állást foglal el egymás irányában, avagy hivatása irányában. A királynak jogkörét kell feladni önként, hogy népe szeretőiét megnyerje; a polgárnak önmegtágadást kell követelni attól, kit szeret. Mindkettőnek érzelme ellenkezik értelmével, hajlama meggyőződésével és ezen természetellenes viszony oka egy részben az alkotmányos élet nyugtalanságának.

Az alkotmányos királya mai elmélet szerint institutum, mely csak része egy felette élő égé szn e k. az alkotmányos s á g rendszerének; az ódon királyság önmagában véve egy egész állami rendszer, egy eredeti képlete az állami életfejlődés mozgalmának. Az élet teljességének szempontjából tehát, az ódon királyság felette áll az alkotmányos királyságnak. Az ódon királyok maguk alkottak országokat; az alkotmányos királynak az alkotmányos ország adja koronáját. Alkotó érd volt tulajdona amannak, ennek hatáskörét az az alkotmány szabja meg.

Miután azonban a történelmi fejlődés menetében az alkotmányos király váltotta fel az ódon királyságot; közelálló következtetés, liogy a fejlődésnek szempontjából azon rendszer, melynek a királyság csak egyik alkatrészét képezi, tökéletesebb lehet, mint az ódon királyság. És valóban azon állam, melyben a törvényhozás és közigazgatás a népnek kezébe adathatik, kétségtelenül a fejlődésnek tetemes terjedésével kell hogy bírjon, különben nem kormányozhatná önmagát; de emelkedésével is kell bírnia, különben nem vállalhatná magára a törvényhozásnak fontos feladatát. Ilyen, már magában véve is magasabb természetű rendszer, mind eredmény, mind állandóság tekintetében többre látszik hivatva lenni, mint a mire az ódon királyság hivatva lehetett; ha tehát még sem nyújtja azt, hanem el hanyatlik, és az államot újra az absolut hatalom uralma alá jutni engedi: akkor csak a rendszernek egyes részleteiben rejülő hibák és helytelenségek okozhatják a rendszernek helytelen működését, tehát nem az egész

rendszeret kell feláldozni, mi a polgárháborúk és forradalmak folytán szokott történni, hanem alkatrészeit módosítani, tökéletesíteni.

És ez volt feladatunk. Az alkotmányosság rendszerét egyes részleteiben az egésznek szempontjából vizsgálat alá venni, a felderíthető hiányokat és helytelenségeket az állam egáljának megfelelőleg átídomitni — ez a reformnak feladata. Az alkotmányos rendszernek három alkatrészét különböztettük meg, kormányzását, törvényhozását és egységét. A kormányzás rendezésének vizsgálata ezúttal feladatunk keretén kívül esett. A törvényhozás rendezésének tárgyalása egyik felében volt feladatunk tárgya; az t. i. alsó és felsőházból lévén alkotva, ezúttal az alsóházat érintetlenül hagyva, egyedül a felső háznak átalakítására vonatkoznak főleg vizsgálataink. Az állam egységének képviselőjére, vagyis az alkotmányos királyra szinte csak annyiból terjed ki kutatásunk, a mennyiben a felsőház alkotásánál mint tényező jöhet tekintetbe, tehát a mennyiben elháríthatlanul tárgyalandó befolyása szükségének és határainak kérdése.

A felsőháznak az alsóházra való vonatkozási viszonyából folyó következtetések által kiderült a felsőház elemeinek minősítése, és hatáskörének korlátoltsága. A királynak az összes törvényhozással alsó és felsőházzal egyetemben való viszonyából kell kifejtenünk befolyása szükségét, módját és korlátait.

Valamint a felsőház létezésének szükségét abból fejtettük meg, hogy az alsóház elemeinek szétágazó

törekvései irányában kell létezni egy állami életszervezet, mely a részelemeket az egésznek szempontjából összetartja, vagyis a külön érdekeket az állam közérdekének szempontja alá helyezze: akként a létező két háznak irányában, melynek mindegyike más szemponton állhat, kell létezni egy harmadik életszervezet, mely a törvényhozásnak két alkatrészét az egységnek szempontjából összekösse — és ez a királynak feladata. Az állam egységének őre a király, ez egyedüli alkotmányos hivatása. Az alkotmányos király népére bízva országának törvényhozását és kormányzását; de az állami egység érdekének védelmét senkire sem bízhatja. Ezért nem érinti állását a törvényhozásnak barmi intézkedése, ha az állam egységének, vagyis miután egységben rejlik az állam életének, létének, lényeges feltétele, ha az állam életének, létezésének érdeke ellen nincs akár szántsándékkal, akár esetlegesen irányozva. Ezen szempontból veszi figyelembe a király a törvényhozás működését, és a mi az állam egységét nem sérti, az a királyi hivatásra nézve közönyt. Ezen hivatás jogkörének felel meg az egyedüli lényeges alkotmányos királyi jog, a feloszlítás joga — mellyet mind a két háznak befolyásától függetlenül és tisztán alkotmányos királyi hatalmából gyakorol; e joga fölébe állítja mind a két háznak, és magának az alkotmányos államrendszernek felfüggesztésére, tehát ideiglenes megsemmisítésére, hatalmazza fel, természetesen csak a legfőbb célnak elérése tekintetéből, mi nem más, mint az állami egység, az állami léte megmentése. E

szempont magyarázza meg az alkotmányos királynak legfőbb jogát a honvédelmi hivatás rendszerében is.

Mielőtt azonban e legfőbb jogához nyúlna, szükséges, hogy tettének igazolásaként földeritse az okokat, és ha lehet, elhárítsa; ezt pedig országának népe irányában tegye, mely utolsó sorban bíró közötté, és a törvényhozás között. Ezen okból kell, hogy figyelmeztesse a törvényhozást irányának lehető helytelenségére; ezt pedig magában a törvényhozásban tegye, hogy érvelés tekintetében egyenlő alapon álljon ugyanazzal, tehát nem a hatalomnak, hanem a tanácskozásnak alapján. De ezt az alsóházban nem teheti.

Az alsóháznak elemei, mint az állam népének küldöttjei, az állampolgárságnak akaratát képviselik, és pedig nem csak annyiból, hogy az állami terhek elvállalása tekintetében érvényesülhessen, — hanem az államakarat alkotása e gy á l t a l á b a n az alsóháznak joga. A mi e jogot az eddigi elmélet szerint korlátozni hivatva lett volna, sikertelen gátnak bizonyult be akárhányszor. Tanácsosabb tehát az alsóháznak feltétlen jogát az államakarat alkotására nyíltan beismerni, mert tetteleg amúgy is olyanak mutatkozik, mihelyt válságos helyzet áll be. Sem a felsőház, sem a korona tekintélye nem volt képes alsóházat hatalmi körében megszorítani, ha saját hatalmi körével, mint eszközzel versengett vele. Egy alsóházat csak magasabb körbeli erővel lehet sikeresen mérsékelni, és ez az erkölcsi erő, mely felderítve az alsóháznak lehető tévedését, azt egyúttal az állam népsége előtt figyelmezteti hivatásának vagy helyesebb irányára, vagy helyesebb

eszközeire. Ezt fentebbi állításunk szerint a felső ház van hivatva teljesíteni, tehát a király erkölcsi befolyását az államakarat mérséklésére csakis a felsőházból gyakorolhatja azáltal, hogyannak tagjait egy részben ő nevezi ki. Itt van alkalma az országnak legkitűnőbb polgárait saját követeiként az állam javára működtetni, és ezen állásban a hazafiúi érdemeket a legdíszesebb kitüntetésben részesíteni, és megszerezni egy felsőháznak azon tekintélyt, melvk hatalom nélkül is mérséklendi az alsóháznak lehető túlhajtási hajlamát, tájékozandja az ország népének közvéleményét, és épen azért, mert hatalommal nem bír, az alsóháznak netaláni tévedéséből származható rázkódtatásába be nem sodortathatván: a királyi követek befolyása kettős irányban emelné a korona fényét, azáltal, hogy tiszteletben tartaná az alsóháznak feltétlen jogát az államakarat alkotására — és azáltal, hogy feloszlatási jogát a király sohasem gyakorolná anélkül, hogy előbb az arra okot szolgál-tató cselekvény irányának vagy eszközeinek helyte-lenségére az alsóházat nem figyelmeztette volna. Ha pedig ily figyelmeztetés daczára egy alsóház makacsul érvényesített akaratával akár az államnak ö s s z é r - d e k e , akár egysége tekintetében elvétett lépést tenne: a helyes irányban vezetett közvéleményre is támaszkodhatnék az alkotmányos király, ha legfelső feloszlatási jogát gyakorolni kénytelen volna és a hiba, mely elhárítható nem volt, legalább ártal-massá nem lehetend; az állami egység érdeke pedig az alkotmányos királyban olyan őret találja, kinek sem tekintélye, sem hatalma csorbát nem szenvedhet,

és kinek létezése, valamint jogköre, épen korlátoltsága miatt az állami egységnek biztos öre maradhat, de megtámadásnak tárgya sohasem lehetend.

Azon körülményből, hogy az ódon királyságból, mely egymagában egy teljes rendszer volt, immár király lett, ki mint ilyes csak institutio, része egy más egésznek, mely az alkotmányos rendszer — származott azon nagy hátrány, mely minden gyakorlati esetben kitűnt, az t. i., hogy az alkotmányos országokban hiányzik napjainkban a király személye iránt azon hagyományos népszerűtet, mely a királyság korában általános volt. Hajdan a népnek szeretetében bírta a király hatalmának legnagyobb részét, mert tudta a nép, hogy azon jó, a miben része ült, a királytól jó. Mátyás király a nép zöménél kegyeletesb emlékből él, mint a magasabb, műveltebb osztályoknál. A mai király ellenben nagyobb ragaszkodást várhat a politikai népnek műveltebb osztályától, mert ez tudja csak felérteni a királyi nagylelkűséget, mellyel az állami hatalomnak attribútumait átengedi a politikai népnek. Ámde ezen ragaszkodás, ha legkézségesebb hajlammal történik is, önzést jelez csak, és lényegében nem a király iránti szeretet, hanem önszeretet; az alkotmányos politikai nép azon királyt szereti, kinek nincs saját akarata, és csakis ezért szereti; e szeretet azonban nem az érzelemnek eredménye, hanem az értelemé, mely felfogni képes azon önmegtagadást, mellyel az alkotmányos király átengedi egykori királyi jogának gyakorlatát a politikai népnek; tehát tagadhatatlan, hogy azon egyetlen kötelék is, mely a király és a politikai népnek mű-

veltebb osztálya között létezik, inkább a tiszteletnek eredménye, mellyel erkölcsi nagyság iránt viseltetünk. mint valódi szereteté — ez pedig nagyon életbe vágó különbséget okoz a viszonyban. Tisztelet csak addig létezik, a meddig annak tárgya az erkölcsi nagyságnak egyenlő magaslatán áll; mihelyt arról egy fokkal alább száll, a tisztelet is csökkenik. A szeretet ellenben érzelmének tárgyát hanyatlásában is egyenlő részvétellel karolhatja át, és a valódi szeretet ekként cselekszik. Innen van az, hogy az ódon királyság korában a legszerencsétlenebb fejedelmek is megtarthatták népeik vonzalmát, és annak birtokában utólag helyreépíthették vesztéseiket — holott az alkotmányos királyok egyes botlásait rendszeresen többel fizetik, mint királyságuk koczkáztatásával. A francia királyok 1830, 1848. és 1871. években nem csak személyükre, de családjaira nézve is elvesztették az uralkodást; és ami már 1830. évben is közel volt, 1848. és 1871. években megtörtént, hogy az uralkodó hibája nem engyedül saját, és családja jogát érinté, hanem magát az államalkotmányát is.

Azok után, mik Francia országon kívül is történetek alkotmányos királyságokban, alig lehet kételkedni, hogy minden válság mely az uralkodónak személyével állott összefüggésben, ritkán szorítkozott következtéseiben az uralkodóra, vagy családjára, hanem rendszeren az alkotmánynak gyökeres átváltoztatását vont maga után.

Ez pedig a legnagyobb csapás, mely egy országot sújthatja. Az 1848. évi francia államrendszer változásnak pusztító hullámváza huszonkét évig tartott;

meddig tartana az 1871. évi események folytón beállott helyzeté? ma még sejteni sem lehet.

És e végtelen mérvű csapások egy csekélységnek látszd kútföből erednek, mely nem más, mint az alkotmányos királynak határozatlan állása országának népe irányában, mely egy őszinte viszonynak színét nélkülözi. A népnek zöme sohasem tudhatja királyának személyes szándokat azon állami cselekvényekben, melyek az alkotmányos államrendszernek nyilatkozatai — és ekként lehető, hogy a jó sikernek érdemét vagy a kormánynak vagy a törvényhozásnak tulajdonítja, de a királynak nem — ellenkezőleg pedig rősz eredményért a királyt, sőt magát az alkotmányos királyságot is hibáztatja, habár olykor ennek ily eselekvényekben része sincs. Elbukhatik tehát egy alkotmányos király saját hibája nélkül is, és válságba merülhet egy állam saját tette nélkül is.

Pedig van mód arra, hogy a király alkotmányos maradjon, és mégis tudathassa népével szívének érzetét, valamint arra is, hogy egy alkotmányos állam teljes mértékben gyakorolhassa önkormányzati jogát, és mégis bírja létének azon biztosítékát, melyet az állami egységnek a király személyébeni megtestesülése a nép zömének képzeletében vagy felfogásában teremthet.

E módot jeleztük az előző cikkben, midőn az alkotmányos királynak azon jogot kívántuk adatni, hogy a felsőház alakításához királyi követek kinevezése által járulhasson. A királyi követek megválasztása által saját akaratát, érzelmét tudatja népével — és ezzel megszerezheti annak bizalmát, és vonzalmát; a követek pedig saját meggyőződésük szerint működven

a felsőházban, a királyi kinevezés hatása sohasem terjedhetem odáig, hogy egy absolut királyi hatalomtény kuforrásává átalakulhatna; tehát az alkotmányos rendszer czélzatának korlátait, ezen intézmény sem nem károsítná, sem valódi szellemével nem ellenkez-
nék — de sőt inkább biztosítná az alkotmányos állam-
rendszernek jövőjét két hatalmas erkölcsi támasz által,
melyeknek egyike a nép szeretet a király iránt
— másika a népbizalom az állami cselekvések
iránt.

XIII.

A Cultura fogalma

Az emberiség szellemi haladásának tanúságaként tűnt fel a tudomány terén egy ága a történetírásnak, mely kétségtelenül szembetűnő korszakot képez, s habár a tudomány mai hivatalos divata szerint az egyetemek tanszékein még nem honosított, a legközelebbi jövőben annál fontosabb szerepet és jelentőséget nyerend, és ez az emberiségnek művelődési története (Culturgeschichte). Hivatásának fontossága azon szempontnak emelkedettségében rejlik, melyből foglalkozásának tárgyát tekinti. E szempont kétségtelenül a legmagasabb mindazok között, miket a tudományoknak eddigi ágai elfoglalhattak; mert e tudomány van hivatva Útmutatóul szolgálni az emberiség jövő bölcsészeiének, erkölcsstanának és államtudományának. Ugyanis a művelődési történet éppen azt bírja sajátlagos tárgyaként, hogy a külön egyes korszakoknak divatos nézeteit, fogalmait és megállapodásait a vallás, a tudomány és állami élet terén elfogulatlan vizsgálat és merőben tudományos bírálat alá veszi. Elfogulatlanság és tudományosság tehát azon két alapszikla, melyen a szerzőnek állni kell; a

légkör, melyben egyedül létezhetik, mely hivatásának egyedül teel meg, feltevése az emberi művelődés végtelenségének; a cél, melyre törekednie kell, az emberiség élettörvényeinek ismertetése. Ezen legmagasabb cél igazolja azon tekintetnélküli tárgyilagosságot, melylyel bármely bölcsészeti, vallási, állami, társadalmi eszmét, fogalmat, szokást, intézményt, rendszert és törvényt bíráló alá vesz, s csak annyiban enged nekik létjogot, saját szempontjából, a mennyiben az emberiség élet törvényének megfelelőknek találja azokat.

Az angol és német nemzetnek tudományban és erkölcsiségben legemelkedettebb fiai képviselik ezen új tudománynak törekvését, melynek tárgya varázserővel ragadja magával az elfogulatlan kebleket. Miben rejlik ezen új tudomány hódító ereje? kétségtelenül szempontjának emelkedettségében. Minden eddig létezett képlete az életnek, akár az állami, akár a vallási, társadalmi, művészeti, sőt a tudományossági fejlődés terén is, elmúlt; a még létezők hiányuknak és ennek érzetében szinte múlandóságuknak vagy tudatát, vagy legalább sejtelmét bírják. Az ekként eltűnedező eddigi eszmények fölé új eszmények emelkednek és ezeknek képviselői látszanak hivatva az európai fejlődésnek vezetésére.

Egy oly népnek tehát, mely felismerte évszázados hátramaradását Európa többi nemzeteihez hasonlítva, kétszeres tartozása nemcsak követni a példát, melyet amazoknál lát, de velők egyesülve versenyezni

minden pályán, mely az elhanyagolt fejlődésnek irányában más nemzetek fiait nyitattott.

Az kétségtelen, hogy a múltból öröklött viszonyokban felnőtt nemzedék, mely a létező helyzetet annyira megszokta, hogy azt tartja egyedül helyes alapnak, és legfeljebb a reá épített alkotások módosítására hiszi jogosítva lenni a kornak változó szellemét, mélyebb átalakítások iránt idegenkedéssel viselkedik; több oka lehet reá, melyek között elég fontos egymagában azon tény, hogy a múlt század végén kezdődött állami, társadalmi és szellemi átalakulások úgy a köz- mint magánéletben sok rombolást, fájdalmat és nyughatatlanságot okoztak. Ha a létezőhöz való merev ragaszkodás, mint a gyakorlati életben érvényesítendő szempont, képes volna elhárítani azon válságokat, miknek következményei csapásokként érték az európai emberiségnek néhány nemzedékét: lehetetlen volna nem helyeselni azon felfogást, mely jobbnak tartja a jelennel való beérést, egy ismeretlen jövőnek csalképei utáni vágyakodásnál. Amde e felfogás csak a higgadt megfontolás eredménye lehet, és éppen azért az élő nemzedéknek parányibb részében talál hívókra és pártolókra. Azon nagy többség, mely ezelőtt félszázaddal a politikai és társadalmi életben sem számításba, sem figyelembe nem vétetett, de ma mindkettőben tömegessége által döntő befolyással fenyeget, nem áll a szellemi képességnek azon fokán, hol cselekvésének higgadt megfontolás szolgálhatna alapul. Vágyak töltik el keblét és a merő érzelmiségi indokai vezérlik tetteit. Ezen többségnek a sors mind politikai, mind társadalmi, mind szellemi

életünkben jogosultságot, befolyást és hatalmat játszott birtokába. Ki fogja ezt arról meggyőzni, hogy a létező viszonyoknak fenntartása reá nézve jobb egy bizonytalan jövőnek csalképei utáni vágyauodásnál?

A politikai elvszigorúságnak kora vágyában letűnt akkor a midőn a történelmi jog iskolája ellen a tudomány nevében a legelső felszólalás megtörtént; letűnt teljesen akkor, midőn találkozott állam és kormány, mely cselekvéseiben attól szabad akaratból elállóit.

A politikai szabadelvűség nevében indult meg tetteleg azon mozgás, mely, miután politikai forradalmak által az állami életben kierőszakolta útját, a szellemi életben a tudományosság terén megtörte a történelmi jogelmélet erejét, és porba tiporta tekintélyét.

A politikai forradalmak jogosultsága azon jogrendszernek tételei között habár csak folyományként, de mellőzhetlenül előfordul, mely a történelmi jogrendszernek ellenese.

A ki pedig magát a forradalmat is jogosultnak hiszi, ki győzendi meg azt a politikai elvszigorúság jogosultságáról?

Nem vonható kétségbe, hogy azon anyagi, hatalmi hadjárattal, melyet a forradalom az államoknak hagyományként öröklött alaki oldala ellen folytat, párhuzamosan folyik egy szellemi, erkölcsi harcz az államoknak és társadalomnak eddigi jogi oldala ellen. A forradalom tana napjainkban, létjoga tekintetéből, egy vonalon áll a hadviselés tanával, valamint a természeti jogrendszer iskolája a történelmi jogrendszerével.

Összehasonlítva tehát azon állapotát az európai államoknak, mely a hűbéri rendszer kezdetétől fogva a múlt század közepéig tartott, azon állapottal, mely az utolsó században mutatkozott, tagadhatóan, hogy amannak merev állandóságához hasonlítva, emebben tetemes változás történt.

Mind értéke van e változásoknak? — ez a kultúrának első kérdése.

És kinek nevében kérdi ezt a kultúra?

Azon államoknak népségei, melyekben az államrendszernek másítása akár a természetjogra akár a forradalom jogára való hivatkozás alapján megtörtént, nem ismerik el másnak jogosultságát az ő tetteik felett roszaló ítéletet mondani; a természeti jogrendszer szerint önmagoknak követelik a kizárólagos jogot saját állami ügyeiket t e t s z é s ü k s z e r i n t elrendezni.

Ha tehát olyan állami vagy társadalmi rendszerek felett, melyeket az illető népek ö n m a g u k a l k o t t a k ö n m a g u k r é s z é r e, mégis roszaló ítéletet ejt a művelődés történelmének Írója, tehát bírálata alá vonja, elítéli azon cselekményeket, melyek egyes államnak vagy népnek megfontolt szabad akaratából származnak: akkor kell létezni egy szempontnak, mely felette áll minden egyes állam, vagy nemzet szempontjának, a melynek jogosultsága magasabb rendű érdeken alapszik, mint bármely államnak mindenkori érdeke. Hogy minő érdek legyeit ez? — nem nehéz eltalálni, mert az államoknak, mint rész-lényeknek, felette csak egy magasabb lény gondolható a földön, és ez az e m b e r i s é g.

Az emberiség fogalma tartalmára és terje-

delmére nézve eddigelé nem igen volt szabatosítva. A tudomány keveset foglalkozott vele; nem csoda, hiszen még az állami fogalma sincs teljesen tisztázva; de haladás történt az állam fogalmának tekintetében, mert midőn még egy század előtt jogosan mondhatta egy király hogy ő az állam: ma az állam fogalmának ilyenmő meghatározásában Európának egyik műveltebb népe sem nyugodnék meg. De száz év előtt Európa leghíresebb népe megnyugodott benne, és ebből látható, hogy azon időben az államról igaz fogalou. nem létezett, csak sejtelmével bírt a nép annak, a miről ma már helyesebb fogalma van.

Teljesen hasonló állapotban létez ma az emberiség fogalma, mint a minőben volt egy század előtt az állam fogalma. Ma minden állam, minden nép szinte mondja: „én vagyok az emberiség“, mert valamint XIV. Lajos nem ismert maga felett hatalmat országának akkori állapotában: szintőgy nem ismernek a mai államok más hatalmat önmaguk felett a világnak mai állapotában. De e felfogás csak a jelen tényleges állapotra támaszkodik, csak abból meríti igazolását. Azonban állapotok változnak, és tagadhtlan tény, hogy a XIV. Lajos korában volt királyság tetemesen megváltozott, s ekként lehető, sőt valószínű, hogy az államoknak állapota is tetemes változásokon menend keresztül. Ha XIV. Lajos tudta volna, mi fog következni az Ő uralkodása után, okszerűleg feltehető, hogy másként kormányzott volna. A mik ő utánna következtek, a dolgok természetes folyamából következtek; hogy tehát ő nem kormányzott másként mint a hogy kormányzott, csakis azért történt, mert nem

tudta a dolgok természetes folyamában működni törvényét az államéletnek, vagyis nem volt helyes fogalma az állam természetéről és valójáról, hanem csak homályos sejtelme. De az állami életnek törvénye vagyis az államnak helyes fogalma kell hogy létezett legyen már akkor is, habár azt a hatalmas király nem is ismerte — különben nem nyilatkozott volna oly erőszakos harcban a volt tényleges állapottal.

Ez történik ma az emberiség fogalmával és természeti törvényeivel. Nem ismerik, de azért mégis megvan; van egy szempont, melynek minden állam, minden nép alá van rendelve, és ez az emberiség fogalmának szempontja és törvénye. Igaz, hogy ma még inkább sejtelmét bírjuk az emberiségnek, mint fogalmát; inkább keressük törvényeit mint ismerjük, és azok, kik sejtik és keresik e törvényeket, e fogalmat, azok az emberiségi művelődés történetírói.

Előttük becese és feltétlen értéke nem annak van, a mi egyes államokat és népeket nevezetessé, feltűnővé, nagyokká, hatalmasokká tett, hanem a mi minden államnak, minden népnek jó; csak azt helyeslik, mi mindenütt és mindig jó; tehát csak a maradé, az állandó, a változásnak alá nem rendelt, a szerencsétől független és önmagokban feltétlenül érvényes állapotokat tartják helyeseknek; az olyan nép, az olyan állam, melyben a fentebbi állapotok létesülve volnának, nem birbatna sajátságokkal, minők a feltűnés, nagyság, hatalom, hanem csak egy jelleggel, és ez az emberiség jellege. A művelődési történelem tárgya a történelmi tények emberiségi jellege, a kultúra fogalma az emberiség élettörvényeinek ismerete.

XIV.

A kultúra célja.

A földművelés tudományának célja, kideríteni a föld termő erejének törvényeit és feltételeit, hogy ezen törvények ismeretének alapján megoldhassuk a feladatot, melynek elérését anyagi szükségleteinknek érzete tűzte ki. A táplálát beszerzése tehát nem a földművelésnek feladata, hanem a szükségét érző emberé; a földművelés tudományának nincs szüksége táplálkozásra, hanem az embernek; ily vonatkozásban kell képzelnünk az államokat a kultúrával. A földművelés tudományának nem az célja, hogy igazolja ez vagy amaz külön módját, egy vagy más külön ágát a termelésnek, egyik vagy másik rendszerét a gazdálkodásnak, mert ezen, a mindenkori helyzetnek szükségéből, vagy kényszeréből folyó feladatot a gazda tűzi ki magának; a földművelés tudománya azon egyetemes kútforrás, melyből a gazda a föld termő erejének törvényeit megismerni iparkodik, hogy ezen tudománynak próbakövén felismerje az általa követett gazdálkodási rendszernek lehető hiányait.

Ekként a kultúra, mint az emberiség élettörvényeinek tudománya, van hivatva azon kútforrást ké-

pezni, melyből az egyes országok népei meríteniük azon szabályoknak ismeretét, a melyekhez igazodniuk kell, ha bajaiktól menekülni, ha az őket érő csapásokat elhárítani akarják.

A kultúrának ezen célja ma még csekély mérvben van elfogadva.

A mai divatos felfogás kultúr-államnak, kultúr-népnek tartja azt, a melynél a személy és tulajdon biztosítására vonatkozó intézményeken kívül léteznek olyak is, melyeknek célja az állami népségnek fejlesztése, emelése, gyarapítása minden tekintetben, minden irányban. Ezen fejlesztés összes művének azonban csak három tere van, az anyagi, a szellemi és az erkölcsi. Nincs és nem volt mozzanata a fejlődő emberi életnek, mely nem tartoznék vagy az anyagi, vagy a szellemi, vagy az erkölcsi élet körébe. A kultúrának célja tehát első sorban *f e l d e r i t n i* az anyagi, szellemi és erkölcsi életnek törvényeit. De a kultúr-államnak célja több ennél; annak célja és feladata *n é p é n e k e g y e s í t é s e* a fejlődés ösvényén; valamint tehát a gazda szükségletének fedezése céljából a földművelés tudományának szabványait követve választja gazdasági rendszerét: akként a kultúr-állam arra van utalva, hogy az emberiség élettörvényeit kövesse, ha népét a fejlődés ösvényén egyesítve kormányozni és vezetni akarja.

A valódi kultúr-állam tehát célul nem tűzhet, magának egyebet, mint az emberiség élettörvényei szerint vezetni népének egyesült akaratát a fejlődés útján. A kultúr-állam népének anyagi szellemi és er-

kölcsi állapotát egyenlő fejlesztésben tartozik részeltetni, különben a fejlődés nem teljes, és mindegyik életkór fejlődésének hiánya elegendő egy népnek ellianyatlására.

A fejlődő anyagi, szellemi és erkölcsi öletkörök képezik az általános emberi kultúra céljának elemeit; de ezen elemeknek egy egész életképletté kell egyesülni, és ez történik ösztönszerűen a társadalomban; a társadalomnak célja csakis azon ösztönszerű munkásságban nyilvánul, melynek tárgyát az anyagi, szellemi és erkölcsi törekvések képezik. De éppen azért, mert a mai társadalom csakis természetes, ösztönszerű, merőben történelmi és nem fogalomszerű alapokon nyugszik, és egy szerves egészet nem képez, csak elemeit nyújtja még ma annak, a mire hivatva, rendeltetve lenni látszik az emberi fejlődés megvalósítási processusának. Ezen fejlődési munkásság processusát, módszerét szabályozni, irányozni, vezetni az állam van hivatva.

Az államnak fogalmát polgárainak akarategységébe helyeztük; az államtannak, a politikának célját. pedig ezen akarategység létrehozásának biztosításába. Felderíti tehát, hogy az államnak, amely kultur-állam akar lenni, két feladata van, az első, népének anyagi, szellemi és erkölcsi fejlesztése; a másik, párhuzamban az anyagi, szellemi és erkölcsi fejlesztéssel, népe akaratának egyesítése; tehát fejlesztve egyesíteni, vagy egyesítve fejleszteni népét. A mely állam ezt eltalálta volna, az mondhatnék kultur-államnak a szó teljes értelmében; a bőlékét feladatnak csak egyike, vagy csak egyes részletei valósultak meg,

ott csak egy része, egy töredéke volt a kultúrának, és ez deríti ki egyedüli okát oly sok ókorbéli valamint ifjabbkori államok elhanyagolásának.

A valódi kultúrállamnak kiderített célja immár világosan láttatja velünk, mennyiben tekintsük Európa mai államait kultúr-államoknak? — mennyire szabad és mennyiben nem szabad példányképpé választanunk követésre? — kiderítette azt is, hogy tanácsos-e, helyes-e, haladási és fejlődési törekvésünk célját más államoknak utánzásába, politikai eljárásuknak, nézeteiknek, szokásaiknak, divataiknak vakonkövetésébe helyezzünk?

Ha képesek vagyunk az emberiségi élettörvényeket felismerni, ha magunk is fel tudjuk találni a kultúra valódi fogalmát, ha felértjük annak célját, és hivatást érzünk magunkban arra, hogy megmentjük a magyar nemzet nevét, és igazoljuk hivatását arra, hogy a kultúra érdekében és szolgálatában egy életképes államot alkotni és fentartani tudunk és akarunk: akkor nincs időnk más nemzetek és államok mai kultúráját utánzás által lemásolni, hanem elfogadva az emberiség élettörvényeinek jogosultságát, azokra fektetni a nemzet kultúráját, és minden átalakítási kérdésnek megoldásánál nem a külföldnek példáját keresni, hanem saját népünk anyagi, szellemi és erkölcsi állapotát alaposan kell felismerni és arra való folytonos tekintettel alkotni a rendszabályokat, melyekkel a felismert cél bizton elérhető.

XV.

A kultúra iránya.

Ha még lehetnének egy kultúr-állam törvényhozójának kételyei az iránt, mire törekedjék működésében? a mai társadalomnak ösztönszerű. mintegy elemi törekvésében felismerhetné a kultúrának irányát, melynek előmozdításában saját feladata mutatkozik.

A mai társadalomnak kapcsa a jobblét utáni törekvésnek egyetemleges munkássága; sajátos rendszerét a javaknak egyenetlen birtoklása alapítja meg; de a munkásságnak egyetemlegessége mégis általánosítja a jobblétet, habár abban sem egyenlőséget, sem egy magasabb erkölcsi alapon nyugvó rendszerességet létrehozni nem képes.

Az anyagiságban, vagyis a mi annak a fejlődési életkörök közül megfelel, az érzelmiségben határozottan terjed és mutatkozik főirányként, és miután e terjedés mint elemi mozgás közelfogadásban részesül, tehát jogosultsága általánosan elismeretik, czélként tűzetett ki.

Az értelem fejlődése hasonló irányban indult meg, és általános elismerést vívott ki jogosultsága nem csak

a magánéletben, de az államoknak nagyobb száma is a közértelmiségnek emelését saját céljaként elfogadta. A tanintézetek szaporítása és sikeresség tekintetéből emelése a kornak egyik olyan feladataként karoltatott fel, melyre a kívánt áldozatok legszívesebben hozatnak. Látszik tehát, hogy az értelmiség életkörében éppen úgy mint az érzelmiségben az uralgó irány a terjedés.

A mi végre az erkölcsiség életkörét illeti, a jótékonyágnak szentelt áldozatok nem csak a magánélet köréből tünedeznek fel, de áldoznak azon célra egyesületek, társulatok, községek, vidékek, sőt országok is, naponta szaporodó vállalatokban és intézményekben. A terjedés itt is feltűnő.

Az anyagi jólétnek, a tudománynak és nemesítésnek, vagyis az érzelmi, értelmi és erkölcsi életkörnek terjedése az egyén által megindítva, a társulás eszköze által erősödve, az állam pártolása által sikeresítve elemi mozgásként indult meg, és korábban vivott ki magának elismerést a magánéletben, mintsem az államok által saját ezéljokul felkaroltatott volna. Látszik az államoknak magatartásában ezen kérdésekkel szemben, hogy önálló cselekvési elhatározottsággal nem bírnak, mert mindazon kérdésekben, melyek a jólét, tudomány és erkölcsiség emelésére vonatkoznak, a kezdeményezést teljesen átengedik a magántevékenységnek, és csak annyira bocsájtkoznak az állami erővel való segélyezésbe, a mennyire a közvélemény őket erkölcsi nyomással kényszeríti.

A kultúrának elemi, ösztönszerű mozgása tehát a terjedést mutatja saját irányának és halad

ez irányban nem vezetve, de követve az állami hatalom által; nem az által előidézve, hanem annak dacára utat törve magának — és ebben fekszik az állami tekintélynek egyik főfogyatkozása.

Éppen azért, mert a kultúra szolgálatában többet tett eddigelé a társadalom, akár egyesek, akár egyesületek által, mint az állam: döntőbb befolyást nyert a társadalom, mint az állam a kultúra terén. Közledünk azon válságos időkhöz, midőn nem csak szembeszáll, de küzdelembe bocsájtkozik a társadalom az állammal a hatalom birtoka iránt — és kétszer voltunk már tanúi az előharcznak, mely a pezsgő vérű francia népnél tört ki legkorábban. Azóta ezen küzdelemnek harcosai habár egyelőre csak békés, szellemi harczra állítólag — de egy adandó alkalommal alighanem anyagira szinte készülnek, és szövetkeznek Európaszerte az *Internationale* zászlója alatt. Ez egyik rémképe a kultúrának.

A másik a caesarismus, vagy imperialismus, vagy dietatura, vagy absolutismus és ostromállapot — mind ugyanegy dolgot jelentenek, válságot, melyből az élet csak egy drasztikus szerrel menthető meg úgy, hogy a néptestből az, mi a lázt előidézte, legyen az vér vagy velő, erőszakosan kivágatik és megsemmisíttetik. Hogy ily mütét után évtizedekre terjedő bágyadtság, néha sorvadás is következik, természetes dolog. Ily válságokban merült ki és sorvadott. a hatalmas Róma a polgárháborúk idejében, miglen népe caesarjainak karjaiba hanyatlott. Korunkban főleg Franciaország látszik kiszemelve lenni arra, hogy e fájdalmas szerepet lejátssza, Európa többi népeinek okulására.

Hogy ily fájdalmas úton tanulják a népek saját boldogságuknak törvényeit, feltételeit felismerni, azon nines mit csodálni; hiszen egyes halandókra nézve az életnek útja rendesen a szenvedés iskolája volt; népek pedig, melyeknek milliói eddigelé csakis az érzelmiség életkörében, az anyagiságnak szempontján állottak, nem egyebek, mint csoportjai a halandóknak, kiknek öntudatában egy magasabb rendbeli életnek, az államiság valójának sejtelve alig lehe, tetteiknek az egyéni élet anyagi rugói adták meg az irányt és ezélt.

De az szomorítóbb, hogy az államtan maga sem ismerte fel e válságok természetét, okát, és elhárításuknak módját, valamint megelőzésüknek eszközét.

Hogy éppen itt van a jövőnek válpontja, hogy e válság, melyet a társadalom élete az állammal való összeütközés által előidéz, a mai államrendszernek egyedüli és legsúlyosabb betegsége — azt a mai államférfiak beismerik; de azt tagadják legtöbben közülök, hogy leküzdésére volnának egyéb szerek az eddigiéknél, melyek a caesarismus, a dictatúra és ostromállapot,

Helyes diagnosis más nézetre térítendi őket.

E harc, e válság a kultúrának liarczja és válsága. A támadás hareza a kultúra terjesztése nevében történik, az ellenharcz a kultúra megmentése nevében; tényleg a támadás a létező élet rendszerét pusztítá; a védelem ugyanazon életnek erejét fogyasztá; mindkettő nyers erőszakkal működött, nem a tudomány szövétnekével, nem az erkölisiség hódító hatalmával — pedig csak ezekkel győzhetni, Merész paradoxonnak látszhatik azon állítás, hogy

a forradalom harcza a létező állapotok ellen, legyenek azok akár államiak, akár társadalmiak, a kultúrának liareza volna, pedig mégis az. A tételnek valósága a kultúra fejlődésének tüzetest taglatatából és felértéséből önként következik.

Imént láttuk, hogy a kultúra saját fejlődésének közvetlen irányát a terjedésben követi. Ezen mozgását elemi, ösztönszerű, tehát oly tüneménynek állítottuk, melyből még hiányzott a cselekmény öntudatosága, és éppen ezért állítottuk az is, hogy a társadalom, mely e mozgásnak létesítője, szinte egy merőben természetes, ösztönszerű képlete az életnek, mely a gondviseléstől a kultúrának terjesztését nyerte hivatásul. Az öntudatoság csak az államban mutatkozik legelsőben, mely a társadalomban ösztönszerűen fejlődő kultúrának terjedését felismerve, és jogosultságát belátva, saját szabad elhatározásából folyó cselekményekkel e terjedést előmozdítja, és ezáltal egyik feladatuként, tehát kötelemszerűcn ön maga a kultúrát terjeszti.

A kultúra terjesztése a forradalom terjesztése; ez a fentebbi látszólagos paradoxonnak folyamánya. A kultúrát terjeszteni annyit tesz, mint az a n y a g i jobblétet, az értelmi fejlődést és az erkölcsi nemesedést terjeszteni. Ez általános fogalom-szerű meghatározása. De ha tartalmát kifejtjük, nyomban kibontakoznak az ellentétek, melyeknek kölcsönös liarcza magának a fogalomnak clenyésztét következteti, ha egy magasabb szempontból tökéletesebb, az az teljesebb egységgé, új és magasabb fogalommá nem alakítjuk át.

Terjesszük az anyagi jobb létet de mily arányban? egyenlően mindenkire nézve? — ez a kommunizmus ábrándja; mindenkinek munkája, értelme, szorgalma és eszközei arányában? — ez a socializmus eszméje; csak a szerencsére bízva az elosztást? ez a mai állapotnak nyugtalan bizonytalansága. A mai helyzet nem akar állandónak ígérkezni; a socializmusban nem nyughatunk meg; a communismust elvetjük; tehát világos, hogy az anyagi jólét terjesztését általában állami kötelemnek elfogadtuk, de módszerre irányt tiszta fogalommal nem bírnak. Műnek következménye, hogy az anyagi jobblét utáni vágyat mindenki jogosultnak tartja önmagára nézve, de midőn a vágy tetté érlelődik, az egyéni élet fejlettségéhez képest egyik a communismus, másik a socializmus, harmadik a tényleges történelmi iskola rendszeréhez szegődik, és midőn e három csoport ellentétes irányának kiegyeztetése sem a társadalom, sem az állam részéről egy magasabb fogalom alapján nem eszközöltetik: az ellentétek szellemi harcza addig folytatatik, míg egy kedvező alkalommal tetleges harc-ként megvalósítatik.

Ezen harcnak tartalma csupán és egyedül az anyagi jobblét utáni vágyakodásnak törekvése, melynek jogosultságát az államnak elismerése alapította meg, s tartamát az anyagi fejlődés helyes módszerének hiánya állandósítja. Erőszak nem semmisíti meg, csak elnyomja egy időre — megoldani csak a tudomány van hivatva.

Terjesszük a tudományokat — de minő rendszernek és tervnek alapján? egyenlően az egész

népben? — akkor megszűnik ugyan dogma és tekintély, de annál több lesz a követelés, melyet egy számos és majdan túlszámos értelmiség ellátás dolgában érvényesítend; a szellemi foglalkozás általános divataliált/rbe szoritandja az anyagi munkásság gondját, és n szegényedés terjedésével egyenlő arányban szaporodik így szellemileg műveit proletariátus, mely minél ügyesebben tudná felhasználni a szellemi fejlődéshez illő arányban álló anyagi javakat, annál fájdalmasban nélkülözi azokat. Képzeljük immár ezen helyzetben az egyént, kinek szellemi emelkedettsége atlieismus, egyéni életszabálya egoismus, bölcsészeti megállapodása inaterialismus, és vonjunk következtetést ezen egyénnek szellemi irányzatára. Ha immár ily egyénekből állami egy népnél tetemes része, ki tudná kiszámítani, hogy bová jutna azon ország, melynek sorsát ily értelmiség intézné?

Terjesszük az erkölcsiséget — de minő erkölcsiséget? — ha az erkölcsiségnek divatos rendszere csak az irgalmasság cselekedeteinek körére szorítkozik, és át nem karolja az összes emberi életnek minden viszonyait, szabályozva a tetteket és felállítva a társas életnek kötelmi rendszerét: akkor valószínű, hogy terjedni fog az irgalom, részvét és szeretet érzetére alapított intézmények száma, de a valódi szükségletet sohasem fedezendheti; mert a mely népnél nem lépett életbe egy általánosan elismert és elfogadott rendszere az erkölcsi kötelmeknek, ott az erkölcsiség csak ízlés dolga; követi, kinek tetszik, de ki is kaczagja, kinek úgy tetszik. Az irgalom, részvét és szeretetnek művei ily helyzetben annál gyé-

rebbekké vállandnak, minél aránytalanabb az áldozatra hajlandó nemes keblű és tehetős egyének száma az irgalom segélyét igénylő ügyefogyottak számához képest; akkor a társadalom az államra, ez viszont a társadalomra hárítja ezen feladatmegoldását; e versenyben az egyéni részvét érzete lassanként elpárolog, s amint a tehetősben a szívnek elhidegedése, akként a nyomorukban az érzésnek elkeseredése terjed, és odaig mérgesedik e viszony, hogy a társadalomnak szerencsés osztályait a nyomorgóknak kétségbe esett zakláfásaitól csak az állami hatalom vas karja óvhatja meg.

Íme az anyagi, szellemi és erkölcsi fejlődés terjedése miként teremti meg az anyagi, szellemi és erkölcsi bajokat; valamint az emberi egyénnél a mozgás felhevülést, ez meghűlést, ez lázat, ez halált okozhat: akként a kultúra terjedése mint mozgás az államokban olyatén változásokat idéz elő, melyeket válságok követnek a velük járó életveszéllyel. Nagy szerencse lett volna az emberiségre nézve, ha a kultúra terjedésének következményeit az államtudomány ép úgy előre kiszámította volna mint a csillagász a bolygó pályáját; de még az is nagy szerencsének lesz mondható, ha belátva eddigi tételeinek elégtelenségét, ezutánra az államtan körét kiterjeszti mindazon viszonyok tanulmányozására és felismerésére, melyek között a kultúra a fogalmából gyakorlatilag kifejlődő ellentétek magasabb kiegyeztetése nélkül megállandósítja a harczot az anyagi, szellemi és erkölcsi téren, mely harcznak csak egy-egy heves napja a forradalom.

XVI.

A kultúra módszere.

Tehát, a kommunizmus, socializmus és individualizmus harcza az anyagi élet terén; a racionalizmus, materializmus és egoizmus harcza a szellemi élet terén; a részvétlenség és elkeseredés harcza az erkölcsi életterén, mind ezen harcok a kultúrának megindulása folytán és annak terjedése által idéztettek fel; nem akként értve a dolgot, mintha a kultúra okvetlenül a harcok rombolását szülné, hanem akként, hogy az anyagi élet fejlődése az anyagi javak utáni vágyakodást szüli, mely, ha önmagára hagyatik, szenvedélyéé fokozódva, és mértékét veszítve, az egyént helytelen cselekményekre gerjeszti az állam és társadalom irányában. Szintúgy a szellemi fejlődés sem romboló természeténél fogva; de ha csak elszakadt, külön, összefüggés nélküli ismeretekből, eszmékből, eszményekből áll tartalma, és nem képes az egyén mindezen ismereteit egy rendszerré összefűzni, a melyben egyedül ismerhető fel, hogy melyik dolog a főfontosságu, és melyik az alárendelt szerepre hivatott? akkor valamint ismeretei csak szétszórt elemeit, morzsáit, képezik a tudománynak, melyeknek értékük ép

pen azért nincs, mert azt csak azáltal nyernék, ha egy egésznek tagjaiként léteznének: úgy maga az egyén is minő a társadalomnak, mind az államnak csak egy lemállott eleme, mely elveszítve az egészszeli egybetartozandóság érzetét, nem véle és érette, hanem kívüle és ellene létezik, mert nincs tájékozottsága. — Az erkölcsi fejlődés terjesztése felől már éppen alig gondolható első pillanatra, hogy képes lenne romboló befolyást előidézni — pedig mégis úgy van közvetett hatásában. Ha általában elfogadva lenne, hogy senki se törődjék másnak bajával, akkor tudván mindenki, hogy másban nem bízhatik és önmaga ellátván saját bajait, eszébe sem jutna mástól várni segílyt; de az erkölcsiség terjedésével elterjedt azon felfogás, hogy a szerencsével bővelkedő tartozik segílylyel a szűkölködőnek; ez új irányt ad a szűkölködő felfogásának, és most a segílyt igényli, követeli; amennyiben pedig nem jut ki részére, keserőséggel és gyűlölettel telik el szíve azon szerencsések ellen, kiktől segílyt sikertelenül várt.

Íme, miként derül fel, hogy az életben előforduló minden bajoknak egyedüli kútforrása azon múltban keresendő, mely a mindenkori élet tüneményeinek oldala mellé helyezte ellentéteiket, a szépség mellé a rútságot, a tudomány mellé a tudatlanságot, az erény mellé a gonoszságot; íme, hogy a jelennek feladata kiegyenlíteni az életnek ellentéteit az által, hogy egy magasabb rendű életegészet, alkossanak; íme, hogy a forradalmak, melyekben a társadalmi és állami élet elemei mint merő ellentétek küzdenek a fejlődésnek chaotikus állapotában, az életnek örök

törvényből öntudatlanul, elemi kényszerűséggel állanak be, és e l h á r í t á s u k nem az erőszak, hanem azon törvény által lehető csak, mely azokat e l ő i d é z t e, és é z ismét a kultúra, csakhogy más szempontból; forradalmak addig lesznek, amíg a kultúra csak ter j e d; megszűnnek azon időtől fogva, melyben a kultúra terjedésének arányában emelkedik.

É s e tételből merül fel a kultúrának módszere. Azon kultúra, mely csak természetes ösztönszerűségből terjed, maga is csak természetes, a mennyiben a természetszerűséget a tudomány szerűséggel szoktuk, éppen a különbözős kiderítése czéljából, összehasonlítani. — Azon kultúra, mely után törekednünk kell, a tudományos és erkölcsi kultúra; a kultúra kifejlesztésének feladata tehát abban van, hogy azon kultúrát, mely az anyagi, szellemi és erkölcsi élet terén önként mutatkozik, feltűnedez, az emberi ész felfogja, fogalommá alakítsa, és egy magasabb erkölcsi szempontból rendszerre való s i t s a, mely rendszer arra legyen alkotva, hogy az emberi életet, az az minden egyénnek anyagi, szellemi és erkölcsi tevékenységét az életnek minden viszonyában akként kormányozza, hogy a társadalmi, állami és emberiségi élet minden oldala tevékenységében egy közös czélnek elérésére szolgáló békés, összhangzó munkálódást eszközöljön. Ezt neveztük fentebb a kultúra emelésének. A kultúra fejlesztésének módszere a kultúrának emelése.

A fejlődési életkorokról szóló korábbi vizsgálatban kiderítettett azon három külön életkor,

melyben nyilvánul az összes emberi tevékenység; ez az érzelmiség, értelmiség és erkölcsiség életköre.

A merőben érzelmi ember természetes ösztönből keresi a gyönyört és kerüli a fájdalmat; és miután gyönyörét az anyagi dolgok birtokában, fájdalmát pedig azoknak nélkülözésében találja, ösztöliszerileg az anyagiságnak él; de miután a gyönyörnek vágya egymagában véve határtalan, a természetes életerő pedig, melylyel az egyén bír, korlátolt, és az ember nincs ellátva azon vezéröszttönnel, mely az oktan állatokban létezik: az érzelmi ember, ha magasabb erő által nem óvatik, mértékletlenségben és kimerültségben korábban elvész, mint minő tartamra élete képesítve van, és e rövidebb életét is a vágyak általi zaklatódás nyugtalansága tölti ki, mely miatt, az állatiság fődé emelkedni képes nem volna.

Hogy erre képesítve legyen, ezért, adta neki a teremtő az értelmet.

Az értelmes embernél a természeti vágyakat mérsékli, kormányozza az értelem; a szükségletek fedezését a természet törvényeinek ismeretéből gyarapodó belátás könnyíti; és midőn az ember mind saját életének, mind a kívülről álló természetnek törvényeit felismeri, alárendeli saját vágyait azon feltételeknek, a melyeknek megtartásától függ állandóbb és tartósabb élvezése az általa keresett gyönyörnek. Az összes természet törvényeinek ismerete, mint értelem és tudomány képezik tehát azon eszközt, mely az embertől nem kívánja, ugyan megtagadást a gyönyör vágyának, az érzelmiségnek, hanem igenis kor-

látolását mert rendezését az értelem parancsa, a tudomány szabálya szerint; ekként az értelem, midőn korlátolja az érzelmet, egyúttal rendszeresíti életét, és ez által biztosítja, tehát fentartja, és a fentartás módszerével emeli, nemesíti azt. Látszik tehát, hogy az érzelmi élet biztosításának és nemesítésének eszköze és módszere a nálánál magasabb életerőben van, mely az értelem.

Hogy az érzelmi életnek elemei, u. m. a testiségnek összes tárgyai bizonyos természeti törvények uralma alatt állanak, ezt tapasztalatból könnyű felismerni, tehát könnyen hajlandó az ember követésre elfogadni azon törvényeket, melyeknek el nem fogadása vagy megszegése esetében saját testi életében fájdalmat, a külső természetteli bánásban sikertertelenséget, veszteséget fogna szenvedni.

De van egy viszonya az embernek, melyben az ok és okozat közötti összefüggésnek következménye nem oly közvetlen és egyenes, mint a természeti tárgyakhoz való viszonyban. E viszony az embernek viszonya az emberhez.

A különbség a két viszonyban az, hogy amíg a természet eredeti törvénye szerint ugyanaz marad örökké, addig az ember más emberrel folytonosan különböző viszonyba jut. Az egyik erősebb mint ő, a másik hatalmasabb, okosabb, ravaszabb; az egyik részvevő iránta, szíves, a másik részvétlen, kemény, gonosz; az egyik gyámoltalanabb nálánál, a másik ő rajta uralkodik. Minő viszonyban létezik immár az ember egymás irányában? — tényleg végtelenül különbözőben, mert csaknem minden egyén irányában

másban lehet. Minő törvényhez alkalmazkodjék tehát az ember magaviseletében mások irányában? — ez az első kérdés, melyre a pusztá értelmiség általánosan érvényes választ adni nem képes. Hogy miként bánjék földjével, vetésével, barmaival, gépeivel? arra az illető szaktudományok határozott választ adnak; de hogy miként, bánjék ember-társával? — erre nem a tudomány felel, hanem a szokás, a divat és a törvény; de ezen törvény már néni a természetnek törvénye, hanem e törvény maga is csak állandósított diva t és szó k á s. Eredetét egy bizonyos felfogásából meríté a helyzetnek, mely akkor létezett, és e felfogás, miután dívni kezdett, szokássá vált és érvényét, nyerte, megállandósult, mint törvény.

Ha immár az embernek más emberhez való viszonyábani alkalmazkodására nézve szabályul állítatnék fel, hogy akként, viselje magát mások irányában, a mint a divat, a szokás, és a törvény rendeli, akkor e szabály bizonyára csak azon feltevésből állítatnék fel, hogy ezen kölcsönös magaviseleté az embereknek egymás iránt általános megnyugvást, kölcsönös megelégedést, és a társadalomnak békés fejlődését biztosítani képes leend.

Ámde a tapasztalat azt bizonyítá, hogy daczára azon már tetemes eddigi polgári és büntető törvényeknek, melyek az embereknek egymás iránti magaviseletét, szabályozzák, számtalan polgári és fényit«! birői eljárást következő tettek merülnek fel, és ezeknek száma az emberek szaporodásának arányában napról napra növekszik.

Más oldalról pedig azt tapasztaljuk, hogy az embereknek egymás iránti kölcsönös magukviselését szabályzó törvények maguk is folytonosan változnak. Mi lehet immár a törvények változásának oka? — bizonyára csak az, mert az ezen törvényekben megállandósított, kölcsönös viszonyai az embereknek nem látszanak többé helyeseknek.

Felderül tehát, hogy azon viszony, mely az embereknek egymás iránti magaviselését szabályozza, folytonos változásnak van alárendelve, mely változásban éppen az emberi viszonyoknak fejlődése mutatkozik, ha t. i. a változás jobbra történik, pusztulása pedig és hanyatlása, ha a változás rosszabbra történik.

Ha pedig okát kutatjuk e változásoknak, akkor azt nem egyébben találjuk fel, mint az emberek anyagi és szellemi, vagyis érzelmi és értelmi állapotaik változásában.

Fentebb kimutattuk, hogy a pusztá érzelmiség körében élő embereket erőszak és szoktatás képes békés együttlétben tartani; az értelmiség fokán állókat már az okosság és következetesség tekintélye is képes kormányozni. Eddig tehát, az embereknek egymás közti viszonyában a jobbra való változás abban mutatkozhat, hogy az érzelmi emberből értelmi ember fejlődén, vagyis az érzelmi életköréből az ember az értelein életkörébe felemelkedén, szükséges, hogy az egymás iránti viszonyaira vonatkozó törvény is az erőszak és szoktatás helyett az okosság és következetesség elveiből merítse szabványait. És ez tetteleg ekként történt. Valamennyi nemzeteknek polgári és büntető, magán és köztörvényeiben

észlelhető, hogy azoknak alapelvei az erőszak és szoktatás helyett az okosságot és következetességet vették kiindulási pontokul.

A művelt világ népeinek törvényhozása nagyjában e pontján áll a fejlődésnek. De megállapodás itt sincs, sőt a változások gyakoribbak és sebesebbek ina, mint azelőtt, és nem láthatni, sőt nem is sejthetni megállapodásukat. Ha pedig való ezen utóbbi áíltítás, akkor egy fontos következtetés vonandó le belőle, és ez az, hogy az értelmiség e g y m a g a n e m e l e g e n d ő a z e m b e r e k e g y m á s h o z i v i s z o n y á n a k s z a b á l y o z á s á r a t ö r v é n y t a l k o t n i . És ez kutatásunknak legfontosabb eredménye.

És valóban ott, hol az észleletnek tárgya természeténél fogva örökké változó és soha egyenlő állapotot nem mutat: az értelem nem képes ezen folyton változó tárgynak élettörvényét bizonyos állandó szabályok tételei alá sorozni.

E tárgy az ember, ki folyton fejlődik, és kifejlődve szabad akarattal bír; az értelem csakis az ok és okozat közötti viszonynak szükségszerű kényszerét deríti fel; az akarat, mely természeténél fogva szabad, nem az értelem, hanem csak az erkölcsiség kormányát fogadhatja c l ; ha tehát létezhet törvény, mely a szabad embereknek egymáshoz i viszonyát czélszerűen szabályozni hivatva van, úgy e törvény egyedül az erkölcsiség alapjánól merítheti szabványait.

Az értelmi életnek emelése tehát csak az erkölcsiség által eszközölhető, valamint az érzelmi életé az értelmiség által; az erkölcsiség tehát az

értelmiségnek módszere, valamint az értelemiség az érzelmisség. Az erkölcsiség az embereknek egy más küzügy és egy máséhozi viszonyából meríti úgy eszméjét mint a l a p j á t; ha csak egy ember léteznék a földön, az erkölcsiségnek eszméje sem szülemlenék meg, mert nem volna tárgya. Az erkölcsiség azon szabványok összegének rendszere, melyek az embereknek egymásliozsi viszonyát rendezik.

Az embernek viszonya az érzelmisség életkörében a szükségletek által előidézett függés; az értelmiség életkörében az ok és okozat közötti viszonynak kérelletlensége következtében a kéntelenség; más embertársához! viszonya pedig szabadság; az erkölcsiség tehát nem az embernek érzelmisségére, sem értelmiségére vonatkozik, hanem szabadságáfa, vagyis ha azon emberi erőt tekintjük, mely a szabadságnak kufforrása, úgy az erkölcsiség az emberi akaratra vonatkozik. Az erkölcsiség feladata tehát az emberi akaratnak nemesítése. Es miután az emberi akarat alapítja és idomítja az embereknek egymáséhozi viszonyait: az embereknek egymásliozsi viszonyait nemesíteni éppen annyit tesz, mint akaratukat nemesíteni, és megfordítva, akaratuk nemesedése által viszonyuk is nemesedik. Az ember és ember között létező viszonynak jellegét azon lelküllet képezi, mellyel egymás iránt viseltetnek, tehát az érzelmisség alapjáról szeretet vagy gyűlölet.; az értelmiség alapjáról tudomány vagy tudatlanság; ha tehát szeretjük embertársunkat, és egy kiművelt értelem tudományával eszközöljük boldogságát: akkor azzal az emberi tökélynek

viszonyában álltunk; ha gyűlöljük őt, és a ravaszság fegyvereivel ártani törekszünk neki: akkor a tökéletlenség viszonyában vagyunk véle; az első a jószág viszonya, a másik a gonoszságé. Jószág és gonoszság tehát az erkölcsi életkörnek két ellentéte, mint szeretet és gyűlölet az érzelmi, tudomány és tudatlanság az értelmi életkoré. Szeretet, tudomány és jószág, az emberi tökélynek három alkatrésze, mint gyűlölet, tudatlanság és gonoszság a tökéletlenségé. Szeretet, tudomány és jószág gyakorlatában áll az erkölcsiség; ezen erkölcsiség utáni törekvésben áll az akarat nemessége.

Világos immár a fentebbiek szerint, hogy az érzelmet közvetlenül az értelem emelheti és tarthatja fen azon magaslaton, melyen az mint tiszta szeretet eszköze lehet az ember boldogságának; nem különben, hogy az értelmet a jószág, t. i. az akaratnak jósága emeli azon magaslatra, melyen mint bölcsesség csalt használni tud az embernek, de ártani nem; világos végre, hogy az erkölcsiség az emberi fejlődésnek legmagasabb foka, a legfelső életkör, melyben az érzelem ereje mint szeretet, az értelemé mint tudomány egyesülnek éppen azon célra, hogy az embernek akaratát, és a mi ezen akaratnak egyedüli tárgya, az embernek egymáshoz viszonyát folytonosan tökéletesítsék, memessítsék.

A kultúrának mint fejlődésnek két oldalát tüntetjük ki eddig, u. m. terjedését és emelkedését; hátra van még tömörülése, mely szinte egyik fontos oldala, A kultúra terjed, ha az őt képviselő egyé-

nek száma mindinkább szaporodik; a kultúra emelkedik, ha az öt képviselő egyének mindinkább nemesednek; a kultúra tömörül, ha az öt képviselő egyének mindinkább egyesülnek közös céloknak megvalósítására. Ily tömörülés nélkül a kultúrának minden és összes elemei csak egyes szikrák maradnának világitás és melegítés nélkül; csak a tömörülés eszközli azt, hogy e szikrák lángra lobbanva, világot és meleget terjesszenek maguk körül; csak az egyesülés emeli fel a kultúra elemeit oly erkölcsi lényé, mely létele által megvalósítja, fentartja, éleszti magát a kultúrát; mely létele által fentartja az emberekben a hitet és meggyőződést az erkölcsiség valósága iránt; mely létele által meggyőzi az embert, hogy vannak erkölcsi lények, tehát az állatiságánál magasabb rendelt itéssel bíró teremtések, és hogy e teremtések magának az embernek alkotásai, ki embertársával szövetkezik, egy magasabb erkölcsi célnak megvalósítására.

A kultúrának ilyenmű tömörülése a család, a nemzetiség, az állam, annyiból, a mennyiben öntudatosan egyesül erkölcsi célra; a mennyiben pedig csak a természeti ösztönszerűség, véletlen, vagy külső kényszer hozza létre a családot, nemzetet, vagy államot, és erkölcsi kötelem öntudatával és teljesítésének akaratával nem bír, annyiból nem kultur-állam, nem kultur-nemzet, nem kultur-család, hanem természeti állapotban létező, vad, félvad, barbar sat. Ezért nevezettek helyesen erkölcsi testületeknek azon egyesületek, melyek valóban erkölcsi, mert nemesítésre irányzott célokra alkottattak; és ezért nem

neveztetnek a pusztán haszonkeresetre alakuló testületek erkölcsieknek.

A tömörülés a kultúrának lényeges megkívántósága, tehát erkölcsi kötelessége az embernek; ki a kultúrát akarja, annak akarni kell, hogy a kultúra elemei, az emberek egyesüljenek, minél magasabb erkölcsi czélokra, minél nagyobb terjedelemben, és minél szorosabb kapocsban. A család annál tökélyesb, minél szorosabb összetartása; így minden egyesület, így az állam is. Legtökélyesb kultur-állam az lcend, melyben szeretet, bölcsesség és erkölcsiség azon ezélra szövetkezendnek, luogy az állampolgárokat minél nemesebb viszonyban, minél szorosabb egyesülésbe hozzák.

Ez volna feladata a kultúr-államnak, vagyis magának az államnak, mely a kultúrának él; vagy magának a kultúrának, mely egy államot vezetni hivatva lehet. Kultúra és állam tehát a fejlődés mai állapotában oly közel álló dolgok, hogy egyiket a másik nélkül teljesen felérteni és sikerrel kezelni nem lehet; nem lehet tehát ma már kultúrát, művelődést előmozdítani, az állami élet előmozdítása nélkül, valamint nem lehet államot, népet boldogítani, a kultúra előmozdítása nélkül. E ponton függ egyben kultúra és állam.

XVII.

A reform fogalma.

Reform, átalakítás, átformálás általánosságban változást jelent, de egymagában véve határozatlan értelmű kifejezés, míg tárgya, célja és iránya szabatosan megállapítva nincs. Ha helytelenül van választva tárgya, célja és iránya, annak ellenkezőjébe csap át, mi általa szándékoltatott. De nem csak tárgya, célja és iránya, hanem a módor tekintetéből is figyelembe veendő, mert az elhibázott módor szinte ellenkező eredményt szülhet azzal, mi általa elérteni céloztatott. A mennyiben a reform csakis változtatást jelentene, általánosságban az eredményre nézve összevágna a revolúcióval, a forradalommal, és úgy látszik, mintha csak annyiban különböznék tőle, a mennyiben a forradalom erőszakos változás, a reform pedig békés változás. De ezzel még nincs szabatosítva a kettő közötti különbség. Lehet rohamos reform, melynek modora oly közel hozza a reformot a forradalomhoz, hogy nem hiányzik egyéb az e mellett állásnál belőle. Erőszakra ugyanis csak ott van szükség, hol a célbavett változtatás ellentállással gátoltatik; az ellentállás azonban nem a változtatótól

függ, hanem attól, kire a változás eredményét átvinni akarjuk; ha tehát jó cselekvény a reform, akkor azt létesíteni kell daczára az ellenzésnek, és azon erőszak, melylyel a reform keresztülvitetik, egymagában a reformot nem teszi forradalommá. Ha az Észak-amerikai egyesült államok kormánya a rabszolgaság megszüntetését az ellenálló déli államok rabszolgatulajdonosai irányában erőszakkal viszi keresztül, még ez által nem eszközöl forradalmat; mert az államhatalom hivatása elrendelni, az állampolgároké pedig az államhatalomnak engedelmeskedni. Az erőszak tehát, mely ezen esetben a reform cselekvényével együtt járt, nem képezte azon lényeges különbséget, mely a reform és forradalom között létezik.

Lehet tehát éppen úgy erőszakos reform, mint békés forradalom, az első azon esetben, ha van ellentállás, a második pedig az esetben, ha nincs ellentállás.

Az alkotmányokról szóló fejezetben kifejtettük, hogy az állam népségének fejlődési állapotától függ, minő állami rendszere, vagyis kormányformája legyen. Fejletlen nép nem képes önmagát kormányozni; ha tehát önkormányzati rendszer alkalmazatnék nála, képesség hiánya miatt az állam bomlásnak indulna, és vissza esnék azabszolút hatalom rendszerébe. A forradalom fogalma tehát abban van, hogy az által a népnek fejlődési állapotát túlhaladó államrendszer hoz a tik be, — akar békés, akar erőszakos módon.

Látszik ebből hogy mind a reform, mind a forradalom fogalma két dologra vonatkozik, u. m.

a népnek fejlődési állapotára és az állami rendszerre, vagyis a kormányformára.

Lényeges jellege a forradalomnak, hogy helytelen, téves cselekvény; a reform lényeges jellegének kell lenni, hogy helyes cselekvény legyen; közös jelentőség mindkettőben a változtatás; reform tehát helyes változtatás; helytelen változtatás a forradalom, felforgatás a szónak szoros értelmében, t. i. felforgatása a helyes viszonynak a nép fejlődési állapota és államrendszere között.

A cselekvény helyessége vagy helytelensége abban áll, hogy a nép fejlődési állapotának megfelel, vagy nem felel meg az államrendszer. Fejlődési állapot és államrendszer, vagyis műveltség és kormányforma, vagy végre, mint a megelőző fejezetben állítottuk, cultura és állam azon elválaszthatlan két dolog, melyre a reformnak egyenlő mértékben vonatkozni kell, azon célból, hogy e két oldalát a» állami létnek összhangzásba hozza. Íme, tárgya és célja a reformnak. A mely reform tehát egyedül a kormányformára vonatkoznék, mint azon egyedüli tárgyra, melynek gondozása tartozik kizárólag feladata körébe, éppen oly hiányos egyoldalú lenne, és ezért helytelen, mint az, mely egyedül és kizárólag a belállapotokra, a társadalom gondozására szorítkoznék. A helyes reform az, mely folytonos figyelemben tartja a nép fejlődésének állapotát, hogy az annak megfelelő kormányformát, államrendszert, megállapíthassa. Ha e két feladatot megoldotta, elérte célját, mert létrehozta azon összhangzást az ország népének fejlődési állapota és annak alkotmánya között, mely mellett további fejlő-

dését minden súrlódás és akadály nélkül békében folytathatja.

Azon ellentétek, melyeket e feladatának munkálataiban találni fog, azon elmaradásban és megelőzésben állanak, mely az állami létnek fentebb érintett két oldalán gondolhatók; vagy li át ram arad t az államrendszer a népnek fejlődési állapotához hasonlítva — vagy megelőzte az államrendszer átalakulása a nép fejlődési állapotának átalakulását. És itt merül fel a reform munkálatának modora. Nevezzük immár az alantibb műveltségít népet, valamint az absolutismushoz közelebb álló államrendszert, vagy kormány főr mát, vagy alkotmányt fejletlennek — a magasabb műveltségű népet pedig, valamint a teljes önkormányzathoz közelebb álló alkotmányt, kifejlődöttnek — és ekkor a helyzet e kettő lehet: vagy egy fejletlen nép kifejlődött alkotmánynyal bír, vagy egy kifejlődött nép fejletlen alkotmánynyal bír. Mind a két állapot természetellenes, helytelen, és ha segítve nem leend rajtuk, az utolsó esetben forradalom, az elsőben ellenforradalom szokott bekövetkezni. A segílyt a reform van hivatva létesíteni. De minő modorban?

Azon bajon, ha egy kifejlődött népnek alkotmánya fejletlen, kezdetleges, közel áll az absolutismushoz, könnyű segíteni; mert a hatalom bírlalójánál rendesen fel tehetni azon szellemi és erkölcsi képességet, mely a helyzet minőségét belátva, a kéntelenségnek engedni elég okos, egy forradalmat elhárítani akarni elég jó szándékkal bír. Tehát az alkotmányt az absolutismus rendszeréből az önkormányzat rendszerébe átváltoz-

tatni — ez az egyedül helyes reform cselekvény és létesítési modor.

De tegyük fel a másik esetet, melyben egy fejletlen nép kifejlődött alkotmányval bír — mi itt a teendő? siettetni a nép állapotának fejlődését? — de ehhez nemzedékek időtartama kell; elvenni az alkotmányt és absolutismust behozni? — de ez ismét maga az ellenforradalom lenne.

Ita egy fejletlen nép fejlődött alkotmányval bír, vagyis, egy önkormányzásra képtelen nép önkormányzati alkotmányval, és a helyzet olyan, hogy addig is a míg egy önkormányzásra képes nemzedék növekednék, közel álló oly válság, fenyegetné akár a kül, akár a belállapotokat, mely magát, az államnak létét veszélyeztetné: akkor nem csak szabad és tanácsos, de szükséges, mert az államnak önfentartási köteleméből folyó következmény az önkormányzat alkotmányát, legalább is a veszély tartamára, egy szorosabban összpontosító erélyes kormányzati rendszerrel felváltani — mit, a legterjedtebb önkormányzattal bíró államok és köztársaságok is ismételve megtettek. A dictatura ily helyzeteknek köszönte eredetét.

Ha ily válságok sem belülről sem kívülről nem fenyegetnek, és a népnek nyugodtabb véralkanta, ta pasztáit rendszeretete, és békés szokása mellett, az önkormányzati alkotmányval a belfej lődésnek gyors haladása bizton várható, és kiszámítható volna: akkor az önkormányzati alkotmánynak fentartása már azon okból is kívánatos lenne, mert kétségen kívül legjobb és leggyakorlatibb iskolája az önkormányzati képesítésnek.

De ki vállal kezességet, arra nézve, hogy olyan külső veszély nem érendi az államot, mely váratlanul és sejtetlenül lepi meg? — és ki kezeskedik az iránt, hogy belbajok is ne öltsenek magukra oly mérvet vagy jelleget, a melynek pusztítását csak oly érd képes meggátolni, mely az önkormányzati államrendszerben divatozó felelős kormánynak hatáskörén kéntelen tulajdonság? — ily helyzetek azok, melyekben a felizgatott néphangulat rendesen nem a nyugodt megfontolás, és álhatatos türelem és lelkiezőt igénylő kitartásnak tanácsát és útját szokta követni, hanem az indulatét, a szenvedélyét és a túlhajtását. Mihelyt pedig egy népnek hangulata fel van izgatva, ha sorsának intézése önmagától függ, annak vezetése alá adja magát, ki legjobban hízelg szenvedélyének; és alig volt még egy népnek ily felizgatott állapota, melyben nem találkozott, volna oly népvezér, ki midőn élére áll a szenvedélytől elragadott népnek, egyúttal hatalmának fenntartása végett kéntelen ápolni és éleszteni azon szenvedélyes állapotot, melynek hatalmát köszöni, de egyúttal saját magát is neki alárendelni és annak szolgálni. Ily állapot mindig és mindenütt az absolut hatalmat idézte vissza, és visszaidézendi valahányszor ismétlődik. Elháríthatlan sorsa, mert természetéből folyó törvénye ez az állami életnek, mely egység nélkül nem képlete és rendszere az életnek, hanem chaosz, tömkelege az elemeknek, mely minél tovább tartott, annál nagyobb hajlamot és vágyat ébreszt az elemekben rendszerré, léletté, tehát közvetlenül egységgé válni legyen ezen egységnek alakja dictatura, vagy absolutismus vagy zsarnokság.

Több európai államoknak forradalmi oly közel esnek időszerűit a még élő nemzedékhez, hogy személyes tapasztalatokból ismerheti azoknak fejleményét. Ennek részleteiben pedig legismertebb lehet azon tény, hogy nem volt még forradalom, melyet egymaga a nép, különváltan törvényhozásától fogatosított volna — hanem vezetői a törvényhozás tagjaiból váltak ki; sőt néha az utóbbiak tömegesen is a forradalom zászlaja alá sorakoztak. Ezen tüneménynek két oka lehet csak: vagy osztják maguk a törvényhozók is a felindult népnek szenvedélyét, vagy véle sodortatnak akaratlanul: gyakoribb az utolsó eset, mert, legnehezebb a felhevült népnek indulatával dacolni, főleg annak, ki állását ugyanazon nép bizalmának köszöni, s kitől a nép azon pillanattól fogva, melyben nem képes többé azt vezetni, megvárja, hogy őtet kövesse. Ha tehát a nép bizalmából létező törvényhozó maga is kéntelen a népszenvedély áramlatát követni, avagy önként vezetőjévé vállalik, hol van még mentség a forradalom örvényének veszélyétől?

A törvényhozási felsőházban.

A reformnak feladatában első sorban megoldandó a törvényhozási felsőháznak kérdése; mert a tényleges fejlődés folyamában egy felsőház minden eddigi elmélet. szerint is a törvényhozó testületnek kiegészítő része gyanánt tekintetett és alkalmaztatott. Tagadhatlan, hogy éppen azon okból, mert állami válságok eseteiben a felsőházak nem voltak képesek a forradalom fejlődését. sem elhárítani, sem megakadályozni, a közvélemény mind a gyakorlati életben, mind az elmélet terén is, elfordult tőlük, és jogosultságuk iránt ma keve-

sebb hitet táplál az európai fejlődés szelleme, mint bármikor is ezelőtt. E hit megfogyatkozásának két oka van, az első az, hogy túlszárnyalta sokszor az alsóházak szelleme a felsőházat emelkedésben, mely hiány azonban nem az intézményt ér i n ti, hanem annak képviselőit, kikben hiányzott az emelkedettség akár szellemi, akár erkölcsi tekintetben. Ily okból az intézményt magát megszüntetni éppen oly elhibázott lépés lenne, mint a királyságot megszüntetni akarni, egy vagy más szem édesítőjének gyarlósága miatt; A másik az, hogy nem helyes okból, és ezért nem helyes alapra lett fektetve maga a felsőházi institúció. Legelterjedtebb felfogása létokának az, mintha csak arra szolgálhatna, hogy mérséklő hatást gyakoroljon; miután pedig erre legalkalmasabbaknak látszottak azon elemei az államnak, melyeknek anyagi létfeltételei több ivadékra biztosítva vannak: innen a felsőházi elemeknek minősítésének főleg a hosszú tartamra biztosított nagy — vagyon tekintetett legáltalánosabban. Napjainknak kitűnőbb államtani nevezetességei még ma is ezen alapot tartják a legbiztosabbnak, és a francia felsőházaknak hatástalanságát, szemben a gyakori forradalmakkal, a felsőházi tagoknál észlelt nagy vagyonhiánynak tulajdonítják.

De tévesen, Egy felsőház létezésének jogosultságát sem a merő elméletből, sem a merő gyakorlatból, vagyis, a mi egyre megy, a létező helyzetnek viszonyaiból következtetni nem lehet. Az elméletből nem, mert az államiságról szóló fejezetben kiderítettük, hogy minden polgárnak egyenlő befolyással kellene bírni az államakarat alkotásába; e szabálylyal

pedig ellenkezik egy felsőház, melynek tagjai más módon jutnak székeikhez, mint választás által. A gyakorlatból szinte nem; mert abból, hogy léteznek családok, melyeknek anyagi függetlensége ivadékokra biztosítva van, még nem következik, hogy értelmi és erkölcsi függetlenségük is biztosítva lenne. A lehetőség kétségtelenül meg van, sőt, a valószínűség is megengedhető; de szintúgy megengedhető sőt megengedendő az is, hogy nagy vagyonnélküli, sőt általában vagyonnélküli egyének is bírhatnak mind az értelmi, mind az erkölcsi függetlenségnek, sőt emelkedettségnek elég magas fokával.

A felsőháznak létoka a kultúrának, a fejlődésnek érdekében rejlik főleg, és abból mérítheti legfőbb igazolását, A mely állam népségének egy része még fejletlen állapotban van, azon államban szükséges a felsőház; minél nagyobb a fejletlen népség száma, annál szükségesebb a felsőház; megszűnik szüksége azon időben, midőn általánossá lett a népnek fejlődöttsége.

Tagadhatlan ugyanis, hogy egy fejletlen állapotú népréteg képviselőjének választásánál sem a törvényhozási feladatnak felértéséből, sem képviselője erkölcsi emelkedettségének méltánylásából nem cselekszik, — hiszen ezekre állapotának fejletlensége miatt nem képes; tehát csak merő hajlandóságból, rokonszenvből, előnyök reményéből, szóval az érzelmiségnek alapjáról; a képviselői választásokra a jelöltnél sem értelmi sem erkölcsi minősítvények, mint nélkülözhetlen kellékek, a szabedelvű alkotmányokban felállítva nem lévén., a fejletlen nép saját maga köréből is

választhatja képviselőjét. Tegyük fel immár, hogy egy nagyobb részben fejletlen államnép saját köréből választaná képviselőinek nagy többségét, — és világos, hogy az ily többségből álló törvényhozás, mint alsóház, működése eredményének tekintetéből is csak az éisz elm is ég alapján álland, azaz cselekményének rugói rokonszenv, ellenszenv, haszonlesés és kárkerülés leend; az értelem és erkölcsiség emelkedő iránya hiányozni fog működésében. De az államiság követelménye meg lehet nála, mert a népnek akaratát híven tükrözi vissza törvényhozása — tehát elméletileg feddhetlen viszonyban van nép és törvényhozás. Nagy vagyon is képződhetik mellette, és teljesen lehető, hogy ennek ivadékokra ellátott birtoklói szinte helyesnek találандják a jelzett állapotot. Tehát, elmélet és gya korlat megfér véle.

De van egy más dolog, mely nem fér meg ily állapotra, és ez a kultúrának, a fejlődésnek érdeke.

Az államiságról szólló fejezetben kiderült, hogy az államiság fogalma létesülhet egy telyesen fejletlen műveltségű államnépnél is; lehetnek nomád népek, melyeknek akarategysége könnyen létrejöhet azon kevés cselekvényéknél, melyeket közös elhatározásból tesznek, mint p. o. maga a vándorlás cselekvénye egy kihasznált területről egy jobb területre. Ellenben lehetnek művelt államok, melyeknek cselekvényei az államszerűség minősítésével éppen nem bírnak, milyenek például az egyiptomi vagy indiai kasztállamok voltak. De azért tisztán emberiségi szempontból tekintve, mégis többre kell becsülnünk az ős Egyptom kultúráját, a

Seithaknak democratiájánál vagy köztársaságánál. Az emberiség fogalmának szempontjából tehát, magasabban áll a kultúra érdeke az államrendszer, az alkotmány árdekéánál, és ha a k u l t ú r á n a k lehet s z o l g á l a t o t t e n n i, a z t a z á l l a m s z e r ű s é g n e k, a z alkotmány merő alakiségének r o v á s á r a tenni nem csak szabad, de kell.

Nem is tarthatni ilyenmű kivételes cselekványek ártalmas voltától; a kultúra maga az állam népságát mindig emeli, és mihelyt, ezt teszi, meg szerzi neki azon képesítést, mely azután az alkotmánynak tökéletesítését önként, fogja maga után vonni. Ebben fekszik igazolása a törvényhozási felsőháznak a kultúra szempontjából, és ez az egyedüli igazolás, mely ellen maga az alkotmánytan elmélete sem tehet kifogást.

Igaz, hogy a felsőházi institutiónak ezen fogalma egy feltevésen a l a p s z i k, s ez az, hogy a felsőháznak elemei nem oly egyenetlen fokú fejlődési állapotokat fognak felmutatni, mint azon alsóház, melynek tagjait a nép különböző rétegei saját tökéletlen fejlődési állapotához közelebb álló egyénekből választhatja — és e feltevésnek elengedhetlenségét fentartanunk, sőt követelnünk kell. Az, hogy egy felsőháznak tagjai, habár az államélet különböző foglalkozásai szerint különböző irányú szellemi fejlődéssel bírnak is, az erkölcsi fejlődésnek azon magaslatán álljanak, mely nem csak az egyéni, de az állami és emberiségi fejlődésnek, a teljes értelemben vett emberi műveletségnek, a valódi kultúrának érdekeit ismerjék, felkarolják, és érette cselekedni

képesek legyenek — egyedüli feltétele a felsőházak lételemek, e nélkül nincs létjuk.

Hogy ez eléssék, el kell térnünk alkatrészei összeállításánál az eddigi gyakorlattól és szokásoktól; és habár ezen eltérést a létező államrendszerekben divatozó nézetek mint feltűnő, talán elűtő irányt első pillanatra eléggé méltányolni nem fognák is: ezen eshetőségnek nem szabad megakadályozni azt, hogy megfontolás tárgyává tétessék egy oly módozata a felsőházak összeállításának, mely a mint egyedül igazolható a kultúra szempontjából, úgy egyedül is képes annak legfontosabb szolgálatot tenni az állami életnek fejlesztésében.*)

*) E szempontból tárgyalta szerző e kérdést egy korábbi füzetben, melynek címe „Parlamenti felsőház“ vagyis kiderítése szükségének sat. Pesten, Rosenberg testvéreknél 1870

XVIII.

Köztársaság.

A valódi hazafiságnak eszménye, de csakis eszménye, melyet mélyebben érez a szív, mint felfogva és tisztába állíthatna az értelem; melynek fogalmát a benne rejlő, és belőle kibontakozó ellentéteknek kiegyeztetésével egy teljes összhangzású valóvá még nem alkotta meg a gondolat, és melynek fogalomszerű létezése a világnak mai fejlődöttségi állapota mellett lehetetlen.

Eredete rendesen viszhatás volt az őt megelőző kaszt- vagy rendi-alkotmányok ellen, melyeknek túlkapásai ébresztették fel a már fejlődöttebb polgárokban az uralkodó viszonyok helytelenségének érzetét, sejtelmét, vagy belátását. A mint e belátás a fejlődés haladtával mindinkább tisztulni fog, annál gazdagabb tartalom fejlődik ki a köztársaság fogalmából, mely napjainkban csaknem minden népnél, sőt ugyanazon állami népnek külön fejlődési fokon álló osztályainál is más és más szempontra állítja az egyes polgárokat.

Korszerű dolog valóban, e fogalommal tisztába jönni ma, midőn az alkotmányos királysági

államrendszeren kívül még csak a köztársasági államrendszer látszik hasonló, sőt némelyek szerén, még több jogosultsággal bírni; kétszeresen korszerű akkor, midőn mint Angol, Francia és Spanyol országban mutatkozott, az alkotmányos királysági államrendszernek rendesen közvetlen utóda a köztársaság.

Eredeti sajátága hazai nyelvünknek, hogy e szó köztársaság gazdagabb tartalmú kifejezése a tárgynak, mint az ódon kornak nyelveiben használt szavak voltak. A *respublica*, melynek hason értelmű saját nevét az angol, francia, spanyol, olasz és német nyelv, tehát a nyugoti műveltséget képviselő nemzetek egyikének nyelve sem bírja, közügyet jelent, nem pedig köztársaságot; nálunk azonban a közügynek teljesen más lévén értelme, azon gondolatot, melyet a római *respublica* fejezett ki, leghelyesebben továbbra is a köztársaság szóval nevezhetjük meg annál is inkább, mert gazdagabb jelentősége világosabb taglatra adand alkalmat.

Valamint a *respublica*, a közügy, úgy a köztársaság két jelentőséget tartalmazó összetett szó, melynek egyik fele közösséget, másika társaságot jelent; ha tehát egy állam népségét tényleges összes állapotában társaságnak nevezzük, akkor köztársaság olyan államszerkezet, melynek összes állapotához mindenkinek egyenlő köze van, és ezen utóbbi meghatározásban van a gondolatnak, az eszmének lényege és főszülya; azaz nem törődik a köztársasági államrendszer azzal, minők a társaságnak belső állapotai — hanem csak azzal, hogy azokhoz min-

denkinek egyenlő köze legyen, vagyis egyenlő befolyása, egyenlő joga a befolyásra.

Ha immár a köztársasági államrendszernek ilyenmű felfogását összehasonlítjuk az „államiság fogalmáról“ szóló előző fejezet tartalmával, azonnal feltűnend, hogy az imént meghatározott fogalma a köztársaságnak tartalmára nézve teljesen egybevág az államiság fogalmával.

A köztársaság tehát, mint államrendszer az állami élet törvényének sejtelméből fakadt eszme, és éppen abból, hogy e sejtelem az állami élet törvényéhez oly közel áll, mint a gondolat a fogalomhoz, mely csak egy magasabb átvilágulása, egy egészébe egyesülése a gondolatnak — azt kell következtetni, hogy eredetét nem az elnyomott, és éppen ezért fejlődésében elhanyagolt néposztály fiainak szelleméből vette, hanem olyan egyéniségekből, melyekben a közügynek legforróbb szeretete mellett meg volt a legnagyobb áldozatkészségnek lángoló érzete, tehát nemcsak önzetlen hűzafiság, hanem a szellemi emelkedettségnek azon kitűnő foka, melyben a nagy hazafiak egyedül képesek megállhatni. Aristogiton, és Harmodius, Bratus és Cassius nem az alsó néposztálynak fiai voltak.

És mivel a köztársasági államrendszernek vértanúi rendszeren a hazafiúi erényességnek tetemes magaslatán állottak: mi sem természetesebb a közönséges gondolatjárás szerint, mint az, hogy azon eszme, azon eszmény melyért az országoknak legerényesebb polgárai készségesen fogadták el a vértanúság pályáját, okvetlenül varázsszerű vonzerővel, tehát a feltétlen érvényességnek egy nemével kell hogy bírjon. Ekként

ragadja magával a köztársasági eszmény a tiszta önzetlen kebleket, annál biztosabban, minél inkább kizáró uralma alatt vannak a honszeretet érzelmének. Azon körülmény, hogy a köztársaság vértanúi méltatlan sorsban részesülnek elleneik részéről, ismét csak érzelmükhöz szól, és eltekintve azon egy sejtelemtől, hogy nem lehet rász, erkölcstelen azon államrendszer, mely a közügyek tekintetében minden polgárnak megadja a jogosultságát hazája javának szolgálhatni, azt eszközölhetni, — a köztársasági államrendszer mérőben a szívnek eszményétől megindult nemes akaratnak alkotása, mely nem tűri, nem engedheti, méltányosnak nem találhatja azt, hogy kizárassék valaki azon államtársaság ügyeibe való befolyásból, mely valóban köztársaság.

Látszik tehát, hogy a köztársaság eszménye a nemesebb szívekben fakadó viszhatás azon államrendszerek ellen, melyekben az államtársaságnak ügyeit egyesek, mint zsarnokok, vagy többen mint kasztok, rendek, olygarchiák stb. kezelték a közjónak érdeke ellen, és saját önzésük, kénykedésük által a nemesebb emberi szívnek érzését felháborították.

És miután a nemes szívben csak nemes érzelem honol, a köztársasági államrendszernek híve azon feltevésből indul ki, hogy mindenki kívánja befolyását érvényesíteni a közjóra, és hogy e befolyás jó leend. Oly természetes e két feltevés, hogy azok nélkül a köztársaság eszméje egész jelentőségét elveszítné. De az eszmének életrevalósága is éppen abban találja próbakövét, hogy e két feltevés valóságnak bizonyuljon be; a felállított köztársasági államrendszernek

feltétlen jogosultsága tehát az által bizonyulna be, ha léteznék minden polgárban kívánság a közügyét szolgálni — és hogy e létező kívánság jó eredményt mutatna.

A köztársasági államrendszer megadhatja a jogosultságot mindenkinek arra, hogy a közügyekbe befolyhasson, hogy köze lehessen hozzájuk; de az v jognak megfelelő kötelmek rendszerét fel nem állította, azon okkól, mert lehetőségét fel nem találta; a köztársasági erény a hazaszeretet érzetének folyománya, érzelem pedig a szívnek dolga, melynek parancsolni nem lehet. A hazaszeretet érzelmét nemes példákkal feléleszteni és gerjeszteni lehet, de parancsokkal nem lehet. Tehát lehet biztosítani befolyását a közügyre a hazafiúi szolgálatvágynak — de e vágynak meglétét biztosítani nem lehet, és így a fentebbi feltevések elseje nem minden polgárnál valóság.

A mi a második feltevést illeti, az még ritkább esetben valóság. Jó ugyanis a polgárnak befolyása a közügyre csak azon három feltétel alatt lehet, ha a befolyással bíró egyén szereti hazáját, ha é r t ügyeinek kezeléséhez és ha a közügy javára kívántató áldozatra kész; tehát az érzelmenek szeretetté, az értelemnek tudománnyá, az akaratnak áldozatkésszéggé kell fejlődni, felnemesedni, ha azt akarjuk, hogy azon befolyás, melyet a polgár a közügyre gyakorol, jó eredményt mutasson fel. E bárom feltétel azonban nem egyéb, mint az egyénnek érzelmi, értelmi, és erkölcsi fejlettsége, mely fejlettségnek, tekintve a köztársasági államrendszer eszméjét, minden polgárnál meg kellene lenni; ez pedig ismét nem egyéb, min-

az érzelmi, értelmi és erkölcsi fejlődésnek terjedtsége, emelkedettsége és tömörülése az állami egyesülésben. A „Cultura módszeréről“ szóló fejezetben kiderítettük, hogy e három dolog u. m. a fejlődésnek terjedése emelkedése és tömörülése az emberiségnek végczélja; ha tehát a köztársaság eszméje megvalósulásához olyan dolgot kíván, ini az összes emberiségnek végeztelja, akkor el kell feltétlenül ismernünk, hogy r.z a legmagasztosabb dolgot kíváltja; de ha e magasztos dolog egy részről a köztársasági államrendszernek l é t f e l t é t e l e, más részről pedig csakis a legmagasb emberi műveltségnek c r e d m é n y e: akkor kézzelfogható folyomány, hogy a legmagasb emberi műveltség egyik létfeltétele a köztársasági államrendszernek.

A „fejlődési“ életkörükről szóló fejezetben kiderítettük, hogy egy fejletlen népet erőszak és szoktatás, vagyis hatalom és tekintély képes az állami egyiittlétben békében tartani; tehát fejletlen népnek a köztársasági államrendszer nem lehet sajátja; tehát a köztársasági államrendszer fogalomszerűen feltétlenül jó lehet, és mégis lehet egyúttal csakis feltételesen jó, ha t. i. azt viszonyba hozzuk az állami népnek fejlődési állapotával. Ezt pedig az „alkotmányokról“ szóló fejezetnek tartalma szerént okvetlenül kell, mert minden fejlődési állapotnak megvan saját államrendszere, vagyis alkotmánya; ha tehát egy állam népségének fejlődése sem terjedés, sem emelkedés szempontjából a tökélynek, az erkölcsiségnek fokát el nem érte: akkor azon állam népsége a köztársasági államrendszert el

nem bírja, mert sem nem érti, sem nem szereti, sem az általa igényelt áldozatokat neki nem szenteli.

Az, amiben az eddig létezett köztársasági államrendszerek gyarlósága kiderült, vagy hiánya az egységnek, vagy az állami akarat és cselekvés személyesítőji közötti összehangzásnak, vagy végre mind a három állami élet nyilatkozat u. m. állami egység, akarat és cselekvés közötti összefüggésnek és összehangzásnak hiánya, vagy megzavarodása.

A mint az egyik, vagy másik eset áll be, beköszönt a bomlásnak korszaka, mely a köztársaságokban két alakban történik t. i. ellen forradalom és polgárháború által.

A forradalomnak fogalmát már korábban érintettük a „Reform“ fogalmáról szóló fejezetben; aszerint a forradalom lényege abban áll, ha az állami népre fejlődési fokának meg nem felelő alkotmány alkalmaztatik egy államban — és ez által a népnek fejlődési foka és az alkotmány között szükségképpen létező viszonyossági állapot felforgatátik. Ily forradalom áll be egy köztársaságban ha az állam-akarat;’s cselekvés közötti egység és összehangzás megszűnik. Ha a köztársasági nép, avagy annak törvényhozása felháborodik vezetője és kormányzója ellen, és ez utóbbi talál módot és eszközt a népen, vagy törvényhozásán győzedelmeskedni: urává veti fel magát az államnak, és a volt köztársasági államból királyság. vagy zsarnokság képződik, oly rendszere az államnak, mely mint, alkotmány, csak a fejletlen állapotú népségre illik. Ha tehát a volt köztársaság nép-

sége valóban oly emelkedett fejlődésű volt, mely a köz társasági államrendszert, mint alkotmányt megbirta volna, a változás által létrejött absolut hatalom — és a népnek fejlődési állapota között felforgatva lett a természetes viszonyosság törvénye — és ezért az ilyen politikai változás a fentebbi kifejtés szerint ellen forradalom.

Ezen politikai változással megszűnt a köztársaság létezni. Az ellenforradalom tehát rendesen feltétlen megbukása a köztársasági államrendszernek.

A polgárháború nem mindég az. Kntforrása az állami egységnek fe l b o m l á s a. Az állami egységet, általában véve, legbiztosabban tarthatja fenn egy személy, nehezebben több, legnehezebben az összes nép. Az államoknak politikai életében leghosszabb tartamot mutat fel a királyság, rövidebbet az aristoeratia, legrövidebbet a köztársaság. Az ok azon egy körülményben fekszik, hogy az eddigi államok népségeinek osztályai és rétegei igen különböző fejlődési állapotban voltak és léteznek máig; minél inkább különbözők pedig a népesség elemei, érzélem, értelem és akarat dolgában, annál nehezebb az akarat egységet létrehozni közöttük, miben az állami egységnek valója fekszik

Ha immár egy köztársaságban megbomlik az egység, akkor annak polgárai annyi csoportra oszlanak, a hány uralkodó eszme, vagy ezé!, vagy vezetőnek zászlója talál követőket; e csoportok képezik a köztársasági pártokat; a párt, mely győz, ha sem vezérét fejedelemmé, sem ellenpártját szolgájává nem teszi, teliát az államrendszert nem változtatja meg, az

az ellenforradalmat, nem eszközöl, rendesen saját ózdi-ját, az az érdekét érvényesíti a legyőzött pártnak érdeke ellenében a kormányzatnak kezelése által; az az kifosztja vagy az államot, vagy a legyőzött pártot maga javára, és ez által állandósítja meg az elégiitlenséget az állami népségben, mely minden kedvező alkalommal újra kitörhet és a köztársaságnak ilyen állapota a polgárháborúnak egyedüli oka. E kórállapota az államnak eltarthat évtizedekig, de századokig nem, mert a végkimerülés polgárháborúk által gyorsabban halad, mint forradalmak által.

Ila immár okát kutatjuk a köztársaságok ezen bajainak, azt az államrendszerben, mint alkotmányban lehetetlen feltalálni. A mely alkotmányban mindenkinek lehetővé van téve, hogy a közügy iránti jóakarátát és áldozatkészségét tanúsíthassa, érvényesíthesse: azon alkotmány éppen azért, mert alkalmat biztosít a polgári erénynek gyakorlatára, rossz semmiképen nem lehet. Aliiba csak ott lehetséges, hogy az akarat, mely befolyását az alkotmány alapján érvényesíti maga volt gonosz. Látszik tehát, hogy a köztársasági államrendszernek elbukását rendesen mindég azon körülmény okozta, hogy azon alapfeltételek, a melyekre ezen államrendszer fennlétében egyedül támaszkodhatik a polgároknak jóakarata a közügy iránt, azoknak áldozatkészsége nem létezett, tellát azon feltetés, melyre a köztársasági államrendszer, mint politikai alkotmány fektetve van, t é v e s és helytelen.

E tévedés pedig onnan ered, hogy a köztársasági államrendszer pártolói az államot csakis külső, alaki

oldalának, a merő államszerűségnek szempontjából veszik figyelembe, és azt hiszik, hogy a tökéletes alak önmaga megteremti a tökéletes tartalmat; pedig épen ellenkezőleg áll a valóság, az az akként, hogy mindég a tartalom idomítja saját valójának megfelelő alakját, miként ezt az alkotmányokról szóló fejezetben kiderítettük.

Híjában hárítjuk azon zsarnok, hiú, dicsszomjas vezérekre a köztársaság megbukásának okát, kik abban a pártokat egymás ellen állítani tudják — mert hanem volna népség, mely a vezérnek zsoldjában kész felemelni karját hazája szabadsága ellen, akkor vezér sem volna; hogy pedig ilyen népség létezik, annak nem a pártvezér az oka, hanem azon államrendszer, mely az államnak üdvét egyedül a külső alakban hiszi lenni, nem pedig az állami népnek műveltségében. Az állam népének fejlesztését a köztársasági államrendszer elmélete, ha nem is zárja ki köréből, szorosán oda tartózkodónak soha sem állította, és így saját, magának nem államszerűségi, hanem embériségi tekintetbeni hiányossága egyedüli oka annak, hogy mindég és mindenütt rövidebb tartamú volt a többi államrendszereknél; királyság, sdt zsarnokság is, valamint az aristocrazia is annál biztosabban állanak, minél fejletlenebb az állami népség nagy része; a köztársaság épen ellenkezőleg csakis a legtelyesebb fejlődés mellett gondolható állandónak, mert csak az értelmes és éretnyes polgár képes hazája szabadságának értékét felösmerni, becsülni és érette áldozni; hol pedig a közjóra kiválható szolgálatokra és áldozatokra a népnek zömét erőszakkal kell kényszeríteni, ott csak egy erős akarat-

nak korlátlan hatalma képes fentartani az állami életet, és megóvni a pusztulástól.

Minden eddigi köztársaságoknak elpusztulása a fentebb felderített azon tévedésben találja magyarázatát, hogy polgárainak hazafiúi erényeit feltevésből hitte létezni, de arra, hogy a polgári erény a hazának fiaiban felébresztessék, semmit, vagy igen csekélységet tett; ezen okból szaporodott fel a szegény, tudatlan és épen ezért önmagát még hazája ellen is áruba bocsájtó népségnek száma; ezen fejletlen néppel egyes dicsvágyók, vagy akár osztályok is egymás ellen felvehették a polgárháború harcát; a ki tehát ezt elkerülni és a köztársaság eszményét megvalósítani, és megvalósítva megállandósítani óhajtja, annak csak egy eszköze lehet és ez az állami népnek általános fejlesztése; a hol ez megvan, ott a köztársaság, az az minden polgárnak befolyhatása hazája ügyeire biztosítva lesz, és ily fejlődött tartalma az állami életnek önként megteremti magának azon alkotmányt, mely műveltségi fokának arányában folyton fejlődik, folyton idomul, s nemesből.

Democratia.

Csak újabb időben lett a democratia forgalma akként szabatozva, hogy annak törekvései nem szorítkoznak többé a merő köztársasági eszmére. Ma mást jelent a r e p u b l i k a n u s, és mást a d e m o c r a t a elnevezés; ma már tisztában van a világ az iránt, hogy léteznek republikánusok igen élesen kidomborodó arisztokratiai irányzatokkal, — valamint hogy léteznek demokraták is, kik az államhatalomnak sokkal korlátlanabb befolyást, hajlandók engedni, mint a mekkora a demokratiával, mint az önkormányzat eszméjével kiegyeztethető lenne. Erezni kezdték ugyanis, hogy a köztársaságokban is igen könnyen túlnyomó befolyásra vergődhetik azon osztály, mely anyagi és értelmi fejlődöttséggel bír azon osztály felett, mely azzal nem bír. Az uralkodó osztály immár, ha az állam léte kívülről biztosítva van, telyesen meg lehet elégedve oly államrendszerrel, melyben sem a fejedelmi tekintély uralmát nem ismeri, sem azon tekinteteket és áldozatokat, mikre még a legkorlátlanabb hatalmú fejedelmek is kényszerülve vannak néha az alsó néposztályok iránt.

Ilyenek voltak legnagyobb részben és parányi kivétellel jőzen köztársaságok uralkodó osztályai, melyeket akár az ó, akár a közép, sőt az újkor is felmutatott; kétségen kivéd áll, hogy az ilyen republikánus osztály, mely az alsóbb osztályt a köztársaság ügyeinek intézéséből kiszorította, azt ellenévé tette, és oly cselekvésre ingerelte, mely cselekvésnek iránya azon törekvésben nyilvánul, hogy a közügyeknek intézésébe való befolyását számának arányában vissza nyerje.

A democraticus pártnak keletkezése tehát visszahatás az uralgó politikai pártnak túlnyomó befolyása ellen, legyen az köztársasági vagy alkotmányos államrendszerben. Keletkezésére éppen azon tapasztalat adott okot, hogy még a köztársaságban is egy uralkodó osztály helyezte magát az államhatalom birtokába — mire például szolgálhatnak az éjszak-amerikai egyesült államok, hol a democraticus párt már már elkeseredett harcot vív a republikánus párttal az elnök-választásokban. A fejedelmi államrendszerekben még kézzelfoghatóbb okot, talál a létező pártokban, melyeknek célzatai mind különböznek a demokratán célzatától.

A demokrataéra nézve a köztársasági államrendszer mártulhaladót, szénpont; ez onnan dőrül ki, mert a köztársaságban is önálló irányt vett, a fejedelmi államrendszerekben pedig nem arra törekszik, hogy azokat, átváltoztassa köztársaságokká — hanem hogy befolyását párt, feleinkeszámarányában érvényesíthesse — és itt tűnik ki, hogy közvetlen célja nem lehet

egyéb, mint az általános szavazati jog, vagyis minden censusnak, minden kvalifikációnak eltörlése. Ez a különbség a constitutionalisnms, vagyis az alkotmányos állampolgárság — és a demoaetia között.

További céljául csak akkor fogná zászlójára írni, ha az első lépés sikerülend neki. Közel álló következtetés azonban, hogy ha létesülne egy államrendszer a merő democratia szellemiben, abban a fejlődés dolgában legelmaradottabb, de legszámosabb osztálya maga érdekében fogná kezelni az állam kormányát a csekélyebb szánni fejlődöttebb osztálynak ellenére is, rovására, is; és ha arra a meggyőződésre jutna, hogy minden tagjának egyenlő állandó befolyást, az államakarat alkotására, csak egyenlő anyagi alapon lehetne megszerezni: következetességből még arra is hajlandó lehetne. Innen magyarázható meg azon tünemény, hogy Európa, nyugoti államaiban tisztán democratiai pártok már gyéren léteznek, de annál nagyobb mérvben szaporodik a s o c i a l - d e m o c r a t a párt. Mint ilyen már bevallja távolabbi célját, melyet az általános szavazati jog, mint eszköz által, elérni óhajt. Ha ugyanis egy alkotmány elismeri az általános szavazati jognak érvényével kell ismerni annak minden következményét is. Törvényesen átalakíthatja tehát, a dómokratia magát social-democrariává, és mint ilyen a társadalmat is azon célra, hogy az anyagi állapotokban létező kti-lömbözések az egyenlőségnek állapotához közeledjenek, melyben egyedül lenne biztosítva az egyenlő politikai befolyás az államakarat alkotásába. A demokratiai törekvés ezen önkénti, elemi fejlődésének logikai következetességét tagadni nem lehet, még kevésbé tagad-

hatja ezen fejlődésnek már beállott igényeit, az, ki a nyugot-európai demokráciának tetteles kísérleteit figyelemmel kísérte.

Lehetnek sokan, kik a demokráciának más értelmet tulajdonítunk, kik kevesebbet látnak törekvése céljában, mint p. o. a merő jogegyenlőségnek követését ugy a politikai mint a társadalmi élet terén; ez egyéni felfogás dolga; a tényekből meríthető fogalom azonban, a mint az történelmileg fejlődött, a lényesebb előadottakban tiszta tárgyilagossággal van kifejtve. Európa közvéleménye a demokráciát és sócin demokratát, szinte ezen értelemben veszi, és azért lett e pártnevezet a mai államok fejlődöttebb osztályai előtt, rémületnek és gyűlöletnek tárgya. Nem ok nélkül. Meri könnyen belátható dolog, hogy a létező anyagi állapotok kiilömbözésének kiegyenlítésére a közvetett adó nemeknek megszüntetése, az egyenes adóknak progressiv fokozása, az öröklési jognak korlátozása, s. t. b. éppen ol\ biztos, mint kifogástalan eszközök lennének egy demokratikus államrendszerben, melyeknek alkalmazása egy pár nemzedék tartama alatt, egy egész országnak társadalmi állapotát, igen közel hozhatná az anyagi egyenlőséghez, mely a fentebbi feltevés szerint, biztosítéka lenne a politikai befolyás egyenlőségének.

Rémület, és gyűlölet egy törekvő néposztály célzati iránt lehet az egyénnek, sőt lehet egy osztálynak is hangulata; de az állami élet törvényeinek szempontjából a merő tárgyilagosság és pártatlanság az egyedi helyes alap, melyről az emberiségi fejlődésnek ezen hibás mozzanatai is megítélendők. A mely állam

népességének egy nagy töredéke, egy tetemes s/imu osztálya nem törődik azzal, ha van-e befolyása az állam ügyeire, vagy nincs a mely nem bánja, vagy jobban szereti, lia koldulással tengeti létét, mint becsületes munkával, azon állam a felozslás állapotához közeledik; ellenben a mely állam népének alsóbb osztályai is befolyásra törekszenek, és hogy ezt elérhessék, anyagi tekintetben elsülyedni nem akarnak: azon államnak még vaú jövője.

Az anyagi tekintetbeni ellátottság állapotának megléte, vagy hiánya az eddigi political elméletek, szerént az állami életnek kövén kívül létező dolognak tekintetik; és valóban ha csak az államszerűségnek szempontján maradunk, be kell látnunk, hogy lehetséges a karategységet megteremteni a polgárok között eltekintve azoknak fejlődési állapotától mind anyagi mind szellemi, mind erkölcsi tekintetben. Valtak államok, melyeknek népessége halászatból, barmászatból, kalózságból, itt ott fosztogatásokból, rablásokból tengette léteieit, és az állam, mint a polgároknak akarategysége, merő államszerűsége tekintetében mégis meg volt. De nem volt mívelt állam. Az anyagi tekintetbeni ellátottság állapota, az ezen alapról fejlődhető szellemi képesítés és erkölcsi nemesedés nem államisági, hanem emberiségi postulatum, és ha igényt, sőt követelményt emel érette egyik osztálya a népnek a másik ellen, sőt annak rovására, áldozatára is: abból az államra nézve veszély még nem támad, sőt ellenkezőleg sok fejedelem, sok zsarnok, dictator, imperator éppen ilyen követelések által felizgatott néphangulatnak köszönte uralmának keletkezését vagy biztosítását;

az állam tehát bármi heves társadalmi válságból is épen bontakozott ki, habár az államrendszer, az alkotmány, meg is változott.

Tehát nem az államnak, mint állami rendszernek, vagy az alkotmánynak szempontjából, hanem az emberiségnek, a kultúrának szempontjából Ítéendő meg a demokratának, vagyis a mivé annak fejlődni kell, a social-democratiának törekvése. Ezen alapról és szempontból nem rémület és gyűlölet, hanem részvétel, megfontolás és kötelességérzet vezetheti és vezetendi ki századunkat azon bonyodalmakból, melyek a múlt századok mulasztásai folytán szülemlettek meg az emberi társadalomban és ellentétekként küzdenek napjainkban.

Ha igaz a:, hogy az államok életében fontosabb az emberiségi élet a merő államiségénál, az az fontosabb, hogy az államnak népe fejlődött legyen anyagi, szellemi és erkölcsi tekintetben, mint hogy csak az alkotmány legyen fejlődött, ha a nép nem is az: akkor olyan törekvést, mely az anyagi jobblétet ezélozza, hogy annak alapján szer/endő szellemi erővel érvényesítse befolyását az államakarat alkotásába elitélni nem szabad, sőt helyeselni kell; elitélni csak azon esetben lehetne és kellenék, ha helyes céljának létesítésére helytelen eszközökhöz nyúlna, vagy a czelnak és eszköznek viszonyát felforgatná, és felépítés helyett lerombolna.

Ha czél az államakarat alkotásába való befolyás, az anyagi állapotnak javítása által, akkor azon social-demokratia, mely az általános szavazatjog gyakorlata által kézrekerített állami hatalommal mint esz-

közszel más osztályok kárára akarná elérni anyagi állapota javulását, felforgatná a cél és eszköz közötti viszonyt, mert a célzott használná eszközül. Ez oly bűn az erkölcsi világban, mely számtalan más bűnököt vonna maga után.

Ha az anyagi állapotja vitása csak közvetlen ez él, hogy a további művelődésre eszközül szolgáljon: akkor az annak megszerzésére szolgáló eszközöknek nem szabad olyannak lenni, mely magát a már létező művelődést megrontsa.

A művelődési eszközöknek azon gyérsége mellett, mely a mai államokban általában tapasztalható, vajmi csekély volna a műveltségnek terjedése, vajmi alanti fokú volna annak emelkedettsége, ha az anyagi javaknak egyeseknél található tetemes felszaporodása lehetővé nem tette volna azoknak, hogy az állami segítség hiányának daczára is, saját anyagi erejük alapján felemelkedjenek a műveltségnek erkölcsi magaslatára. Egy létező műveltségnek alapját elvenni tehát nem egyebet eredményezne, mint ezen létező műveltséget megrontani; ezen eszköz tehát, a midőn a reménynek terén ígéri létesítését egy műveltségnek, a valóságnak terén elpusztít egy létezőt; ha szavát bizonyon bevéltaná, még akkor sem volna nyereség a műveltségre; a siker bizonytalansága által biztos veszteségnek tekintendő.

Azon democratia tehát, mely a körülmények szerint social-demokratiává válni kéntelen leend, az államhatalom körében találhat pártolókat, a társadalom körében csak elleneket találand, és így természetes, hogy forradalom és polgár-háború együttesen dúlják az ál-

lamok fejlődésének alapját, és utólag, a politikai és társadalmi viharok lezajlása után oly kimerültség állami be, mely mind az államot, mind a művelődést élethalál válságba ejti. Élő példa Franciaország 1848 és 1871 éveiben, a múlt századbeli válságokat nem is említve.

Láttuk tehát, hogy a köztársaság kifejezésben létező kettős értelemnek egyik fele, a közösség, következetesen érvényesítve, és egy alkotmány által életbe léptetve, nem csak hogy nem biztosíthatja azon államnak békés fejlődését, melyben alkalmaztatott, hanem ellenkezőleg útját egyengeti a pártok keletkezésének, összeütközésének és állandó küzdelmének. Látszik, hogy a köztársaságból fejlődik ki a demokrácia és social-demokrácia, mely, midőn a köztársasági állam néposztályai között a létező társadalom állapotát gyökeres átváltoztatással fenyegeti, az anyagilag ellátottabb osztályokban hajlamot ébreszt társadalmi állásuknak megmentése végett feláldozni az állam alkotmányát, és elfogadni egy dictatornak vagy imperatornak korlátlan hatalmát. E tüneteknek oka azon egyetlen körülményben rejlik, hogy a köztársaság híve, a midőn egyrésztől főszólyt fektet arra, hogy az államügyekhez mindenkinek egyenlő köze legyen, másrésztől teljesen figyelmen kívül hagyja a köz-társaságot, az az nem veszi észre, hogy az állam nem csak közösséget, hanem társaságot is jelent.

Ha pedig társaságot is jelent az állami egyesülés, akkor kétségbevonhatlan dolog, hogy a köztársaságnak híve a társaság fogalmából folyó kötelemeknek is megfelelni tartozik. E kötelemet azonban

hazafiúi tartozásainak korén kívül eső dolognak tekinté eddigelé a republikánus, és e mulasztás okozta, hogy szívének eszményképe porba hullott. És valóban, azon nagyságai a római köztársaságnak, melyek annak hanyatló korában beállott pártvitákban leginkább ki-tűntek, habár bámulatos következetességet tanúsítottak a köztársasági államrendszermegmentésére irány-zott hősiségben: az állami társaság nemesítésére, az alsóbb osztályok felsegállítására, megmentésére mit sem tettek.

„*Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni*“ igen jellemzően van mondva; merő tetszésnek, ízlésnek, tebát érzelmnek dolga volt, hogy a köztársasági viszonyokat szerette, de ez nem elég az igaz hazafisághoz; nem érzelmnek, hanem kötelmi öntudatnak dolga az; a hazafinak tartozása, hogy azon áldozatokat is meghozza, miket hazája szabadságának fenntartása megkíván. Ebben fogott ki J. Caesar Cátón, Pompejuson és pártjukon, mert az örökös táborozásban és hadviselésben kimerült, kisarczott, eladósult népnek könnyítést nyújtani, azt a köztársaságnak közös javai-ban és előnyeiben némileg részeltetni akarta. Azon idők történetíróinak egyhangú ítélete és állítása szerint a polgárháború ezen alapon indult meg, és csak a köztársaság megbukásával állott helyre a béke; és azontúl Rómának sorsa az abszolutizmusnak minden átkát, minden esapását az elhárítás lehetősége, sőt reménye nélkül, tűrte, míg végpusztulásának napja is beállott.

Ha tehát Róma, a világnak legnagyobb, leghatalmasabb köztársasága néhány évtizedi küzdelem alatt

a legelszántabb, legkitűnőbb hősök védelme daczára legvirágzóbb korszakában elbukott, miben lehet még az államok fennmaradásának biztosítékát keresni?

Alkotmányokban? politikai intézményekben, melyek a szabadságot biztosítanák? — de hiszen kimutattuk, hogy a legszabadabb népek, a köztársasági intézmények és alkotmányok sorban elbuktak; anyagi jólétben? Carthago ifjai ezüst vértékben harcoltak, de gazdagságuk csak inger volt elleneik számára, kiknek prédái lettek; szellemi fejlődésben? hiszen a görög köztársaságok vezetőit és Róma senatusát c tekintetben elleneik felül nem múlták és mégis eltűntek a világ színpadáról saját felbomlásuk által.

A mily bizonyos a történelem tanúsága szerint az, hogy nem volt még alkotmány, mely államát fennmaradás tekintetében biztosíthatta volna belromlás ellen, — oly bizonyos az is, hogy nem volt még állam, nem volt még nép, mely a valódi kultúra fejlesztését tűzte volna ki állami céljának; és csak ebben van az állam fennállásának egyedüli biztosítéka. Az állam célját a népnek többsége nem tűzheti ki, mert nem képes azt felfogni, sem kivitelének eszközeit feltalálni; a kormány sem teheti; mert minden tette a népnek támogatása által valósulhat meg egyedül; a műveit osztály, a népnek azon része, mely a körülmények kedvezéséből módját találta annak, hogy anyagi tehetsége és szellemi képessége alapjáról az erkölcsi nemesség magaslatára emelkedjék, egyedül képezi azon elemet, mely képes egy államkormányt magasabb célzatú tettek kivitelében gyámot itani és részére a népben is felkölteni azon hangu-

latot, mely kész elfogadni kormányának nemesebb irányát, mely hajlandó áldozni, hogy elérhesse kitűzött ezé Iját.

Egy oly művelt osztály, mely nem hull porba az arany borjú előtt, és nem hunyázkodik meg a szellemi fúrfang előtt, hanem az anyagi javakat csakis mint a szellemi fejlődés feltételeit, a szellemi fejlődést pedig csakis mint az erkölcsi nemesedés eszközét veszi figyelembe — egy oly osztály, mely az emberi művelődés feladatának létesítését tűzi ki céljául saját hazája népe között, hogy a fejlődésnek terjesztése, emelése és tömörítése által megteremtse azon emberi társulatot, mely önmagából fejlesztendi ki a politikai és társadalmi önkormányzatnak azon alakját, mely mindenkori állapotának biztosan megfelel — egy ily művelt osztály nyújtja az egyedüli biztosítékot az állam fejlődésére, fenmaradására, és boldogulására; abban leend az élő szellem, mely teremtő erővel alkot törvényt, rendszert és életet; abban az erő, mely felemeli a népek szunnyadó képességét, fenntartja a kormányának folytonos törekvését; annak példája éleszti a népnek hitét a valódi hazaiság létezése iránt és magával ragadja a gyengék és habozók szívét is azon irányban, melyet önmagoktól fel nem találnának.

Csak azon országnak van jövője, melynek ily művelt osztálya van, és minél számosabb, annál biztosabb. Nem holt betű és néma alkotmány, hanem eleven szellem és áldozatkész hazafiság képezi az államok boldogságának biztosítékát.

Az aristokratia hivatása

Születési, birtok, rangbeli, pénzes, szellemi, érdem, tőzsdei, ősi, újabb aristokratia létezik már, és talárt niég több válfaja az egyes országoknak sajátosság fejlődése és viszonyai szerint; valamennyi létjogát védi, érvényesíti és elismertetését követeli. Egyenlő viszonyban állanak a társadalomnak alsóbb rétegei és osztályai irányában, a mennyiben minden neme az aristokratiának több érvényt követel magának, mint amazoknak enged. Egymás irányában részben kizárólagosságot, és szinte több érvényt követelnek, a szerint, a mint. mindegyikük saját, létalapját, u. ni. születését, rangját, érdemét., ősiségét többre tartja a vagyonnál, pénznél, szellemi kitűnőségénél. Az e felfeltti vita még eldönthetlcen lehet akkor is, midőn a korszellemnek egy új áramlata, a demokratiai, talán valamennyit halomra döntheti. Montesquieu oly szoros kapcsolatba hozta az aristokratia eszméjét a monarchia eszméjével, hogy szerinte egyik a másik nélkül, mint állami intézmény, meg nem állhatna, és e felfogásnak tulajdonítandó, hogy még azon államokban is, melleknek alkotmánya a dcmocratiának határozott győzelmét

akarná jelenteni az aristokratiai államrendszer felett, az aristokrátiának többféle neme nem csak megmaradt, de sőt az államhatalom cselekménye által folyton szaporítatik.

A polgári és politikai jogegyenlőségre fektetett, alkotmány keretei között egy megszüntetettrendi alkotmányból eredő aristokrátiának létezése anachronismus; egy újnak alkotása pedig mérénylet a jogegyenlőségi alkotmány ellen. Miért létezik mégis napjainkban, sőt szaporodik az aristokrátiának oly sok neme és oly nagy száma, a mekkora a tiszta rendi alkotmány korában soha sem volt? — csak azon egy okból, mert a mai aristokrácia sem jogi, sem politikai jelleggel már nem bír. Sem a jogi, sem a politikai téren, Európának mai szelleme szerint, az alkotmány tan elmélete az áriatokrátiát, mint kiváltságolt és előjogosított osztályt, vagy állami intézményt, el nem ismeri, el nem fogadja többé. Nem marad tehát az aristokrácia részére egyéb gondolható tér, mint a társadalom; s valóban a figyelmes szemlélő könnyen felismerheti, hogy azon aristokrácia, mely sem jogi kiváltsággal, sem politikai előjoggal nem bír, nem lehet sem jogi, sem politikai intézmény, hanem csak társadalmi

Annyi mégis tagadhatatlan, hogy daczára azon pusztán társadalmi alapnak, melyen áll, politikai hatással is bír, és pedig tetemessel; részint azért, mert Európa több államaiban ma is még meg van a rendi alkotmányból származó politikai előjoga — részint azért, mert minden osztálya a társadalomnak annál nagyobb politikai befolyással bír, minél fontosabb,

feltűnőbb, erősebb társadalmi befolyása. Van tehát, az aristokráciának még ma is két jelentősége, politikai és társadalmi; a jogi téren ma már megszűntnek tekinthető.

Az aristokrácia tehát, két oldalról igényli figyelmünket, és az alkotmányozási elmélet feladata felismerni valóját és kifejteni fogalmát mindaz államhoz, mind a társadalomhoz viszonyában.

Mint állami intézmény az aristokrácia tényleg még részben érvényesül, de az elmélet mai felfogása szerint, mindinkább szőkébb térre szorítkozik, és az e tekintetben uralkodó irányból azon állítás a valóságnak teljesen megfelel, hogy az aristokrácia, mint állami intézmény, hanyatlóban van. Csak azon kérdés merülhet fel tehát iránta, elősegíteni kell-e hanyatlását vagy feltartóztatni? — a harmadik lehetőség t. i. önmagára hagyni, oly neme volna az indifferetismusnak, melyet sem a dolog fontossága, sem a tudomány feladatának komolysága meg nem engedhet.

Ha e kérdések megfejtésénél egyedül az elméletnek szempontja tekintetnék jogosultnak, akkor felesleges volna feltevésük; mert ha az elmélet valamit helytelennek derített fel, annak eltávolítása nem idővel következő, hanem nyomban beállott szükségesség. De éppen abban rejlik a kérdésnek egész fontossága, hogy nem az elméletnek, hanem a gyakorlóinak, vagyis a létező viszonyoknak alapjáról adható meg a, felelet biztosabb sikerrel.

A szempont, a melyből a fentebbi kérdésekre helyes válasz adathatik a reform feladatán a szempontja; e szempontból már tisztán derül fel a feladat

megfejtése. Nem kell az aristokráciának politikai jelentőségét, az Államrendszerre való befolyását, fentartani akkor, im az állami népségnek műveltségi állapota annyira emelkedett, hogy önmagában is képes a kultúra feladatát felérteni és megoldani; azon nép, mely az anyagi, szellemi és erkölcsi fejlődésnek ösvényét önként felkeresi, és megvalósításának munkájára vállalkozik, már a művelt népek közé sorozandó, és önkormányzatát legbiztosabban viszi, ha tudja, hogy önmagán kívül senkire sem támaszkodhat,ik.

De ha egy államnak népe művelődési feladatában elmaradt akár a műveltség terjedésének, akár emelkedésének szempontjából: egy netaján tényleg létező aristocratia azon szolgálatot teheti a kultúrának, hogy midőn egy részről a létező alkotmánynak a, nép műveltségéhez vivő nyitott, fejlődöttebb rendszerét is, mint p. o. az önkormányzatot, fentartani segíti: más részről éppen az állami népnek művelődési fejlődését példával és segélylyel előmozdítani legtöbb képességgel bír. Ismét, derül fel, hogy azon aristokratia, mely a jogi és politikai egyenlőség kovában mindinkább hanyatlik e két. téren, a társadalmi téren annyival fontosabb feladattal bírhat, minél elmaradottabb egy népnek művelődési fejlődése.

Az aristocratia tehát napjainkban főleg mint társadalmi intézmény igényli az államtanak figyelmét úgy mint a kultúra terjesztésének egyik legfontosabb tényezője, és ezen hivatása fejt meg egyúttal azontúli feladatát, melynek szerencsés megoldásával jövőre a kultúra terjesztésére nézve épen oly fontos szolgálatot tehetend, mint hajdan az állam megvédése érdekében ott.

És valóban, ha figyelembe vesszük azt, hogy az anyagi ellátás fárasztó munkájában néha mostoha szerencsével küzdő egyén a társadalom mai rendszere mellett alig képes az önzésnek nyomástól elmenekülni, és ezen okból az anyagi fejlődés a „mindenkinek harczát mindenki ellen tünteti elő még napjainkban is, daczára annak, hogy az értelmi fejlődés tetemes segínyt nyújtott a munkaerőnek, és daczára annak, hogy politikai intézményeink hovatovább, annál szabadabb, tehát, emberiebb viszonyokat törek-szenek létesíteni az álladalomban: lehetetlen be nem ismernünk azt, hogy a társadalomnak azon osztálya, mely még csak az ellátásra törekszik, addig, amíg e törekvés tart, az önzésnek nyomása alatt maradand. Az önzés elszakítja, az egyént a társadalomtól, a polgárt az államtól, és ott, hol önzés uralg, amíg az uralg, az életnek egy magasabb, neme-sebb képlete nem képződhetik. Csak az ellátott egyénben ébred fel egy önzéstelen, és épen ezen okból nemesebb, magasabb rendű érzésnek viszonya embertársához, a melyben merően ellenkezőig az önzés ösztönével a segítelyezés vágyának indulata felkölti a részvét, és szeretet érzetét, mely cselekvésekben nyilvánulva, létrehozza mindazon társadalmi, állami, és vallási intézményeit, az emberiségnek, melyeket., mint az emberi erénynek legszebb gyümölcseit általános kegyelettel, és tisztelettel korol át minden nemzeteknek érzése. A részvét, és szeretet érzete tehát, amennyiben tényleges dolgokban törek-szik nyilvánulni, az ellátottság állapotát, mint létalapot, feltételként követeli. Lát-

szik ebből, hogy az anyagi, és érzelmi életkörnek nemesítésére szolgáló feltétel, nem az ellátás után törekvő, hanem a már ellátott néposztályban találta fel, ami első előnye az aristocratiának.

Az értelem fejlődése az erkölcsi nemesedésnek nem kútforrása hanem csalt eszköze. Az értelem fejlesztése hasonló küzdelmébe kerül az egyének, mint az ellátás megszerzése, sőt aránylag többbe kerülhet: mert anyagi javakat néha a szerencse is játszhat az egyén kezére munka, és küzdelem nélkül; szellemi javakat csakis saját fáradozást, saját küzdelmünk által szerezhethetünk. Innen van az, hogy sok, aránytalanul sok egyén szellemi kincseit csak más kincsért adja cserébe; egyedül azért, hogy a tudatlanság homályát oszlassa, kevés tudós terjeszti tudományát, hanem birtokára rá sűti azon fáradozások árát, mikbe neki került. A tudománynak nincsenek jótékony intézetei; az értelmiségnek nincs egy külön téré melyen az emberi nemesítést feladatként karolná fel; de ellenkezőleg van bölcsészeti iskola, mely az önzést ismerte el és állította fel az emberi egyén minden tétének egyedüli rugójaként; van bölcsészeti rendszer, mely az élvezetet, és kéjelgést állította az emberi egyén egyedüli rendeltetéseként. A legfejlettebb emberi értelem, ha pusztán mint okosság működik, más embertársa iránt, gyakran csak ravaszság, bölcsesség csak akkor emelkedik, ha szeretettel párosult.

Ha tehát az értelmi fejlődés, a tudomány csak akkor tűz ki magának egy nemesebb, erkölcsi, az az emberiségi viszonyok nemesítésére vonatkozó ezélt, ha szeretettel párosult; ezen szeretetnek érzete

pedig, mint áldozatkészség, csak akkor mutatkozik sikeresnek, ha egyúttal a tényleges segélynek nyújtására szükségelt anyagi eszközökkel rendelkezhetik: világosan látható, hogy még a szeretettel párosult értelmiség is csak az ellátottság állapotában képes tetteleg igazolni azt, mit felőle feltenni hajlandók lehetünk, azon áldozatkészséget, melyet az erkölcsi nemesítésnek fenséges hivatása igényel.

Tehát sem a szeretet, sem a tudomány önmagában az erkölcsi hivatás feladatának meg nem felelhet, ha anyagi segédeszközök birtokában nincs. A vagyon magában véve birtokosát szükségképen még nem emeli az érzelemnek, vagy értelemnek magasabb fokára; de szükséges feltétele mindkét iránybui fejlődésének; biztos eszközévé válhatik az érzelmi, és értelmi fejlődésnek, akkor, ha birtoka nemzedékek javára biztosítva a családban megállandósítja az érzelmi, és értelmi fejlődésnek törekvését. Csakis ezen három feltétel, u. m. « birtoknak megléte, annak több ivadékra való biztosítása, és a családivadéknak szakadatlan, folytonos fejlődési törekvése eredményezte legnagyobb részben azon magasabb törekvésű sarjadékot, mely az aristocratiának elemeit képezte, kitüntetvén magát olyan tettek által, melyeknek haszna, és eredménye nem saját személyükre, hanem vagy az államra, vagy a társadalomra háromlott, tehát mindig egy magasabb létre, mint egyéniségüké volt, mellyet amazoknak részben, vagy egészen feláldoztak. Ezen áldozatban fekszik nemességüknek alapja.

Tehát az anyagi javaknak birtoka feltétele volt fejlődésüknek, és áldozatképességüknek, és ez által

tanúsított nemességüknek is, de nem közvetlenül. Erkölcsei jelentősége a földi javaknak csak akkor van, ha érzelmi és erkölcsi nemesítésnek alapul szolgálnak, tehát arra fordíthatnak.

A társadalomnak mai állapotában nagyában szinte oly viszonyok léteznek, hogy csakis anyagi javak birtoka nyújt, lehetőséget az értelmi, és erkölcsi fejlődésnek elsajátítására. Léteznek ugyan állami, és társadalmi intézmények, melyeknek segítségével egyesek, saját vagyonnak birtoka nélkül is kifejlődhetnek; de nem léteznek olyan intézmények, melyek a már kifejlett egyéneket a fejlődésnek korszaka után oly ellátásban részesítenék, mely bevégzett fejlődésük igényének megfelelő önállást biztosítna számukra, melyben magasabb erkölcsi törekvésüknek tárgyát szabadon választhatnák, melynek további tevékenységüket, és áldozatkészségüket folytonosan szentelhetnék.

Ily szerencsés helyzetben nagyában csak az aristocrátia van.

Ivadékokra biztosított földi javakbirtoka általi ellátottság, gondos nevelés, és oktatás, a szülőknek nemes példája megadhatja részére a legmagasabb fejlődés, és áldozatkészségnek képességét.

Ebben van előnye a társadalom többi osztályai felett, ebben van azon erkölcsi varázserő, mely miatt a többi osztály különös figyelemmel, és tekintettel viseltetik iránta; ebben van egy magasabb, nemesebb társadalmi hivatásnak alapfeltétele, és ebben van az aristocratiának hivatása közvetlenül a társadalomra, közvetve az államra vonatkozva.

Látszik tehát, hogy ma, midőn egy rendi aristoc-

ratióinak védelmi kötelezettsége az állam irányában megszűnt különleges hivatása lenni: a születési aristocrátia ezen okból nem képes az aristocrátia többi válfajai irányában fölényét, továbbra biztosítani magának; látszik, miért hatástalanabb aránylag a rangbeli aristocrátia tekintélye, mint a pénz, és birtok aristocratiáé; látszik továbbá, miért ápoltatik a merőben vagyoni — vagy pénz — aristocrátia iránt, a melynek ivadéka a közjó irányában tanúsított, feláldozó tettekre még nem hivatkozhatik, inkább követelő, mint elismerő érzet; és tisztán látszik végre, hogy azon anyagi ellátottság állapota, mellyel az aristocrátia legnagyobb részben rendesen bír, egy magában véve nem lényege az aristocratiának, hanem csak egyszerű gazdagság volna, mely meglehet, és megvan alantabb fokú műveltségi állapotban létező egyéneknél is, niclyeknél ezen gazdagság épen alapja azon közneheztelessnek, mellyet, létező gazdagságuknak elpazarlása, nem használása, vagy haszontalan, és gonosz célokra való fordítása ellenük kelt — hanem az ellátottság-állapota, vagyis az ivadékok tartamára biztosított nagy vagyon csak azon szükséges feltétel, melynek birtokosa megszabadulva az ellátási állapot megszerzésére kívántató munkának terhétől, tevékenységét, egy magasabb erkölcsi célnak szentelheti, és ezen magasabb erkölcsi cél utáni törekvésben létezik az aristocratiának nemessége, tehát hivatása is. Ezért viseltetünk tisztelettel a születési aristocrátia iránt melynek ősei a hazának szolgálatában már tanúsították magasabb erkölcsi hivatásukat; ezért elismeréssel a rang, érdem, és szellemi aristoc-

ratia iránt, mely a közjóra célzott tettekkel szemünk láttára vivta ki állását; ezért még csak várakozó reményekkel a merőben vagyoni, és pénz aristocratia iránt, melyben most képződhetik azon erkölcsi erőnek gyupontja, mely már a közvetlen jövőben hivatására vállalkozand; ezért végre egy nemével a beszámításnak oly gazdagok iránt, kik bírva már az ellátottság állapotával, magasabb célra való törekvéssel nem adják jelét annak, hogy magasabb hivatásra is bírnak képességgel annál, mit néha vakszerencse, néha ravaszság, néha gonosz cselekvények is eredményezhetnek — a gazdagodásnál.

„Noblesse oblige“ a nemesség kötelez, az az épen a kötelezettségben hogy magasabb erkölcsi feladatokkal, teljesítsen — ismerte fel a valódi nemesség saját hivatását, és ahol ezt tette, mindenütt tiszteletben állott, és állandó is, amíg ezt teendi. De azonnal nem.

Hazánk nyolcz százados létezésének a Cnlturára nézve érvényesíthető fő, és csaknem egyedüli életképes eredménye aristocratijában létezik. Ivadékokra biztosított anyagi ellátottság, ebben a szellemi képződésnek bőséges eszközei; az ősoktól öröklött, nemes kebellet táplált, hogyományos hazafiság, és áldozatkészség képezik alapját léteinek; a nemzet zömének kegyelete egyengeti útját azon ösvénynek, melyen haladva óhítja látni őt; az alkotmány tág tért enged hazafisága jogos szereplésének; ha van valahol még aristocratia, mely fontos hivatással bír: csak a magyar az. Felértve hivatását, hazánk társadalmi, állami, és erkölcsi újjászületésének eszközlője lehet; és mert lehet, azzá kell lennie.

Aziránt kétség nincs, hogy a haza népének minden osztályából kiemelkedő fejlődöttebb egyéniségek csatlakozni fognak hozzá minden törekvésében, melynek célja az anyagi, szellemi, és erkölcsi fejlesztés leendő; hogy azonban ezen fejlesztési munkának vezetése az ő zászlója mellett maradjon — attól függ, hogy azt a valódi Culturának fentebb kifejtett fogalmához képest ne csupán terjessze de emelje is, vagyonossá got ott, és azért ahol, és mert a szellemi fejlődés alapjaként szükséges — szellemi fejlődést pedig csak annyiban, és azon irányban, amennyiben, és amely irányban az erkölcsi neniesedés célja éretik el általa. Másnemű vagyonosodás, és értelmesség a Cultura fogalmával összhangzásban nincs.

A magyar aristocratia van hivatva egy magyar műveit államot alkotni, mely erkölcsi súlya által védje meg magát a nyugoti álműveltség feloldó befolyásának áramlata ellen; ha ezt eszközem, úgy a Culturának másod ízben teszi azon szolgálatot, mellyel első ízben védte azt az ozmán áramlat pusztító hatásától. Akkor az álvallásosság hevétül elkapott nemzetiségi rajongás fergetege fenyegette Európa kulturai fejlődését, és államunk léteitét keletről — ma az álcivilisatio mámorától tántorgó hitetlenség romboló kritikája, és felizgatott követelése fenyegeti a cultura fejlődésének beveződését nyugotról.

Önzés, és ravaszság a felizgatott népek hiedelmét minden oldalról kizsákmányolni, és felhasználni lesben áll; ezek ellen egy örök igazság, és az emberi nemese-

dés iránti hitet, meggyőződést táplálni, és egy, az igazság, és erkölcsi nemesedés alapján nyugvó állam, és társadalom megvalósításának munkájában eljárni — például lelkesíteni, magasztos áldozatokkal követésre ragadni — ez aristocratiánknak fenséges feladata; ha sikerül: a magyar művelt államnak fentartója leend; ha nem sikerülne is: a történelem legfényesebb lapja az övé leend; de ha feladatát felérteni, vagy felvállalni az akarat hiányoznék nála: azon veszteségért, mely a nemesebb emberi Cultura ügyét hazánk földjén érheti, sőt valószínűen érne fogja — a felelőség egyedül őt terhelendi — őt azért is, ha elvész a magyar állommal és culturával a magyarnak neve is.